

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Булдакова Каріна Едуардівна

УДК 343.98: 343.131

ДИСЕРТАЦІЯ

**СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
У СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ**

081 Право

08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ К.Е. Булдакова

Науковий керівник –
Федченко Володимир Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент

Дніпро – 2023

АНОТАЦІЯ

Булдакова К.Е. Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2023.

У дисертації вперше на монографічному рівні комплексно досліджено теоретичні й практичні положення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх. З'ясовано етапи становлення судового контролю у справах неповнолітніх та його розвитку, за результатами яких доведено, що здійснення судового контролю в кримінальному провадженні в цілому, як і у справах неповнолітніх до прийняття Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, законодавець не передбачав, оскільки попередні нормативно-правові акти в сфері кримінального судочинства в першу чергу були направлені на захист прав та інтересів не громадян, а держави, що було характерною рисою тодішньої тоталітарної держави. Для першого етапу, починаючи з 28 грудня 1960 року по 28 квітня 1998 року характерним є те, що законодавець вперше в КПК України визначив процесуальний статус неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, та в загальних рисах регламентував порядок провадження у таких справах.

Для другого етапу, що має часовий проміжок з 28 квітня 1992 року по 13 квітня 2012 року в рамках здійснення судово-правової реформи повноваження з судового контролю покладаються на суд, який на перших етапах розглядає матеріали та вирішує питання щодо арешту обвинуваченого, тримання під вартою. В подальшому, під судовий контроль потрапляють рішення про порушення кримінальної справи, її закриття, затримання особи за підозрою, скарги на затримання, дозвіл на проведення огляду чи обшуку в житлі чи іншому володінні особи, перевірки листування,

телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, поміщення особи у віці від 11 до 14 років до приймачника-розподільника для дітей строком до 30 діб. Вподалшому, звертається увага суддів, що застосування до неповнолітнього обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, можливе лише по тяжким злочинам та у виключних випадках. А також вперше, ставиться питання про необхідність запровадження спеціалізації суддів з розгляду кримінальних справ неповнолітніх.

Третій етап розпочався з моменту прийняття, 13 квітня 2012 року нового КПК України і продовжує відбуватися та вдосконалюватися. Для вказаного етапу, характерним є те, що для забезпечення виконання завдань щодо здійснення судового контролю у кримінальному провадженні, законодавець окремо передбачає в КПК України такого учасника кримінального провадження як слідчий суддя, якого наділяє широкими повноваженнями з питань здійснення судового контролю за процесуальними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів досудового розслідування у кримінальних провадженнях, які обмежують конституційні права та свободи людини. Окрім цього, передбачає вимогу щодо наділення дізнавача та слідчого додатковими повноваженнями з боку керівника органу досудового розслідування на право здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх.

Проаналізовано низку нормативно-правових актів та наукових думок щодо поняття судового контролю, його ознак та функціонального призначення, на підставі проведеного аналізу, з урахуванням особливостей кримінального провадження у справах неповнолітніх та положень міжнародних правових актів щодо забезпечення прав, свобод та інтересів дитини визначено дефініцію судового контролю у справах неповнолітніх, функціональне призначення та його ознаки. До ознак судового контролю у справах неповнолітніх віднесено наступні положення: 1) забезпечується слідчим суддею, якого обрано загальними зборами суддів, як суддю, уповноваженого на здійснення кримінального провадження у справах

неповнолітніх; 2) предметом судового контролю є перевірка клопотань та додатків до них, які надійшли від органів досудового розслідування, прокурора щодо надання дозволу на проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні щодо неповнолітньої особи, а також розгляд скарг з їх прийняття та проведення, чи скарг щодо бездіяльності дізнавача, слідчого, прокурора, з метою забезпечення захисту прав неповнолітнього та недопущення безпідставного їх обмеження, обмеження його свободи та законних інтересів під час здійснення кримінального провадження; 3) такі клопотання подаються до слідчого судді, дізнавачем, слідчим, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх; 4) з питань здійснення судового контролю враховуються також й обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх визначені ст. 485 КПК України; 5) при розгляді слідчим суддею клопотань з питань застосування щодо неповнолітнього заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, у випадках передбачених законом учасником такого розгляду є захисник, а в окремих випадках батьки, інший законний представник неповнолітньої особи.

З'ясовано роль та місце судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в системі загальної правової доктрини захисту прав свобод та законних інтересів людини, і зазначено, що судовий контроль слід розглядати як один з видів інституту загальної правової доктрини захисту прав, свобод та законних інтересів людини. До категорій прав та свобод людини в системі загально-правової доктрини відносяться і права неповнолітньої особи (дитини) як однієї зі складових прав людини у всіх сферах життєдіяльності в цілому, від початку її народження і до смерті, оскільки в силу фізичної і розумової незрілості, а також притаманної їм вразливості, неповнолітні учасники провадження враховуючи їх вікову

категорію не в змозі повною мірою використовувати усі можливі засоби захисту своїх прав.

Досліджено роль та місце судового контролю при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, повідомлені про підозру, застосуванні окремих заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів та їх оскарження, і прийняті рішення щодо завершення кримінального провадження у справах неповнолітніх.

З'ясовано, що психологічні особливості, які притаманні для неповнолітніх осіб, спонукають органи досудового розслідування під час проведення слідчих (розшукових) дій щодо чи за участю особи, якій не виповнилося 18 років, враховувати такі правила: 1) суворо дотримуватися вимог закону щодо проведення та фіксації такої слідчої (розшукової) дії; 2) обов'язково враховувати психологічно-вікові особливості, соціально-психологічну характеристику та темперамент неповнолітньої особи; 3) дотримуватися високоморальної, тактової поведінки; 4) будуючи тактику проведення слідчої (розшукової) дії враховувати педагогічні та виховні аспекти, шляхом індивідуального підходу до кожного неповнолітнього, з проявами чуйності до його як особистості.

Запропоновано передбачити додаткові вимоги щодо виконання працівником оперативного підрозділу доручення про проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні в справах неповнолітніх, коли його виконання неможливо здійснити без посередньої участі неповнолітньої особи.

Встановлено, що спеціальними нормами КПК України чітко передбачена вимога щодо необхідності присутності законного представника під час здійснення процесуальних дій щодо неповнолітнього, якщо така особа є: потерпілим (ст. 59), підозрюваним, обвинуваченим (ст. 488), а також коли проводиться допит неповнолітньої особи в якості: свідка (ч. 1 ст. 226), підозрюваного, обвинуваченого (ч. 1 ст. 491). Інших випадків присутності

законного представника у справах неповнолітніх спеціальні норми не передбачають.

З метою досягнення більш чіткої регламентації правового статусу законного представника неповнолітнього, запропоновано більш чітко визначити в КПК України процесуальні обов'язки законного представника потерпілого (ст. 59), підозрюваного (ст.44), цивільного позивача (ст. 64), а також визначити права та обов'язки представника цивільного відповідача, про якого згадується лише у п. 9 ч.1 ст. 393 КПК України, як учасника кримінального провадження, що має право на оскарження цивільного позову. Відсутність процесуальних обов'язків у законного представника неповнолітнього потерпілого та законного представника підозрюваного, які залучаються до проведення слідчих (розшукових) дії, не дозволяє слідчому, прокурору виконати у повному обсязі пряму вимогу законодавця щодо необхідності роз'яснення учасникам, які беруть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії їх права та обов'язків (ч.3 ст. 223 КПК України).

Положення ч. 2 ст. 484 КПК України вимагають від органів досудового розслідування, прокуратури та суду при поведенні процесуальних дій у справах неповнолітніх дотримуватися вимог щоб такі дії відповідали віковим та психологічним особливостям неповнолітньої особи і найменше порушували її звичайний уклад життя. А тому, пропонується: 1) ч. 2 ст. 241 КПК України доповнити положенням, за яким передбачити, що освідування неповнолітнього свідка, якщо таке освідування пов'язане з необхідністю його оголення, відібранням біологічних зразків здійснюється за ухвалою слідчого судді, а саме освідування проводиться за участю батьків, законного представника, а за необхідності педагога або психолога, судово-медичного експерта, лікаря, або спеціаліста; 2) ст. 228 КПК України доповнити ч. 4-1 наступного змісту «Якщо впізнання проводиться з неповнолітньою особою, то таке впізнання проводиться за участю батьків, законного представника, або педагога, психолога з дотриманням вимог передбачених ст. 227 КПК України в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не

чує неповнолітньої особи, яка її впізнає, тобто поза її візуальним та аудіо спостереженням, але з обов'язковою відео фіксацією впізнання».

Звернуто увагу на законодавчі протиріччя з питань здійснення доказової діяльності захисником у кримінальному провадженні, шляхом проведення слідчих (розшукових) дій (ч. 1 ст. 229 КПК), що передбачає право захисника на проведення попереднього допиту особи перед впізнанням та складати про це протокол. З метою усунення закладених протиріч, запропоновано з ч. 1 ст. 229 КПК, видалити положення щодо права захисника проводити попередній допит особи перед впізнанням та складати про це протокол.

Наголошено на необхідності передбачити судовий контроль та внести доповнення до ст.ст. 235, 236 КПК України з питань надання неповнолітній особі додаткових гарантій щодо забезпечення її прав та законних інтересів при прийнятті рішення з проведення її особистого обшуку під час, коли проводиться обшук житла чи іншого володіння особи, і неповнолітня особа перебуває в цьому житлі.

Звернуто увагу на необхідності у більш якісному забезпеченні прав неповнолітньої особи в кримінальному провадженні з питань повідомлення про підозру. Запропоновано передбачити в КПК України пряму норму з вимогою щодо обов'язкової участі захисника при повідомленні неповнолітній особі про підозру, за умови, якщо така неповнолітня особа добровільно з'являється та не переховується від до органів досудового розслідування.

А також внести доповнення до ст. 303 КПК України щодо права оскарження неповнолітньою особою, її захисником, законним представником на стадії досудового розслідування до слідчого судді правомірності повідомлення про підозру, коли таке повідомлення було здійснено з порушенням вищезазначених правил, за умови, якщо неповнолітня особа добровільно з'являлася за викликом та не переховувалась від дізнавача, слідчого, прокурора. До того ж, запропоновано внести доповнення до

Положення про ЄРДР та у другому його розділі передбачити додаткові реквізити, а саме: місце, дату, час повідомлення про підозру неповнолітньому, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, по якому повідомлено про підозру, данні про захисника, у присутності якого повідомлено неповнолітньому про підозру.

Доведено, що здійснення судового контролю при застосуванні окремих заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, і їх оскарження та прийняті рішень щодо закінчення кримінального провадження у справах неповнолітніх має бути орієнтованим на положення багатьох міжнародних правових актів конвенцій, декларацій, резолюцій ратифікованих Україною з питань захисту прав, свобод та інтересів дитини, і мати більш пріоритетне значення. Постійно вдосконалюватися, з одночасним здійсненням заходів направлених на розробку прогресивної соціальної політики по відношенню до неповнолітніх, оскільки вони наділені особливим статусом, мають специфічне становище, що підтверджується і відповідними нормами (цивільного, кримінального та кримінального процесуального) законодавства, та запроваджуватися в сфері кримінальної юстиції, з урахуванням особливостей національного законодавства щодо неповнолітнього, і здійснюватися у суворій відповідності до вимог закону.

Запропоновано внести ряд змін та доповнень до КПК України, а саме: з питань розгляду клопотання слідчим суддею в порядку ст. 146 КПК України, якщо воно стосується особи, якій виповнилося 14 років, і така особа може самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією, іншими доходами.

До ст. ст. 147 КПК України внести доповнення, за яким, ухвала слідчого судді, суду про відмову в задоволенні клопотання неповнолітнього учасника кримінального провадження, батьків такої особи чи інших законних представників про скасування накладеного на неповнолітнього грошового стягнення може бути оскаржена в апеляційному порядку протягом семи днів з моменту її отримання.

Положення КПК України доповнити окремою нормою, згідно якої

слідчий, прокурор після повідомлення неповнолітній особі про підозру і тимчасового вилучення у неї водійського посвідчення на право керування транспортним засобом категорії А1, А, у разі наявності передбачених законом достатніх підстав для прийняття рішення про тимчасове обмеження неповнолітнього у користуванні спеціальним правом, у такому клопотанні також повинні зазначати: вік неповнолітньої особи, дані щодо правомірності отримання нею водійського посвідчення категорії А1, А, дані щодо притягнення, чи не притягнення її раніше до відповідальності за порушення правил дорожнього руху, вчинення кримінального правопорушення; дані щодо існування можливості настання негативних наслідків для неповнолітнього та його сім'ї, у випадку прийняття рішення про тимчасове обмеження на керування транспортним засобом.

Також, передбачити додаткові гарантії, які надавали б неповнолітній особі, її законному представнику, у випадку, коли здійснено тимчасове вилучення майна, що належить особисто неповнолітньому, можливість звернутися зі скаргою до слідчого судді, оскільки, уповноважена службова особа, у випадках передбачених законом приймаючи рішення про тимчасове вилучення майна неповнолітнього, позбавляє останнього конституційного права володіти, користуватися своєю власністю та можливістю самостійно розпоряджатися майном, що йому належить (ст. 41 Конституції України).

Досліджено питання застосування судами міжнародних правових стандартів щодо здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях неповнолітніх та напрямки ефективності його покращення. Наголошено, що орієнтирами у цьому плані виступають міжнародні правові стандарти у сфері кримінального судочинства, а застосування судами вітчизняних правових положень, щодо здійснення кримінального провадження, та судового контролю в цілому, і зокрема у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, відбувається з урахуванням імперативних міжнародних норм, що мають загальновизнаний характер, та диспозитивних міжнародних норм з правом вибору, що містяться в

міжнародних правових актах та органічно пов'язані з загальними міжнародними правовими стандартами, що регламентують питання захисту прав, свобод та інтересів людини у сфері кримінального судочинства.

Положення щодо здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях повинні співвідноситися з міжнародними правовими стандартами, оскільки відхилення від міжнародних стандартів з прав людини є неприпустимим, та призводить до порушення загальновизнаних основоположних її прав.

Доведено, що міжнародні стандарти з забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження повинні застосовуватись у всіх випадках здійснення кримінального провадження за участі неповнолітніх осіб, з метою забезпечення та дотримання прав і законних їх інтересів у кримінальному судочинстві. А застосування судового контролю у кримінальних провадженнях, безпосередньо залежить та взаємопов'язане в цілому з ефективністю самого правозастосування, у тому числі й удосконалення законодавчих норм, усунення правових прогалин, юридичних колізій, та наявності відповідних знань і спеціалізації у діяльності уповноважених суб'єктів.

Наголошено на необхідності подальшого розширення та впровадження в Україні правосуддя дружнього до дитини. А також, впровадження ювенальних положень у кримінальному судочинстві, на засадах забезпечення прав та інтересів неповнолітніх учасників кримінального процесу, оскільки зазначений напрямок, і до сьогодні залишається одним з стратегічних напрямків реформування системи юстиції щодо дітей.

Задля підвищення ефективності здійснення судового контролю в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх осіб, запропоновано законодавчо прописати вимогу, що абсолютно всі кримінальні провадження за участі неповнолітніх, повинні розслідувати лише спеціальні слідчі, і розглядати лише судді, які пройшли додаткову професійну підготовку щодо набуття знань у сфері дитячої психології та педагогіки, які необхідні для

з'ясування всіх обставин справи та прийняття підсумкового рішення у ній. Також, запропоновано передбачити додаткові вимоги до судді, якого може бути обрано загальними зборами суддів, як суддю, уповноваженого на здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх.

До організаційних (не юридичних) напрямів покращення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях неповнолітніх насамперед повинні бути віднесені заходи щодо постійного підвищення рівня обізнаності суддів в цілому та ювенальних суддів зокрема, з напрямками розвитку міжнародних стандартів щодо здійснення кримінальних проваджень у справах неповнолітніх.

Впровадження правових (юридичних) напрямків покращення забезпечення ефективності судового контролю у справах неповнолітніх багато в чому залежить від таких правових критеріїв як: 1) здійснення чіткої систематизації в КПК України повноважень слідчих суддів щодо судового контролю у справах неповнолітніх; 2) з метою усунення можливих випадків ігнорування ухвали слідчого судді, передбачити в ст. 382 КК України кримінальну відповідальність за її невиконання, оскільки на сьогодні, кримінальна відповідальність передбачена лише за невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили. За невиконання ухвали слідчого судді, кримінальна відповідальність не передбачається; 3) запровадження правових механізмів щодо можливості слідчого судді контролювати виконання ухвалених ним у кримінальному провадженні рішень; 4) наявності чіткої регламентації у кримінальному процесі процедури щодо діяльності не лише ювенального судді під час виконання ним озвученої процесуальної функції, а й інших його учасників, як то слідчий, прокурор, захисник, які також повинні пройти спеціальну підготовку, бути належним чином обізнані в питаннях здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Вказане дозволить здійснити комплексне впровадження системи ювенальної юстиції в Україні. Оскільки крім ювенальних суддів, також необхідні і ювенальні прокурори, слідчі, захисники, медіатори,

працівники органів пробації та соціальних служб, які мають пройти спеціальну підготовку та кваліфікаційне оцінювання щодо здатності здійснювати ювінальне провадження чи приймати в ньому участь.

Ключові слова: судовий контроль, неповнолітні особи, кримінальне провадження, слідчий суддя, законні представники, забезпечення прав, міжнародні правові стандарти, органи досудового розслідування, прокурор.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Buldakova K. Application the international legal standards in criminal proceedings against minors by courts . *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 5, С. 72-75.
2. Булдакова К.Е. Роль і місце судового контролю під час обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: науковий збірник*. 2022. №4, С.130-134.
3. Булдакова К.Е. Здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх на сучасному етапі розвитку кримінального процесу в Україні. *Держава та регіони: серія «Право»*. 2022, №3 (77). С.72-76.
4. Булдакова К.Е. Застосування практики Європейського суду з прав людини у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Право та державне управління*. 2022, №3 . С.116-121.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Булдакова К.Е. Гарантія забезпечення презумпції невинуватості при закритому судовому розгляді. Міжнародна науково-практична

- конференція. *Актуальні проблеми кримінально – правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України* (м.Дніпро: 30 листопада 2018 р.) С. 28-29.
6. Булдакова К.Е. Федченко В.М. Деякі питання судового контролю захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування* (ДДУВС, 07.06.2019) С 21-24.
7. Булдакова К.Е. Застосування деяких міжнародних правових стандартів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / К.Е. Булдакова // *Діяльність органів досудового розслідування в умовах реформування правоохоронних органів: сучасні виклики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 21 травня 2021 р.). – Дніпро: ДДУВС, 2021. – С. 143-147.

SUMMARY

Buldakova K. Judicial control in criminal proceedings in cases involving minors. Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 Law - Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2023.

For the first time at the monographic level, the dissertation comprehensively explores the theoretical and practical aspects of judicial control in criminal proceedings in cases involving minors. The stages of the formation of judicial control in cases involving minors and its development are clarified. The results demonstrate that the exercise of judicial control in criminal proceedings as a whole, as well as in cases involving minors prior to the adoption of the Criminal Procedure Code of Ukraine in 1960, was not envisaged by the legislator. This is because the previous normative legal acts in the field of criminal justice were primarily aimed at protecting the rights and interests of the state, rather than citizens, which was a characteristic feature of the totalitarian state of that time. For

the first stage, from December 28, 1960, to April 28, 1998, it is characteristic that the legislator, for the first time in the Criminal Procedure Code of Ukraine, defined the procedural status of a minor suspect, accused, and generally outlined the procedure for conducting proceedings in such cases.

For the second stage, which covers the period from April 28, 1992, to April 13, 2012, as part of the implementation of judicial and legal reform, the authority for judicial control is vested in the court. In the initial stages, the court reviews materials and decides on issues related to the arrest of the accused and detention. Subsequently, judicial control extends to decisions on the initiation of criminal cases, their closure, the detention of a person on suspicion, complaints against detention, permission to search or raid the residence or other property of a person, checking correspondence, telephone conversations, telegraph, and other correspondence, as well as placing a person aged 11 to 14 in a reception center for children for up to 30 days.

The third stage began with the adoption of the new Criminal Procedure Code of Ukraine on April 13, 2012, and continues to evolve and improve. For this stage, it is characteristic that, to ensure the implementation of tasks related to judicial control in criminal proceedings, the legislator separately provides for the role of an investigator judge in the Criminal Procedure Code of Ukraine. This judge is endowed with broad powers concerning the exercise of judicial control over procedural decisions, actions, or inactions of pre-trial investigation bodies in criminal proceedings. Additionally, there is a requirement for empowering investigators with additional authority by the head of the pre-trial investigation body to conduct criminal proceedings in cases involving minors.

The analysis of a series of legislative acts and scientific opinions on the concept of judicial control, its characteristics, and functional purpose has been carried out. Based on the conducted analysis, taking into account the peculiarities of criminal proceedings involving minors and the provisions of international legal acts regarding the protection of the rights, freedoms, and interests of the child, the features of judicial control in criminal proceedings involving minors and its

definition have been determined. It is proposed to consider under judicial control, in such cases, the activities of the investigating judge in cases and in the manner provided by law for considering motions of the investigator, prosecutor for permission to carry out procedural actions, making procedural decisions in criminal proceedings involving minors, as well as reviewing complaints, their acceptance and consideration, or complaints about the inaction of the investigator, interrogator, prosecutor, in order to ensure the protection of the rights of the minor and prevent unjustified restrictions, limitations of his freedom, and lawful interests during the conduct of criminal proceedings.

The role and place of judicial control in criminal proceedings involving minors have been clarified within the framework of the general legal doctrine for protecting the rights, freedoms, and lawful interests of individuals. It is noted that judicial control should be considered as one of the types of institutions within the general legal doctrine for protecting rights, freedoms, and lawful interests of individuals. Judicial control in criminal proceedings involving minors is identified as one of the components of the organizational-legal mechanism within the general legal doctrine for protecting the rights and freedoms of individuals. The system itself for protecting the rights, freedoms, and lawful interests of individuals is a complex institutional structure, defined as a set of basic interconnected elements, including national and international norms, institutions, means, legal mechanisms, and requirements for specific subjects to respect and ensure the realization of rights, freedoms, and lawful interests of individuals. In cases of non-compliance, violation, or ignorance, measures should be taken to restore and protect them.

The role and place of judicial control in conducting specific investigative (search) actions, notifying about suspicion, applying certain measures to ensure criminal proceedings, preventive measures, and their appeals, as well as decisions on the conclusion of criminal proceedings in cases involving minors have been examined. It has been demonstrated that due to the existence of judicial control in such cases, compliance with legislative requirements to ensure the rights, freedoms, and interests of minors occurs through a special procedure, taking into

account their psychological and age-related characteristics, socio-psychological characteristics, and in accordance with the provisions of international legal acts regarding the protection of the rights, freedoms, and interests of the child, and in strict compliance with the provisions of criminal procedural legislation.

It has been clarified that the psychological characteristics inherent in minors prompt the law enforcement agencies, during the conduct of investigative (search) actions concerning minors, to adhere strictly to the following rules:

1) Strictly comply with the legal requirements for conducting and documenting such investigative (search) actions.

2) Take into account the psychological and age-related characteristics, socio-psychological characteristics, and temperament of the minor.

3) Maintain a high-moral and tactful behavior.

4) Build the tactics of conducting investigative (search) actions on an educational or developmental basis, with an individual approach to each minor, demonstrating sensitivity to them as individuals.

It has been established that the provisions of Part 2 of Article 484 of the Criminal Procedure Code of Ukraine require, during the conduct of procedural actions in cases involving minors, to adhere to the requirements that such actions correspond to the age and psychological characteristics of the minor and, at the very least, do not significantly disrupt their normal way of life. Therefore, it is proposed:

1) Supplement Part 2 of Article 241 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with a provision stipulating that the questioning of a minor witness, if such questioning is associated with the need for their identification, and the collection of biological samples, is carried out with the approval of the investigating judge. The questioning should be conducted with the participation of the legal representative and, if necessary, a teacher or psychologist, a forensic expert, a doctor, or a specialist.

2) Amend Part 4-1 of Article 228 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with the following content: "If identification is carried out with a minor,

such identification is conducted with the participation of the legal representative, teacher, or psychologist, ensuring compliance with the requirements set out in Article 227 of the Criminal Procedure Code of Ukraine in conditions where the person presented for identification does not see or hear the minor who is identifying them, i.e., beyond their visual and audio observation but with mandatory video recording of the identification."

Emphasis is placed on the need to provide judicial control and amendments to Articles 235 and 236 of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the provision of additional guarantees for minors when deciding on a personal search during a search of their residence or other premises when the minor is present.

Attention is drawn to the need for better protection of the rights of minors in criminal proceedings regarding notification of suspicion. It is proposed to include a direct norm in the Criminal Procedure Code of Ukraine requiring the mandatory participation of a defender when notifying a minor of suspicion, provided that the minor voluntarily appears and does not hide from the pre-trial investigation authorities. Additionally, it is proposed to amend Article 303 of the Criminal Procedure Code regarding the right of appeal by a minor, their defender, or legal representative at the pre-trial investigation stage to the investigative judge regarding the legality of the notification of suspicion when such notification was made in violation of the above-mentioned rules, provided that the minor voluntarily appeared in response to a summons and did not hide from the investigator, detective, or prosecutor.

It is proven that the implementation of judicial control in the application of certain measures to ensure criminal proceedings, preventive measures, their appeal, and decisions on the termination of criminal proceedings in cases involving minors should be guided by the provisions of many international legal acts, conventions, declarations, resolutions ratified by Ukraine on the protection of the rights, freedoms, and interests of the child. This should have a more prioritized significance and be constantly improved.

It has been established that international standards for ensuring the rights of

minor participants in criminal proceedings should be applied in all cases involving criminal proceedings with the participation of minors to ensure and uphold their rights and legitimate interests in criminal justice. The effectiveness of judicial control in criminal proceedings involving minors directly depends on and is interrelated with the overall effectiveness of legal application, including the improvement of legislative norms, elimination of legal gaps, legal conflicts, and the presence of appropriate knowledge and specialization in the activities of authorized entities. There is a need for further implementation of child-friendly justice in Ukraine. Additionally, the introduction of juvenile provisions in criminal justice, based on ensuring the rights and interests of minor participants in criminal proceedings, remains one of the strategic directions for reforming the juvenile justice system. In turn, the effective procedure for judicial control in criminal proceedings involving minors depends on proper regulation of criminal procedural norms that organize the aforementioned activities, as well as the existence of real conditions for their implementation. Therefore, it is proposed to legislatively stipulate the requirement that all criminal proceedings involving minors should be investigated only by specialized investigators and heard only by judges who have undergone additional professional training in child psychology and pedagogy, necessary for establishing all circumstances of the case and making a final decision. Additional requirements for a judge who may be elected by the general assembly of judges as a judge authorized to conduct criminal proceedings in cases involving minors are proposed. These requirements include experience in conducting criminal proceedings involving minors and additional professional training in child psychology and pedagogy, which is confirmed by relevant documents. In addition, the judge elected to the position of a juvenile judge acquires the status of a juvenile judge for a term of five years and can be re-elected. Judges authorized to conduct criminal proceedings involving minors are exempt from fulfilling the duties of a judge of the corresponding instance during the consideration of such cases.

Organizational (non-legal) measures to improve the efficiency of judicial control in criminal proceedings involving minors should primarily include actions aimed at continuously increasing the level of judges' awareness in general and juvenile judges in particular regarding the directions of development of international standards for conducting criminal proceedings in cases involving minors. This awareness can be achieved through training judges as part of professional development or through the conduct of practical seminars and training sessions, the preparation of relevant manuals and recommendations on the application of restorative justice and peculiarities of considering criminal proceedings involving minors. Additionally, developing methodological guides tailored to specific categories of juvenile judges (first-instance courts, appellate courts, the Supreme Court) would help establish a foundation for legal positions, their application by national courts, categorized by types of cases where these positions may be relevant, and examples of their application by the Supreme Court and/or other courts.

The implementation of legal measures to improve the efficiency of judicial control in cases involving minors depends on various legal criteria, such as:

- 1) Clear systematization of the powers of investigative judges in the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding judicial control in cases involving minors.
- 2) To eliminate possible cases of ignoring the ruling of the investigative judge, provide for criminal liability in Article 382 of the Criminal Code of Ukraine for its non-execution, as currently, criminal liability is only envisaged for non-compliance with judgments, decisions, rulings, or court orders that have legally entered into force. Criminal liability is not provided for non-compliance with the ruling of the investigative judge.
- 3) Introduction of legal mechanisms regarding the ability of the investigative judge to control the implementation of decisions made by them in criminal proceedings.
- 4) Clear regulation in criminal procedure of the procedure for the activities not only of juvenile judges during the performance of the procedural function but also of other participants such as the investigator, prosecutor, defense attorney, who

must also undergo special training and be adequately informed about issues related to conducting criminal proceedings involving minors. This will enable the comprehensive implementation of the juvenile justice system in Ukraine. Since, in addition to juvenile judges, juvenile prosecutors, investigators, defense attorneys, mediators, probation officers, and social service workers are also necessary, it is crucial for them to undergo special training and qualification assessment regarding their ability to conduct juvenile proceedings or participate in them.

Keywords: *judicial control, minors, criminal proceedings, investigative judge, legal representatives, rights protection, international legal standards, pre-trial investigation authorities, prosecutor.*

LIST OF PUBLICATIONS ON THE DISSERTATION TOPIC

*Academic works containing
the main scientific results of the dissertation:*

1. Buldakova K. Application of international legal standards in criminal proceedings against minors by courts. *Visegrád Journal on Human Rights*. 2020. No. 5, pp. 72-75.
2. Buldakova K. Role and place of judicial control when choosing preventive measures in criminal proceedings involving minors. *Actual Issues of Domestic Jurisprudence: Scientific Collection*. 2022. No. 4, pp. 130-134.
3. Buldakova K. Exercise of judicial control in criminal proceedings involving minors in the modern stage of criminal procedure development in *Ukraine. State and Regions: Law Series*. 2022, No. 3 (77), pp. 72-76.
4. Buldakova K. Application of the European Court of Human Rights practice in criminal proceedings involving minors. *Law and Public Administration*. 2022, No. 3, pp. 116-121.

Scientific works confirming the testing of dissertation materials:

5. Buldakova K. Guaranteeing the presumption of innocence in closed court proceedings. International Scientific-Practical Conference. *Current Issues of Criminal-Legal, Criminal-Procedural, and Criminalistic Support for Ukraine's Security* (Dnipro: November 30, 2018), pp. 28-29.
6. Buldakova K., Fedchenko V. Some issues of judicial control over the protection of minors' rights in criminal proceedings. Materials of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference. *Current Issues in the Activities of Pre-trial Investigation Bodies* (DSUIA, June 7, 2019), pp. 21-24.
7. Buldakova K. Application of certain international legal standards in criminal proceedings involving minors / Buldakova K. // *Activity of Pre-trial Investigation Bodies in the Conditions of Law Enforcement Reform: Modern Challenges: Materials of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference* (Dnipro, May 21, 2021). Dnipro: DSUIA, 2021, pp. 143-147.

Перелік умовних скорочень.....	24
ВСТУП.....	25
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕНІ У СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ.....	39
1.1. Виникнення та розвиток судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх.....	39
1.2. Поняття, ознаки та функціональне призначення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх.....	62
Висновки до розділу 1.....	75
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ТА МІСЦЕ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ЗАХИСТУ ПРАВ СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ.....	78
2.1. Судовий контроль у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх як елемент системи загальної правової доктрини захисту прав та свобод людини.....	78
2.2. Роль та місце судового контролю при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та повідомлені про підозру в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.....	93
2.3. Роль та місце судового контролю у справах неповнолітніх при застосуванні окремих заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів та їх оскарження, і прийняті рішень щодо завершення кримінального провадження.....	120
Висновки до розділу 2.....	165
РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ У СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ТА НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У ТАКИХ	

СПРАВАХ.....	167
3.1. Застосування судами міжнародних правових стандартів зі здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.....	167
3.2. Напрями покращення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.....	185
Висновки до розділу 3.....	200
ВИСНОВКИ.....	202
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	208
ДОДАТКИ.....	225

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ВСУ – Верховний Суд України

ВССУ – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

ВС – Верховний суд

Гл. – глава

Закон № 3477-IV – Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»

ЗУ – Закон України

ЕКПЛ, Конвенція – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

ЄСПЛ, Суд, Страсбурзький суд – Європейський суду з прав людини

КК України – Кримінальний кодекс України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КСУ – Конституційний Суд України

НШСУ – Національна школа суддів України

ПВСУ – Пленум Верховного Суду України

ППВСУ – постанова Пленуму Верховного Суду України

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ООН – Організація Об'єднаних Націй

П. – пункт

Пп. – пункти

Ст. – стаття

Ст.ст. – статті

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до ст. 3 Конституції України серед категорій осіб, чії права і свободи зобов'язується утверджувати і забезпечувати держава, до окремої групи відносяться неповнолітні особи, яким органи законодавчої та виконавчої влади повинні приділяти особливу увагу. Положення глави 38 КПК України передбачають відповідні додаткові процесуальні гарантії щодо захисту прав неповнолітніх і особливі правила провадження у таких справах. Вказана законодавча регламентація не випадкова, оскільки вікові та психологічні особливості цієї категорії учасників кримінального процесу зумовлені як значним впливом на них оточуючого середовища (родина, школа, вулиця тощо), у якому вони перебувають, так, і впливом багатьох інформаційних джерел, у тому числі комп'ютерних мереж, що також суттєво впливають на світогляд неповнолітнього, формування його характеру, здійснення вчинків, які нажаль, охоплюються і положеннями законодавства про кримінальну відповідальність. Так, згідно статистичних даних Офісу Генеральної прокуратури, до суду з обвинувальним актом щодо вчинення злочинів неповнолітніми було направлено: у 2019 році – 4 088 кримінальних правопорушень; у 2020 р. – 3 708; у 2021 р. – 3 247; у 2022 р. – 1 824; за 10 місяців 2023 р. – 2 103¹. Відповідно, за вказаний період до суду направлено обвинувальних актів щодо вчинення неповнолітніми особами – 14 970 кримінальних правопорушень. З огляду на їх вікову незахищеність через наявність інтелектуальних, психологічних, розумових, соціальних та інших факторів, які суттєво впливають на неповнолітню особу, законодавець передбачив в положеннях кримінального процесуального законодавства додаткові гарантії, запровадивши окремі та особливі порядки щодо здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх майже на всіх його стадіях, акцентуючи увагу на особливостях провадження слідчих

---

¹ Офіс Генерального прокурора. Статистика. URL.: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 09.06.2023)

(розшукових) дій, прийняття процесуальних рішень, застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, вимагаючи обов'язкового з'ясування і певного кола обставин, що підлягають встановленню у такому кримінальному провадженні, та передбачаючи особливі правові положення, з метою забезпечення захисту прав, свобод та інтересів неповнолітньої особи у кримінальному провадженні. Крім цього, законодавцем індивідуалізовано підхід з питань притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності за вчинене ним кримінальне правопорушення або суспільно небезпечне діяння, проведення процесуальних дій за його участю та прийняття відповідних процесуальних рішень, переважна більшість з яких охоплюється судовим контролем, покликаним забезпечити дотримання прав, свобод та інтересів неповнолітнього учасника у кримінальному провадженні. Окреслений правовий режим у справах неповнолітніх є загальновизнаним у світі, і знаходить своє відображення у багатьох міжнародних-правових актах.

У науковій юридичній літературі питання щодо проваджень у справах неповнолітніх, як і питання судового контролю у кримінальних провадженнях, перебувають в площині уваги юристів-фахівців та науковців. Під час обрання теми та опрацювання напрямків дисертаційного дослідження, своє суттєве значення в науковому аспекті відіграли отриманні результати, висновки та пропозиції зроблені науковцями у галузі кримінального процесу, криміналістики, кримінального права, оперативно-розшукової діяльності, які стали підґрунтям для проведення дослідження з питань здійснення судового контролю в кримінальних провадженнях у справах неповнолітніх. До таких робіт зокрема слід віднести праці: Н.Р. Бобечка, А.І. Бондаренка, А.Ф. Бондюка, О.Ф. Вакуленка, І.В. Вернидубова, О.І. Вінгловської, С.Г. Герасименко, Є.М. Гідулянової, І.В. Гловюк, А.Є. Голубова, В.В. Дарагана, В.Г. Дрозд, В.А. Завтура, С.М. Зеленського, З.З. Зінатулліна, М.О. Карпенка, О.В. Капліної, В.Я. Корсуна, Н.М. Крестовської, О.П. Кучинської, О.О. Левендаренка, Ю.В. Лисюка, Л.М.

Лобойка, Т.О. Лоскутова, М.А. Макарова, В.Т. Маляренка, О.В. Мельник, Є.С. Назимка, В.Т. Нора, Н.В. Павлової, В.М. Плетенця, М.А. Погорецького, В.В. Рогальської, А.Б. Романюка, В.В. Романюка, Г.П. Середи, Ю.В. Скрипіної, В.М. Тертишника, Р.І. Трокала, А.Р. Туманянц, Л.Д. Удалової, В.І. Фариника, О.Ю. Хахуцяк, Р.С. Холода, І.С. Шаповалової, О.О. Юхна та ін.

Безпосередньо в дисертаціях та монографіях окремі аспекти судового контролю та проваджень у справах неповнолітніх досліджували: Туманянц А.Р. «Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю процесуальних рішень органів досудового слідства» (1999 р.); Левендаренко О.О. «Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх» (2003 р.); Карпенко М. О. «Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх» (2004 р.); Голубов А. Є. «Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння» (2005 р.); Романюк А. Б. «Проблеми захисту неповнолітніх у кримінальному судочинстві» (2004 р.); Зеленський С. М. «Процесуальний порядок вирішення справ про суспільно небезпечні діяння осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності (2007 р.); Гловюк І.В. «Судова діяльність у досудових стадіях кримінального процесу: теорія і практика» (2008 р.); Гідулянова Є.М. «Кримінальне провадження у справах малолітніх» (2008 р.); Герасименко С.Г. «Судовий контроль на досудових стадіях кримінального судочинства: національне законодавство та зарубіжний досвід» (2012 р.); Бондюк А.Ф. «Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні» (2017р.); Вакуленко О.Ф. «Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх» (2017 р.); Макаров М.А. «Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи» (2018 р.); Шаповалова І.С. «Застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні» (2020 р.)

Проте, більшість праць ґрунтуються на нормах кримінального процесуального законодавства, які вже втратили свою чинність, а інші роботи присвячені в цілому процесуальному статусу слідчого судді та питанням здійснення загального судового контролю в кримінальних провадженнях і лише опосередковано стосуються судового контролю у справах неповнолітніх. Вказане опрацювання дозволить більш щільно збалансувати всі правові положення судового контролю у справах неповнолітніх та визначити напрямки його вдосконалення і покращення. Зазначене характеризує актуальність дослідження, його наукове, теоретичне й практичне значення, а також визначає вибір напрямку дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Напрямок дисертації узгоджується з Переліком тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11.06.2020 № 454; положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України № 5/2015); напрямами стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/202120; а також Переліку загально університетських тем наукових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на період до 2024 року (державний реєстраційний номер 0118U100431).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є вирішення конкретного наукового завдання з отримання нових науково обґрунтованих результатів щодо розроблення теоретичних, нормативних положень та практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення норм чинного кримінального процесуального законодавства для забезпечення ефективності судового контролю в кримінальному провадженні у справах неповнолітніх. Комплексність мети, її багатоплановість зумовили потребу вирішення таких *завдань*:

- дослідити теоретичні положення щодо виникнення судового контролю, етапів розвитку і особливостей його здійснення у кримінальних провадженнях в справах неповнолітніх;

- проаналізувати вітчизняні нормативно-правові акти, загальнотеоретичні положення, та наукові думки щодо судового контролю у кримінальних провадженнях, визначити поняття, ознаки та функціональне призначення судового контролю у справах неповнолітніх;

- з'ясувати роль та місце судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в системі загальної правової доктрини захисту прав свобод та інтересів неповнолітніх осіб;

- дослідити роль та місце судового контролю при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та прийнятті рішення про повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх;

- визначити роль та місце судового контролю у справах неповнолітніх з питань застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів та їх оскарження, і прийняті рішень щодо завершення кримінального провадження;

- окреслити правові аспекти застосування судами міжнародних правових стандартів зі здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх;

- визначити напрями з покращення забезпечення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають між учасниками кримінального провадження під час здійснення судового контролю.

Предмет дослідження - судовий контроль у кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх.

Методи дослідження. Під час дослідження застосовувались як загальні, так і спеціальні методи наукового пізнання. Зокрема, *історичний* метод застосовано при вивченні закономірностей та етапів розвитку судового

контролю у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх в Україні (підрозділ 1.1).

Діалектичний метод під час дослідження думок та правових аспектів щодо впровадження, застосування, використання, забезпечення, та покращення судового контролю в кримінальних провадженнях в цілому та у справах неповнолітніх зокрема (підрозділ. 1.2-3.2)

Порівняльно-правовий метод дозволив з'ясувати основні риси судового контролю у кримінальних провадженнях, та визначити поняття, дефініції, ознаки та функціональне призначення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (підрозділ. 1.2.)

Метод узагальнення сприяв у з'ясуванні визначення місця та ролі судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в системі загальної правової доктрини захисту прав та свобод людини (підрозділ 2.1.) За допомогою *системно-структурного* методу з'ясовано роль та місце судового контролю при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, повідомлені про підозру, застосуванні окремих заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, їх оскарження, та прийняття рішень щодо завершення кримінального провадження у справах неповнолітніх (підрозділ 2.2.- 2.3.) *Загальнонаукові методи пізнання*: дозволили розкрити сутність застосування судового контролю у кримінальному провадженні неповнолітніх, визначити повноваження слідчого, прокурора, слідчого судді у межах діяльності з реалізації судового контролю у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх (підрозділи 2.2.; 2.3; 3.1. 3.2.); *спеціальні методи дослідження*: техніко-догматичний, соціологічний, правового моделювання – для з'ясування думок практичних працівників, узагальнення судової практики, результатів анкетування й аналізу статистичних даних за темою дослідження (підрозділи 1.1.-3.2.), а також під час формування висновків до розділів і загальних висновків по роботі (підрозділи 1.1.-3.2.). Висновки й пропозиції за темою дослідження сформульовано завдяки *методу синтезу*.

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертаційного дослідження складають: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти у сфері регламентації міжнародних норм та стандартів захисту прав людини і громадянина та забезпечення прав неповнолітнього у кримінальному судочинстві, кримінально-процесуальне законодавство України та окремих зарубіжних країн, рішення Європейського Суду з прав людини, постанови Пленуму Верховного Суду, рішення Конституційного Суду України.

Теоретичну основу дисертації становлять праці вчених у галузі загальної теорії держави та права, кримінального процесу, криміналістики, кримінального права, цивільного права та міжнародного права.

Емпіричну основу дослідження становлять результати аналізу судово-слідчої практики, дані узагальнень судових рішень, які містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, дані офіційної статистичної звітності Офісу Генеральної прокуратури та МВС України за 2019–2022 рр., зведені результати опитувань по Дніпропетровській, Вінницькій, Черкаській, Запорізькій, Київській, Львівській, Одеській, Миколаївській області, та м. Київ - 288 респондентів (слідчих, дізнавачів, слідчих суддів, прокурорів, суддів, працівників служб у справах дітей) за темою дисертаційного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням судового контролю в кримінальних провадженнях у справах неповнолітніх осіб, в якому сформульовано ряд наукових положень, висновків і рекомендацій, що містять наукову новизну та мають важливе теоретичне й практичне значення.

Основні наукові положення, які виносяться на захист:

1. Генеза судового контролю в кримінальних провадженнях у справах неповнолітніх складається з трьох етапів: 1) з 28.12.1960 до 28.04.1998 р; 2) з 28.04.1998 до 13.04.2012 р.; 3) з 13.04.2012 і до сьогодні.

2. Під судовим контролем у кримінальних провадженнях в справах неповнолітніх слід розуміти діяльність слідчого судді, суду у випадках та в порядку передбаченому законом щодо розгляду клопотань слідчого, дізнавача, прокурора з надання дозволу на проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього, а також розгляд скарг з їх прийняття та проведення, чи скарг з питань бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора, з метою забезпечення захисту прав неповнолітнього, недопущення безпідставного їх обмеження, та обмеження його свободи і законних інтересів під час здійснення кримінального провадження.

3. Функціональне призначення судового контролю щодо неповнолітніх полягає в забезпеченні особливого процесуального режиму з реалізації прав, свобод, законних інтересів дітей у кримінальному провадженні, що відбувається за окремими правилами та особливими процедурами при вирішенні питань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, проведення, у випадках передбачених законом слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, прийняття підсумкових рішень та розгляду скарг на прийняті дізнавачем, слідчим прокурором процесуальні рішення, проведені процесуальні дії, чи скарг щодо їх бездіяльності у такому кримінальному провадженні.

4. Ознаками судового контролю у справах неповнолітніх слід вважати наступні положення: 1) забезпечується суддею, якого обрано загальними зборами суддів, як суддю, уповноваженого на здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх; 2) предметом судового контролю є перевірка клопотань та додатків до них, які у випадках передбачених законом надійшли від органів досудового розслідування, прокурора про надання дозволу на проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні щодо неповнолітньої особи, а також розгляд скарг з їх прийняття та проведення, чи скарг щодо

бездіяльності дізнавача, слідчого, прокурора, з метою забезпечення захисту прав неповнолітнього та недопущення безпідставного їх обмеження, обмеження його свободи та законних інтересів під час здійснення кримінального провадження; 3) такі клопотання подаються до суду дізнавачем, слідчим, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх, або прокурором особисто; 4) з питань здійснення судового контролю враховуються також й обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх визначені ст. 485 КПК України; 5) при розгляді клопотань з питань застосування щодо неповнолітнього заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, у випадках передбачених законом учасником такого розгляду є захисник, а в окремих випадках батьки, законний представник неповнолітньої особи;

5. Здійснення судового контролю при застосуванні окремих заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, і їх оскарження та прийняті рішень щодо закінчення кримінального провадження у справах неповнолітніх має бути орієнтованим на положення багатьох міжнародних правових актів конвенцій, декларацій, резолюцій ратифікованих Україною з питань захисту прав, свобод та інтересів дитини, і мати більш пріоритетне значення.

6. В системі загальної правової доктрини судовий контроль у кримінальних провадженнях слід розглядати як один з видів інституту загальної правової доктрини захисту прав, свобод та законних інтересів людини. А судовий контроль у справах неповнолітніх, є одним зі складових елементів системи організаційно-правового механізму загальної правової доктрини захисту прав та свобод людини.

7. Здійснюючи судовий контроль щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій та прийнятті рішень про повідомлення підозри у справах неповнолітніх, наряду з іншими визначеними в КПК України питаннями слід

також з'ясовувати: 1) чи враховані органами досудового розслідування, прокурором психологічно-вікові та соціально-психологічні особливості, які притаманні для неповнолітніх осіб; 2) чи дотримані вимоги закону з проведення та фіксації таких процесуальних дій у справах неповнолітніх; 3) чи дотримувалися уповноважені особи високоморальної, тактовної поведінки у таких провадженнях; 4) чи має місце в процедурі проведення слідчої (розшукової) дії педагогічна тактика щодо неповнолітнього, з проявами чуйності до його як особистості;

8. Враховуючи основні міжнародні правові стандарти з питань захисту прав, свобод та інтересів дітей, та положення ч. 2 ст. 484 КПК України запропоновано передбачити додаткові гарантії (положення) зі здійснення судового контролю щодо забезпечення прав та законних інтересів неповнолітнього, а саме: 1) при виконанні працівником оперативного підрозділу доручення слідчого з проведення слідчих (розшукових) дій у такому кримінальному провадженні, що також повинно охоплюватися судовим контролем, якщо здобуті результати з їх проведення покладено в основу обґрунтування доводів наведених у поданому слідчому судді клопотанні; 2) при необхідності проведення освідування неповнолітнього свідка, якщо освідування пов'язане з необхідністю його оголення, чи відібрання біологічних зразків; 3) щодо прийняття рішення про проведення особистого обшуку неповнолітнього, який проживає в житлі чи перебуває в іншому володінні особи, де обшук проводиться в порядку ст. ст. 235, 236 КПК України; 4) передбачити право на оскарження на стадії досудового розслідування неповнолітнім підозрюваним, його захисником, законним представником (в межах семи днів) повідомлення про підозру до слідчого судді щодо його правомірності, якщо така неповнолітня особа з'являлася за викликом та не переховувалась від дізнавача, слідчого, прокурора; 5) при вирішенні слідчим суддею питань щодо можливого накладення грошового стягнення, тимчасового вилучення майна неповнолітнього, обмеження його у користуванні спеціальним правом на керування мотоколясками, затримання

неповнолітнього за підозрою з правом оскарження обґрунтованості, законності прийняття цих рішень, і такі скарги відповідно до ч. 1 ст. 306 КПК України повинні розглядаються слідчим суддею згідно з правилами судового розгляду, передбаченими статтями 318-380 КПК України;

9. Запропоновано, по завершенню кримінального провадження, коли існує ризик негативного впливу на неповнолітнього та його психіку, з метою усунення такого впливу, передбачити перед виконанням вимог ст. 290 КПК України право слідчого звертатися за згодою прокурора з клопотанням до слідчого судді про надання дозволу на вилучення таких матеріалів з кримінального провадження, про що повинна робитися відповідна відмітка у такому провадженні, але, за клопотанням захисника, законного представника неповнолітнього, вилучені матеріали, слідчий надає їм окремо для особистого ознайомлення, про що також робиться відмітка у кримінальному провадженні;

10. Здійснення судового контролю щодо застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, і їх оскарження та прийняття рішень про завершення кримінального провадження у справах неповнолітніх має бути орієнтованим на положення багатьох міжнародних правових актів конвенцій, декларацій, резолюцій ратифікованих Україною з питань захисту прав, свобод та інтересів дитини, що визначені світовим співтовариством та запроваджуватися в сфері кримінального судочинства, з урахуванням особливостей національного законодавства щодо неповнолітніх, і здійснюватися у суворій відповідності до вимог кримінального процесуального законодавства.

11. Міжнародні стандарти щодо забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні, повинні враховуватись, застосовуватись у всіх випадках здійснення провадження за участі неповнолітніх осіб, з метою забезпечення та дотримання їх прав і законних інтересів у такому провадженні. А саме здійснення судового контролю у справах неповнолітніх безпосередньо залежить та взаємопов'язане в цілому з ефективністю

правозастосування, удосконалення законодавчих норм, усунення правових прогалин, юридичних колізій, та наявності відповідних знань і спеціалізації щодо набуття цих знань і навичок у сфері дитячої психології та педагогіки в діяльності уповноважених суб'єктів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і рекомендації впроваджені та використовуються у:

- *законодавчій діяльності* – при розробленні проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України» (Лист Комітету Верховної Ради України з питань правової політики від 21.02.2023. № 48-244/2023).
- *практичній діяльності* :– у роботі Національної асоціації ради адвокатів Дніпропетровської області з питань підвищення ефективності здійснення захисту в кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх (Довідка від 03.01.2023 р. № 1/1/3-23); у роботі суддів Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області з питань удосконалення роботи ювенальних суддів та підвищення ефективності контролю судового в кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх (Довідка від 04.03.2023 р. № 51/4); у роботі працівників органів прокуратури Департаменту захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству Офісу Генерального Прокурора з питань підвищення ефективності здійснення прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (Довідка від 13.03.2023 р. № 07/1/3-34467).
- *науковій діяльності* – при проведенні наукових досліджень з кримінального процесуального судочинства для подальшого удосконалення судового контролю у кримінальних провадженнях у справах неповнолітніх осіб (акт впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 21.11.2023 р.);
- *освітньому процесі* – при підготовці фахівців для підрозділів органів

досудового розслідування з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Актуальні проблеми кримінального процесу» (акт впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 17.11.2023 р.)

Апробація результатів дисертації. Результати розроблення наукової проблеми, яка вирішується в дисертаційному дослідженні, а також окремих її складових оприлюднено на наукових і науково-практичних конференціях, семінарах: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України» (м. Дніпро, 30 листопада 2018 р.); Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування» м. Дніпро, 7 червня 2019 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Діяльність органів досудового розслідування в умовах реформування правоохоронних органів: сучасні виклики» (м. Дніпро, 21 травня 2021 р.).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано у семи наукових публікаціях за темою дисертації, з яких три – у наукових журналах та збірниках наукових праць, визначених МОН України, як фахові видання з юридичних наук, та одна – у періодичному виданні іншої держави; у трьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях та семінарах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які логічно об'єднанні сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 272 сторінок, з яких основний текст – 207 сторінок. Список використаних джерел складається з 201 найменувань і займає 17 сторінок. Додатки розміщено на 48 сторінках.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПОВАДЖЕННІ У СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

1.1. Виникнення та розвиток судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх

Враховуючи соціально-психологічну вразливість неповнолітніх осіб щодо різного роду негативних факторів, у тому числі й існуючий недостатній рівень соціально-економічного забезпечення населення, усі кримінальні провадження у справах щодо неповнолітніх потребують особливої уваги з боку правоохоронних, судових органів, а також держави і суспільства в цілому. Значну роль у дотриманні прав, свобод та законних інтересів неповнолітньої особи під час здійснення кримінального провадження відіграє судовий контроль.

Слід зазначити, що дослідження генези здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх до прийняття КПК України 1960 року, детально проведено в наукових працях А.Є. Голубова [33, с. 20], Р.С.Холода [190, с. 20], О.Ю. Хахуцяк [189, с. 16] та інших вчених, а тому дослідження більш ранніх періодів – ми вважаємо недоцільним.

Розглядаючи питання щодо започаткування у вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві судового контролю у справах неповнолітніх та досліджуючи генезу нормативно-правового регулювання судового контролю в кримінальному провадженні, слід зазначити, що здійснення судового контролю в кримінальному провадженні в цілому, як і у справах неповнолітніх, до прийняття Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, законодавець не передбачав, і це пов'язано з тим, що кримінальний процесуальний кодекс тодішньої УСРР, прийнятий 20 липня 1927 року та зміни, які до нього час від часу вносилися, були у першу чергу направлені на захист прав та інтересів не громадян, а держави. Такий підхід до прав громадян, як другорядних правових категорій, був характерною

рисию тодішньої тоталітарної держави. Таким чином, для радянського періоду часу, щодо становлення та розвитку судового контролю як такого характерною рисою є не прогрес, а регрес ідеї існування судового контролю, оскільки всі форми правління державою, становлення нового менталітету та створення нових державних механізмів, знаходилися під суворим партійним контролем, метою якого було утримання влади [117, с. 44. До подібних висновків щодо судового контролю дійшли у свої працях Бойко В.Ф. [9, с. 4], та Самойленко В. [165, с. 24] Але, поступово держава стала відходити від тоталітарних уявлень у судочинстві, переходячи до більш гуманних норм, спрямованих на захист прав і інтересів людини [71].

Тому, етапи здійснення судового контролю у справах щодо неповнолітніх доцільно розглядати, починаючи з 1960 року за такими напрямками: 1) здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх в межах дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року; 2) дія судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року; 3) впровадження судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх в рамках імплементації положень гміжнародних-правових норм з питань неповнолітніх у національне законодавство.

З прийняттям в 1960 році Кримінально-процесуальний кодексу України, власне вперше започатковується в національному кримінальному процесі окремі елементи судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх, оскільки саме в цьому нормативно-правовому акті, вперше було чітко відображено, як такий процесуальний статус неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених. Визначено порядок провадження у справах щодо неповнолітніх, оскільки вказаній категорії було відведено окремий розділ «Провадження в справах про злочин неповнолітніх». З прийняттям цього кодексу, законодавець закріпив на нормативному рівні порядок провадження в справах неповнолітніх,

обставини, що підлягають встановленню в справах про злочини неповнолітніх, особливості затримання та взяття під варту неповнолітнього, віддання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи, порядок виклику неповнолітнього обвинуваченого, пред'явлення обвинувачення і допит неповнолітнього обвинуваченого, питання представництва та питання, що вирішуються судом при постановленні вироку тощо [72]

Водочас, одним із основних недоліків Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. була відсутність спрямованості законодавця на мінімізацію негативного впливу кримінального судочинства на психіку неповнолітнього, приведення національного законодавства у відповідність з вимогами міжнародного права у сфері захисту прав неповнолітніх учасників кримінальних процесуальних відносин [73].

Більш чіткі вимоги щодо запровадження судового контролю у сфері здійснення кримінального судочинства в Україні з'явилися у квітні 1992 року після прийняття Верховною Радою України постанови «Про концепцію судово-правової реформи» саме з цього часу на законодавчому рівні у рамках здійснення судово-правової реформи було передбачено необхідність запровадження судового контролю за законністю і обґрунтованістю прийняття слідчими органами процесуальних рішень, які обмежують передбачені конституцією України права та свободи людини. Спершу, особлива увага приділялася питанням щодо необхідності здійснення судової перевірки за законністю арешту особи, у тому числі й неповнолітньої або утримання її під вартою [133].

Саме з прийняттям Конституції України 1996 року створюється правова основа щодо реалізації можливостей демократичного напрямку розвитку України і суспільства в цілому та побудови правової держави, про що свідчать положення Основного Закону, що знайшло своє відображення і в змісті підручника кримінальний процес України, виданого у 2000 році, автори якого у своїх коментарях наголошують, що з прийняттям нової

Конституції України визначено основні напрямки побудови демократичної держави, за якими впершу чергу пріоритет вже надається правам та інтересам особи над правами та інтересами держави, передбачаючи одночасно взаємну відповідальність особи перед державою та держави перед особою, визначаючи пріоритет права над законом, а суд визначено як гарант забезпечення передбачених Конституцією прав особи [69, с. 52]

Продовжуючи здійснення судово-правової реформи законодавець з питань судового контролю доповнює положення діючого на той час КПК України і передбачає можливість оскарження до суду: 1) рішень про відмову в порушенні кримінальної справи; 2) рішень про закриття кримінальної справи; 3) санкції прокурора на арешт особи, регламентуючи процесуальний порядок здійснення суддею розгляду вказаних скарг [118].

Трохи пізніше у липні 1994 року Верховною Радою України приймається Закон «Про запобіжне затримання особи». Положеннями вказаного закону вже передбачається можливість оскарження до суду санкціонованої прокурором постанови складеної начальником органу внутрішніх справ, начальником органу служби безпеки України про запобіжне затримання особи терміном до тридцяти діб, якщо таке затримання відбулося на стадії підготовки або вчинення особою тяжкого злочину у складі організованої групи, ще до прийняття рішення про порушення кримінальної справи [129].

Починаючи з цього моменту склалося два процесуальних порядки, за яким особу можна було позбавити конституційного права на вільне пересування. За першим порядком – здійснення затримання терміном до тридцяти діб за постановою складеної начальником ОВС начальником органу СБУ та санкціонованої прокурором, якщо таке затримання відбулося на стадії підготовки або вчинення особою тяжкого злочину у складі організованої групи, ще до прийняття рішення про порушення кримінальної справи. За другим порядком – у порушеній кримінальній справі санкціонування прокурором арешту вже затриманої за підозрою у вчиненні

злочину особи.

Звернутися до суду зі скаргою на затримання можливо було в порядку ст. ст. 236-3, 236-4 КПК. Однак, на практиці застосування їх положень не завжди однозначно реалізувалося відповідно до вимог, оскільки в ст. 3 «Права затриманого» вказаного Закону законодавець передбачив, як право на оскарження такої постанови складеної начальником ОВС, Служби безпеки України, так і право на оскарження процесуальних дій прокурора у рамках здійснення санкціонування арешту особи [85, с. 32].

Така двояка правова конструкція щодо порядку тимчасової ізоляції (затримання, арешт) особи мала чисельні прогалини з питань дотримання прав та законних інтересів особи, а тому породила багато скарг до суду . Для вироблення єдиної практики застосування положень щодо оскарження до суду рішення про запобіжне затримання Пленум Верховного Суду України своєю постановою від 30.09.1994 року розтлумачив, що оскарженню підлягає не постанова про запобіжне затримання, що санкціонована прокурором, а тільки санкція прокурора на арешт підозрюваного, обвинуваченого. І оскільки в положеннях ст. ст. 236-3, 236-4 КПК України не було зазначено, які саме матеріали повинні направлятися разом зі скаргою, то ПВСУ у своїй постанові зазначив, що разом зі скаргою направляються наступні копії 1) матеріали справи, на підставі яких була дана санкція на арешт; 2) постанови про порушення кримінальної справи; 3) постанови про притягнення як обвинуваченого; 4) протоколу про затримання за підозрою у вчиненні злочину; 5) постанови про взяття під варту; 6) протоколи допиту підозрюваного, обвинуваченого. В необхідних випадках документи про сімейний стан, здоров'я особи тощо [126].

Суттєві доповнення щодо подальшого розширення сфери застосування судового контролю у кримінальному провадженні були внесені з прийняттям нової Конституції України у 1996 році, норми якої маючи пряму дію у тому числі і на положення КПК України передбачали, що лише за вмотривованим рішенням та на підставах і в порядку визначеному законом

можливо: 1) здійснити арешт особи та тримання її під вартою, а у випадку затримання особи за підозрою у вчиненні злочину органами досудового розслідування передбачалася (в межах 72 годин) обов'язкова перевірка судом законності такого затримання; 2) здійснити проникнення до житла чи до іншого володіння особи, провести в них огляд чи обшук; 3) перевірити листування особи, телефонні розмови, телеграфну та іншу кореспонденцію. Окрім цього, суд наділявся також правом щодо перевірки скарг затриманої за підозрою у вчиненні злочину особи з питань правомірності та законності її затримання, а також, в цілому скарг від громадян щодо рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб (Розділ II Конституції). Але відповідно до перехідних положень Конституції (ст. 13) протягом п'яти років з моменту набуття нею чинності зберігався існуючий порядок прийняття рішень з питань затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, тримання її під вартою, проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи [61]. В подальшому, у червні 2001 року вказані вимоги щодо здійснення судового контролю знайшли своє відображення в положеннях діючого кримінального-процесуального кодексу (ст.ст. 165-2, 165-3, 177, 178, 190, 187, 187-1).

Окрім цього законодавець розширюючи судовий контроль над прийняттям процесуальних рішень у кримінальному провадженні, які обмежують конституційні права та свободи особи також наділив лише суд процесуальними правами з прийняття за поданням органу дізнання, слідчого, узгодженого з прокурором, або поданням прокурора рішень щодо: 1) поміщення строком до 30 днів у приймальник-розподільник для дітей особи у віці від 11 до 14 років, яка підозрюється у вчиненні суспільно небезпечного діяння, за яке КК передбачене покарання у виді позбавлення волі понад п'ять років та з можливістю продовження вказаного строку, ще до 30 діб. (ст. 7-3 КПК); 2) прийняття рішення про усунення захисника від участі у справі (61-1 КПК); 3) направлення обвинуваченого для поміщення його до медичного закладу та здійснення щодо нього тривалого спостереження і дослідження в

рамках проведення стаціонарної судово-медичної або судово-психіатричної експертизи (ст. 205 КПК) [72].

Між тим, одразу під судовий контроль виходячи з конституційних норм прямої дії підпадали питання з реалізації та дотримання органами досудового розслідування норм щодо недоторканості житла чи іншого володіння особи, проведення там огляду чи обшуку (ст. 30 Конституції), таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції особи (ст. 31 Конституції). А також, під судовий контроль підпали питання щодо перевірки скарг з підстав та законності затримання особи за підозрюваного у вчиненні злочину та скарг щодо рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції).

З метою правильного розуміння правоохоронними органами та застосування ними конституційних положень щодо недоторканості житла чи іншого володіння особи, як і таємниці її листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції Пленум Верховного Суду додатково розтлумачив, що за результатами розгляду поданого клопотання, що надійшло від слідчого, прокурора разом з підтверджуючими щодо нього матеріалами кримінальної справи лише суд ухваливши відповідне процесуальне рішення може надати дозвіл на проникнення до житла чи до іншого володіння особи, як і дозвіл про накладення арешту на кореспонденцію, її виїмку в поштово-телеграфних установах та на зняття інформації з каналів зв'язку [115]. У подальшому, після внесення законодавчих змін до КПК України судовим контролем стали охоплюватися й процесуальні рішення слідчого погоджені з прокурором, або прийняті прокурором з питань накладення арешту і на вклади (кошти, цінні папери, інші цінності) обвинуваченого, підозрюваного, чи осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, що знаходяться в банку. (ч.1 ст. 126 КПК) [120]. А ще пізніше, а саме, 15.11.2011 року Верховною Радою України у рамках законодавчих заходів з розширення меж судового контролю у

кримінальному провадженні змінюється й редакція ст. ст. 154-1, 165 КПК, і вносяться зміни до ст. 165-2 КПК, за якими право на застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави, як і визначення її остаточного розміру, та вирішення питання про звернення застави в дохід держави, або про її повернення заставодавцю належить тільки суду, який і має право ухвалити вказане процесуальне рішення за відповідним клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, клопотанням прокурора чи заставодавця [119].

Розширюючі межі судового контролю законодавець 13.01.2000 р. вносить зміни до КПК України та доповнює його рядом положень з питань забезпечення безпеки осіб, які беруть участь кримінальному провадженні у разі наявної реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну. Та у рамках застосування вказаних заходів передбачає норму, за якою у випадку та в порядку передбаченому законом дозволяється оскаржити до суду постанову складену органом дізнання, слідчим про відмову в застосуванні заходів безпеки, як і постанову про скасування заходів безпеки (ст. 52-5 КПК) [121]. А також доповнює положення кримінального-процесуального кодексу рядом норм та статей: 1) ч. 2 ст. 43-1, за якою підозрюваному надається право з питань його затримання в порядку ст. 106 КПК України (затримання органом дізнання), ст. 115 КПК України (затримання слідчим) звертатися зі скаргою до суду і вимагати перевірки правомірності такого затримання; 2) 236-1 щодо оскарження до суду постанови про відмову в порушенні кримінальної справи; 2) 236-2 щодо розгляду суддею скарги на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи; 236-5 щодо оскарження до суду постанови про закриття кримінальної справи; 236-6 щодо розгляду суддею скарги на постанову про закриття кримінальної справи [72].

Окрім цього, Конституційний Суд України своїм рішенням від 30 січня 2003 року визнає такими, що не відповідають Конституції України положення ч. 6 ст. 234, ч. 3 ст. 236 КПК України, які унеможливають на

стадії досудового слідства розгляд судом скарг, які можуть надійти на постанови слідчого, прокурора стосовно приводів, підстав і порядку порушення кримінальної справи відносно певної особи. У цьому рішенні Конституційний Суд приходить до висновку, що скарги на постанови слідчого, прокурора про порушення кримінальної щодо певної особи, які надійшли під час досудового слідства до суду повинні розглядатися судом на цій стадії за чинним законодавством у порядку кримінального судочинства. Саме з цього моменту судовим контролем стали охоплюватися процесуальні рішення слідчого, прокурора щодо приводів, підстав і порядку порушення кримінальної справи відносно певної особи у випадку надходження до суду скарги від підозрюваного, обвинуваченого, їх захисників та законних представників [153].

У подальшому Верховна Рада України своїм законодавчим рішенням від 03.04.2003 року вносить зміни до положень ст. 156 КПК України доповнюючи її нормою, за якою передбачається, що лише з дозволу судді апеляційного суду за поданням слідчого погодженого з Генеральним прокурором чи його заступником можливо продовжити строк тримання під вартою обвинуваченого, який ознайомлюється з матеріалами кримінального провадження, якщо попередньо обраний строк тримання під вартою вже закінчується, але його є недостатньо для завершення ознайомлення з цими матеріалами [123].

Слід зазначити, що законодавцем в рамках запровадженої на той час в Україні реформи системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів значна увага приділялася питанням судового контролю щодо прийняття слідчим, прокурором, або самим прокурором у кримінальному провадженні процесуальних рішень, які тимчасово обмежують конституційні права, свободи і законні інтереси особи, у тому числі й неповнолітньої. Але, вказаний напрямок діяльності недостатньо охоплював питання щодо особливості здійснення судового контролю саме у справах неповнолітніх. На неврахування вікових особливостей неповнолітніх, їх розумового і

психологічного розвитку, мотивацію їхніх діянь, вимог щодо гуманізації покарань зверталась увага у Постанові Пленуму Верховного Суду від 16.04.2004 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх». У якій, Верховний Суд звертає увагу, що при розслідуванні і розгляді кримінальних справ відносно осіб, які не досягли 18 річного віку має бути реально забезпечене їх право на захист, у тому числі при вчиненні окремих процесуальних дій, оскільки істотне порушення права на захист тягне скасування вироку. Окрім цього, враховуючи істотні особливості щодо провадження у справах про злочини неповнолітніх, Верховний Суд також рекомендував головам місцевих та апеляційних судів відповідно до ч. 3 ст. 19 Закону "Про судоустрій України" запроваджувати спеціалізацію суддів із розгляду справ цієї категорії, а також забезпечувати таких суддів необхідною методичною літературою, провадити з ними постійні заняття з метою вдосконалення професійного рівня та набуття знань у галузі дитячої, юнацької психології [138]. Впровадження зазначених рекомендацій в практику здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх дозволяло мінімізувати і тим самим зменшити негативний вплив кримінального судочинства на психіку неповнолітнього, а з іншого боку мало на меті приведення національного законодавства у відповідність до вимог міжнародного права у сфері захисту прав неповнолітніх учасників кримінальних процесуальних відносин [75, с. 259].

Карпенко М.О., досліджуючи теоретичні та практичні питання провадження у кримінальних справах про злочини неповнолітніх (2009 р.), доходить (крім іншого) висновків, що: 1) слідчий, який розслідує кримінальну справу, повинен також брати участь у вирішенні цього питання, оскільки він є тією особою, яка найбільш повно розбирається в характері неповнолітньої особи; 2) у теорії кримінального процесу не вирішене питання, чи може слідчий та прокурор знову ініціювати процедуру звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітнього у разі незгоди із попереднім рішенням суду; 3) інститут, передбачений ст. 97 КК, не

знайшов належної реалізації на практиці, існує необхідність поширити сферу його застосування на злочини середньої тяжкості; 4) порядок застосування різних видів примусових заходів виховного характеру має залежати від характеру та обсягу примусу кожного виду; 5) відсутність загальних засад здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх та їх застосування, спонукає суд використовувати загальні положення щодо призначення покарання; 6) в законодавстві не вирішено питання, який орган має контролювати стан дотримання неповнолітнім умов звільнення тощо [51, с. 131, 133, 135, 173, 175].

Голубов А.Є., у дисертації «Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння» (2005 р.) доходить висновку, що кримінально-процесуальний статус неповнолітнього повинен включати як загальні, так і спеціальні права та обов'язки, а відповідно має бути утворений змінений процесуальний статус, який би стосувався лише неповнолітньої особи. Доводиться необхідність вдосконалення провадження у справах неповнолітніх в частині утворення в Україні системи ювенальної юстиції [32, с. 8-9, 34-51, 157-180].

Як зазначає Романюк В.В., поняття «ювенальна юстиція» складається із двох слів латинської мови «juvenalis», що в перекладі з латинської означає юнацький (дитячий, молодий), а «justitia» – правосуддя. Отже, в прямому значенні термін «ювенальна юстиція» («juvenalis justitia») – це юнацьке правосуддя [161, с. 310].

Між тим, ювенальну юстицію розрізняють як в широкому, так і у вузькому розумінні. У вузькому – це спеціалізована гілка судової системи, в широкому – це сукупність правових механізмів, призначених для забезпечення захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх осіб, що реалізуються системою державних і не державних органів, установ і організацій. [37]

За дефініцією Н. Крестовської, ювенальна юстиція – це система державних, муніципальних і громадських судових, правоохоронних і правозахисних органів, установ та організацій, що на основі права та за допомогою медико-соціальних, психолого-педагогічних методик здійснює правосуддя щодо дітей, профілактику та попередження правопорушень проти дітей та за участю дітей, захист прав, свобод та інтересів, а також ресоціалізацію дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації [64, с. 27-28].

Заслуговує на увагу й думка Опацького Р.М., який зазначає, що система органів ювенальної юстиції – це суди, на які покладено місію розглядати справи про кримінальні правопорушення (злочини) неповнолітніх. Також ця система поєднує й інші державні та недержавні структури, які проводять контроль за виправленням і реабілітацією неповнолітніх злочинців і профілактику дитячої злочинності, соціальний захист сім'ї та прав дитини. Ювенальна юстиція – це обов'язково виділена із загальної системи правоохоронних органів судова структура для дотримання особливого порядку роботи з неповнолітніми, що дозволяє забезпечити додаткові гарантії їх прав [101, с.74].

Обираючи напрямок з впровадження ювенальної юстиції в кримінальне судочинство України Верховна Рада приймаючи у 2010 році Закон «Про судоустрій і статус суддів» у ст. 18 вказаного закону передбачає спеціалізацію судів загальної юрисдикції відповідно до якої у місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх [145].

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році національне законодавство спрямувало свій рух на приведення вітчизняного кримінального судочинства у тому числі й з питань провадження у справах щодо неповнолітніх до відповідності Європейських міжнародних правових стандартів з одночасною імплементацією відповідних положень міжнародних правових норм у національне законодавство.

Якщо судовий контроль у редакції КПК України 1960 року після «малої судової реформи» (2001 р.) мав характер постфактумного, тобто його основним завданням був розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчих, прокурора, то слідчі судді в КПК України 2012 року більше зосередились на превентивному судовому контролі, тобто на наданні органам досудового розслідування дозволу чи заборони щодо їх втручання у права і свободи людини [49].

Розширюючи межі судового контролю у кримінальному провадженні з метою більш ефективного забезпечення прав та законних інтересів особи законодавець в положеннях чинного КПК України вже передбачив такого учасника кримінального провадження як слідчий суддя поклавши на нього функцією забезпечення судового контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів особи і наділивши відповідними повноваженнями з питань надання дозволу слідчому, прокурору на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, що обмежують конституційні права та свободи особи, у тому числі повноваженнями щодо розгляду скарг на рішення, дій чи бездіяльність слідчого, прокурора. А також, рядом інших повноважень щодо здійснення судового контролю з питань: 1) проведення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК); 2) направлення особи до медичного закладу для проведення стаціонарної психіатричної експертизи (ст. 509 КПК); 3) поновлення пропущених з поважних причин процесуальних строків (ст. ст. 114, 117 КПК); 4) поміщення неповнолітнього у приймальник-розподільник для дітей (ст. 499 КПК); 5) розгляду відводів учасників кримінального провадження під час досудового розслідування (ст. 81 КПК); 6) залучення експерта за клопотанням сторони захисту (ст. 243 КПК); 7) встановлення (у випадках передбачених законом) строку для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження сторони кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої

здійснюється провадження. (ч.10 ст. 290 КПК); 8) забезпечує додержання прав особи, яка тримається під вартою (ст. 206 КПК). Окрім цього, судовим контролем також охоплено окремі процесуальні аспекти зі здійснення міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні щодо екстрадиції особи та розгляду скарг з питань реалізації її положень (ст. ст. 583-585, 588, 591 КПК) [68].

Саме з прийняттям нового КПК України у 2012 році положення зі здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх набули більш чіткого свого визначення та окреслили в главі 38 цього кодексу загальні правила здійснення такого кримінального провадження не лише в межах стадії досудового розслідування, а й під час судового провадження та виконання вироку. Охопивши такі питання як: 1) загальний порядок здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх; 2) обставини, що підлягають встановленню у такому кримінальному провадженні; 3) порядок призначення та застосування комплексної психолого - психіатричної і психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого; 4) обов'язкове з'ясування умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого; 5) участі законного представника неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого; 6) порядок виклику неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого; 7) проведення їх допиту; 8) участі законного представника, педагога, психолога або лікаря під час допиту неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого; 9) особливості застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх; 10) порядок передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд; 11) порядок прийняття рішення про поміщення неповнолітнього у приймальник-розподільник для дітей; 12) порядок прийняття рішення про виділення в окреме провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім; 13) тимчасове видалення неповнолітнього обвинуваченого із залу судового засідання; 14) участі у судовому розгляді представників

служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції; 15) порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру; 16) підстави для їх застосування; 17) загальні вимоги зі здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру; 18) порядок такого судового розгляду; 19) ухвали суду за результатом кримінального провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру; 20) дострокове звільнення неповнолітнього від примусового заходу виховного характеру (ст. ст. 484-502 КПК) [68].

У Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року, інститут судового контролю у досудовому провадженні було істотно інституціонально та процедурно розширено, зокрема, шляхом впровадження такого суб'єкта, як слідчий суддя, та надання йому широкого кола повноважень у досудовому розслідуванні. Хоча, як зазнача Гловюк І.В., Стоянов М.М., Малахова О.В., Завтур В.А., Зіньковський І.П. ці повноваження не є систематизованими у кримінальному процесуальному законодавстві, а процесуальний порядок їх реалізації є диверсифікованим. Динаміка сучасного кримінального процесуального законодавства також указує на подальше розширення компетенції слідчого судді у кримінальному провадженні. Але, аналіз судової практики демонструє її не уніфікованість, наявність різних підходів до реалізації повноважень слідчого судді [108, с. 4].

Між тим, запровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в 2012 році зорієнтувало національне законодавство на високі стандарти щодо забезпечення охорони прав та законних інтересів не лише повнолітньої людини, а й дитини також. Все це більш якісно конкретизувало специфіку зі здійснення судового контролю та розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх осіб [68].

Не випадково при внесенні змін у жовтні 2014 року до Кримінального та кримінального процесуального кодексу з питань невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та

корупційні злочини законодавець доповнюючи КПК України главою 24¹ положеннями щодо здійснення спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень (ст.ст. 297¹ – 297⁵ КПК) зазначив, що таке розслідування здійснюється за ухвалою слідчого судді і лише щодо повнолітніх осіб підозрюваних у вчиненні злочинів перелік яких передбачений ч. 2 ст. 297¹ КПК, які переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошені у міждержавний та/або міжнародний розшук (ст. 297¹ КПК) [122].

Продовжуючи диференціацію з питань здійснення кримінального провадження та судочинства в цілому щодо повнолітніх та неповнолітніх осіб Верховна Рада України приймаючи у 2016 році вже у новій редакції Закон «Про судоустрій і статус суддів» залишає статтю 18 вказаного закону без жодних змін оставляючи спеціалізацію судів загальної юрисдикції, відповідно до якої у місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація зі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Відповідно до вимог вказаної спеціалізації судді (суддя), які уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обираються з числа суддів відповідного суду зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. Кількість суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду. Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю зі стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями. У разі відсутності в суді суддів з необхідним стажем роботи суддя, уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з числа суддів, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді [144].

Суттєве значення з питань запровадження положень зі здійснення судового контролю в кримінальних провадженнях у справах неповнолітніх має імплементація (впровадження) міжнародних стандартів із захисту прав та свобод людини у національне законодавство України. На сучасному етапі подальше удосконалення в національному законодавстві положень зі здійснення судового контролю у справах неповнолітніх лише сприятиме у вирішенні питань щодо ефективного впровадження ювенальної юстиції в Україні.

Імплементація міжнародних стандартів із забезпечення прав людини, визнаних європейським та загальносвітовим співтовариством, у кримінальну процесуальну діяльність є об'єктивною необхідністю на шляху прагнення України бути рівноправним учасником міжнародних відносин [78, с. 57].

Особи, які не досягли вісімнадцяти років з огляду на їх вікову незахищеність через інтелектуальні, психологічні, розумові та інші особливості потребують додаткових процесуальних гарантій, незалежно від їх процесуального становища. Вказану необхідність підтверджує і значний обсяг міжнародних договорів та стандартів з питань забезпечення прав дитини, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Зокрема, Європейська конвенція з прав людини, 1950 року положення якої наголошують, що затримання неповнолітнього можливе на підставі законного рішення з метою застосування до нього наглядових заходів виховного характеру або законного затримання з метою супроводження його до компетентного органу (ст. 5 Конвенції), в інтересах неповнолітнього можливе не допущення в судове засідання преси та публіки протягом усього судового розгляду (ст. 6 Конвенції) [42]. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо відправлення правосуддя відносно неповнолітніх «Пекінські Правила», 1985 року які акцентують особливу увагу на необхідності впровадження конструктивної соціальної політики по відношенню до неповнолітніх, а саме: 1) у питаннях попередження злочинів, які вчиняються неповнолітніми; 2) правосуддя щодо неповнолітніх повинно

бути складовою основною частиною системи соціальної справедливості; 3) система правосуддя щодо неповнолітніх повинна постійно вдосконалюватися з одночасним здійсненням заходів направлених на розробку прогресивної соціальної політики по відношенню до неповнолітніх [89].

Конвенція про права дитини, 1989 року за якою держави-учасниці Конвенції визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, обвинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поведження, що сприяє розвитку в дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод, та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві. З цією метою беручи до уваги відповідні положення міжнародних документів, Держави-учасниці, забезпечують, щоб: 1) жодна дитина не вважалася порушником кримінального законодавства, не була звинувачена та визнана винною в його порушенні через дію чи бездіяльність, які не були заборонені національним і міжнародним правом на час їх здійснення; 2) кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи обвинувачується в його порушенні, мала принаймні такі гарантії: а) презумпцію невинності, поки її вина не буде доведена згідно із законом; б) негайне і безпосереднє інформування її про звинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків чи законних опікунів, та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту; в) невідкладне прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів; г) свобода від примусу щодо надання свідчень чи визнання вини з вивчення показань свідків звинувачення або самостійно, чи за допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту та вивчення їх свідчень;

д) якщо вважається, що дитина порушила кримінальне законодавство, повторний розгляд вищим компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом згідно із законом відповідного рішення та будь-яких вжитих у цьому зв'язку заходів; є) безплатна допомога перекладача, якщо дитина не розуміє використовуваної мови чи не розмовляє нею; ж) повна повага її особистого життя на всіх стадіях розгляду (ст.40 Конвенції) [59]. Правила Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх позбавлених волі, 1990 року в яких серед інших положень наголошується, що такий захід, як позбавлення свободи неповнолітньої особи повинен застосовуватися як крайній захід і протягом мінімального необхідного періоду часу для забезпечення вироку суду за найнебезпечніші види правопорушень та з належним урахуванням супутніх умов і обставин [116].

Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, 1996 року положення якої визначають потребу в посиленні міжнародного співробітництва у справах захисту дітей та акцентують увагу, що інтересам дитини повинне надаватися першочергове значення [60], тощо та практики Європейського суду з прав людини [154].

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України [61], та ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 року «Про міжнародні договори України» чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України і застосовуються вони у порядку, передбаченому для норм національного законодавства [134].

Невипадково Вищий Спеціалізований Суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своєму листі від 18.07.2013 року зазначив, що при здійсненні кримінального провадження щодо неповнолітніх суди зобов'язані забезпечувати точне й неухильне застосування діючого законодавства, своєчасний та якісний їх розгляд, керуватися Конституцією України, КК України, КПК України, міжнародними договорами, згода на

обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема Конвенцією ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, Мінімальними стандартними правилами ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року ("Пекінські правила"), а також враховувати практику Європейського суду з прав людини, запроваджуючи їх положення у вітчизняну правозастосовну практику [79].

Неповнолітні у кримінальному процесі під час здійснення щодо них кримінального провадження та відправлення правосуддя мають особливий процесуальний статус та специфічне становище, що підтверджується положеннями як міжнародно-правових актів з питань прав дітей так і відповідними нормами Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України.

Наприклад, статтею 1 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року встановлено, що дитиною є кожна людська істота до досягнення вісімнадцятирічного віку, якщо за законом, застосованим до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [59].

У «мінімальних стандартних правилах Організації Об'єднаних Націй, які стосуються неповнолітніх визначено, що «Правосуддя щодо неповнолітніх має бути складовою частиною процесу національного розвитку кожної країни в рамках всебічного забезпечення соціальної справедливості для всіх неповнолітніх, водночас сприяючи таким чином захисту молоді та підтримці мирного порядку в суспільстві». Додатково зосереджено увагу на 5 правилі, яким встановлені задачі здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, якими визначено забезпечення благополуччя неповнолітнього і забезпечення того, щоб будь-які заходи впливу на неповнолітніх правопорушників були завжди спів мірні як з особливостями особистості правопорушника, так і з обставинами правопорушення [89].

Відповідно до положень ст. 52 Конституції України всі діти є рівними у своїх правах незалежно від походження [61]. Вказана Конституційна норма,

як норма прямої дії повинна розглядатися як узагальнена норма щодо наділення неповнолітніх своїми особливими специфічними правами, які б відповідали умовам, підставам, юрисдикції та специфіці щодо їх участі у кримінально правових, і не тільки відносинах та відображали особливості цих осіб. І саме належний судовий контроль в рамках здійснення кримінального провадження повинен забезпечити реалізацію з дотримання вказаних прав та озвучених правових аспектів участі неповнолітнього у кримінальному провадженні.

Міжнародно-правові акти з питань прав дітей акцентують увагу не взагалі на загально визнаних правах людини, а безпосередньо на правах неповнолітніх (безумовно, права цієї групи населення базуються на загальних правах людини). І через це існування поняття «права дітей» («права неповнолітніх») повинно мати місце, у тому числі і шляхом законодавчого їх закріплення.

Здійснення правосуддя щодо неповнолітніх порушує одну із найважливіших проблем суспільства – проблему захисту прав та інтересів дітей шляхом створення особливого (спеціального) порядку судочинства.

Слід відмітити, що на рівні національного законодавства питання здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх у відповідності до міжнародних нормативно-правових актів віднайшло своє врегулювання з прийняттям таких нормативно правових актів як : Закон України від 26 квітня 2001 р. «Про охорону дитинства» [136]; Закон України від 21 червня 2001 р. «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» [143]; Закон України від 15 листопада 2001 р. «Про попередження насильства в сім'ї» [137]. Закон України від 24 січня 1995 р. «Про органи і службу у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» в якому передбачено створення при судах інституту судових вихователів [135]; Закон України від 13 січня 2005 р. «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [128].

Крім того, створення в Україні спеціалізованих судів у справах неповнолітніх було передбачено Концепцією судово-правової реформи, схваленою постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. [133].

Створення спеціалізованих судів за суб'єктною ознакою (у справах неповнолітніх) передбачала «Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої Указом Президента України від 10 травня 2006 р.» [131].

Наступна Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх схвалена Указом Президента України від 24 травня 2011 р. Вказана Концепція передбачала запровадження спеціалізації суддів із розгляду справ щодо неповнолітніх, впровадження програми відновного правосуддя щодо неповнолітніх та процедури медіації [132].

Водночас, сформована практика здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх та відсутність ефективного та повноцінного судового контролю стала однією з причин недодержання вимог закону про забезпечення підвищеної правової захищеності неповнолітніх [167, с. 121].

За чинності нового КПК України 2012 р., Романюком В.В. було виконане дисертаційне дослідження «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх» (2015 р.) Новизна даного дослідження полягає у тому, що автор запропонував розглядати кримінальне провадження щодо неповнолітніх як відповідний процесуальний інститут, якій охоплював би основні положення цього провадження, власний суб'єктивний склад. Відповідно доводиться доцільність виокремлення та подальшого поглибленого дослідження кримінально-процесуального механізму забезпечення прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх як учасників кримінального провадження, окремої процедури їх реалізації [160, с 9, 14]. Пропонується уточнення змісту процесуальних прав неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) в частині наділення правом на звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом.

Запропоновано нову редакцію статті з назвою «Основні положення кримінального провадження щодо неповнолітніх» [159, с. 6, 7].

На основі проведеного дослідження в цьому підрозділі роботи, можемо провести періодизація етапів розвитку кримінального процесуального законодавства, що регламентувало здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх на такі часові проміжки: 1) з 28.12.1960 р. по 28 квітня 1992 р.; для вказаного часового проміжку характерним було те, що законодавець вперше в КПК України визначив процесуальний статус неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, та в загальних рисах регламентував порядок провадження у таких справах. Між тим, регламентуючи питання провадження у справах неповнолітніх, не звертає особливої уваги на вікові, психологічні особливості неповнолітніх осіб, їх обмеженість у життєвому досвіді, і не вживає належних заходів, направлених на посилення захисту прав та законних інтересів дітей у таких справах.;

2) з 28 квітня 1992 р. по 13.04.2012 р.; у цьому часовому проміжку вже в рамках здійснення судово-правової реформи саме суд вирішує питання про арешт, тримання під вартою обвинуваченого. В подальшому, під судовий контроль потрапляють і рішення щодо порушення кримінальної справи, її закриття, затримання особи за підозрою, розгляд скарг на затримання, на проведення огляду чи обшуку в житлі чи іншому володінні особи, перевірки листування особи, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також поміщення особи у віці від 11 до 14 років до приймальника-розподільника для дітей строком до 30 діб.

3) з 13.04.2012 р. по теперішній час. Для цього етапу, притаманним є те, що в положеннях нового КПК України, з 2012 року, законодавець не лише розширив межі судового контролю, передбачивши окремий розділ та особливі порядки щодо здійснення кримінального провадження та судового контролю у справах неповнолітніх, а вже більш конкретно, звертаючи увагу на вимоги міжнародних правових актів з питань захисту прав, свобод,

інтересів дітей, та їх вікові, психологічні особливості, спонукає суворо дотримуватися правил провадження щодо неповнолітніх, і вимагає наявності відповідних знань, досвіду з питань дитячої психології, педагогіки та спеціалізації від органів досудового розслідування, прокуратури та суду щодо здійснення провадження у таких справах.

1.2. Поняття, ознаки та функціональне призначення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх

Перед тим, як надати визначення поняттю судового контролю у справах щодо неповнолітніх, маємо зауважити, що в широкому розумінні судовий контроль у кримінальному провадженні має на меті захист прав особи від незаконного обмеження конституційних прав і вторгнення в приватне життя. До того ж, судовий контроль охолює й питання щодо встановлення строків ознайомлення з матеріалами провадження [38, с. 529-528]. Контроль, як управлінська функція, спрямований передусім на спостереження за «відповідністю діяльності підконтрольного об'єкта тим приписам, які він (об'єкт) отримав від керівної ланки (органу, посадової особи)» [21].

Поняття «судовий контроль» слід розуміти як сукупність самостійних інститутів: конституційного судового контролю; судового контролю вищих судів за правильністю застосування норм закону правоохоронними органами та іншими судами; судового контролю в порядку цивільного судового провадження за законністю та обґрунтованістю рішень державних органів і посадових осіб; судового контролю за деякими процесуальними рішеннями та діями органів дізнання й досудового слідства [55, с. 118].

Слід погодитись з думкою Назарова В.В., Тракало Р.І., що судовий контроль – це переважно зміст наукових дискусій з проблем судового контролю у сфері кримінального провадження, де одні автори вважають його особливою формою реалізації правосуддя на досудовому розслідуванні, а

прийняте за його результатами судове рішення – актом правосуддя. Інші ж розуміють його як складову частину правосуддя або один з його елементів. Треті – називають самостійною кримінально-процесуальною функцією, що здійснюється за рамками кримінального правосуддя. [96, с. 94].

Судовий контроль розглядається через ступінь втручання суду в діяльність відповідного органу, тому вирізняють пряму (безпосередню) та непряму (опосередковану) форми втручання [55, с. 120].

Попелюшко В.О., розглядає судовий контроль як одну із судових функцій, направлену на захист прав та свобод громадян при здійсненні щодо них тих чи інших дій, чи прийняття тих чи інших процесуальних рішень у ході досудового слідства. [112, с. 111].

Між тим, визначальною особливістю функції самого судового контролю є те, як визначає переважна більшість вчених, що вона не пов'язана з вирішенням питання винуватості або невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення [66, с. 115].

Оскільки судовий контроль здійснюється не лише слідчим суддею на етапі досудового розслідування, але й судом під час судового розгляду, оскільки межі судового контролю визначаються змістом (обсягом) повноважень і порядком їх здійснення слідчим суддею на досудовому розслідуванні, та судом під час судового розгляду по деяких питаннях, що не пов'язані із розглядом справи по суті.

Дещо критичною нам видається думка Скрипіної Ю.В., яка визначаючи повноваження слідчого судді розглядає судовий контроль як правовий механізм забезпечення законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні по кримінальній справі, а також їх відновлення у випадку порушення [169, с. 7].

Судовий контроль передбачає перевірку законності та обґрунтованості дій і рішень сторони обвинувачення, яка наділена державно-владними повноваженнями (прокурора, органу досудового розслідування, керівника органу досудового розслідування, оперативних підрозділів), а тому роль

судді, здійснення ним судового контролю у сфері захисту особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення.

Судовий контроль, як діяльність суду в досудовому кримінальному провадженні, на відміну від діяльності керівника органу досудового розслідування та прокурора, наповнена іншим змістом і спрямована виключно на забезпечення законного та обгрунтованого обмеження основоположних конституційних прав і свобод людини [107, с. 137].

В цілому, суть контролю становить самостійне з'ясування судом обставин кримінального провадження з визначеного кола питань, формування власного внутрішнього переконання з досліджуваних фактів. Результатом будь-якого виду судового контролю є захист особи, її прав і свобод, забезпечення законності й правосуддя. До того ж, за своєю правовою природою судовий контроль має ознаки правосуддя, оскільки питання, що перевіряються судом при здійсненні контрольної функції, за своєю сутністю мають змагальний характер між сторонами процесу, які й вирішується саме в судовому засіданні [84, с. 142-143].

Шляхом судового регулювання здійснюється правовий зв'язок між обов'язковими правилами, прийнятими нормотворчим органом, та конкретними суб'єктами права. Такий зв'язок виникає лише тоді, коли судовий акт відповідає такій організаційній формі, яка може виступати реальним регулятором суспільних відносин. Стає зрозумілим, що такі властивості притаманні не кожному судовому рішення, а лише такому акту судового органу, якому притаманні всі ознаки регулюючого правоположення, визнаного правовою наукою.

У національній кримінальній процесуальній доктрині судовий контроль розуміють як: особливу форму здійснення правосуддя; функцію судової влади; особливий вид контролю у судовій гілці влади. Однак, серед вчених не існує єдиної думки щодо класифікації форм і видів судового

контролю. Гловюк І.В., слушно зауважила, що в літературі немає єдності як у визначенні видів і форм судового контролю, так і у визначенні того, що є видом судового контролю, а що формою. [31, с. 48-49].

Досліджуючі судовий контроль у межах досудового розслідування та наголошуючи на його значенні, Капілна О.В., Карпенко М.О., Маринів В.І. та ін. наголошують, що судовий контроль у кримінальному провадженні являє собою окремий напрям діяльності суду, який здійснюється під час досудового розслідування слідчим суддею, сутність якого полягає у контролі за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб при проведенні слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, проведенні інших процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень. Значення судового контролю полягає у тому, що завдяки діяльності слідчого судді забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи та інтереси учасників кримінального провадження, а також створюються належні умови для реалізації засади змагальності під час досудового розслідування. [175, с. 3].

Індивідуалізувати підхід щодо питання притягнення неповнолітнього до відповідальності за вчинене ним кримінальне правопорушення або суспільно небезпечне діяння, проведення процесуальних дій за його участю, прийняття процесуальних рішень передбачає та дозволяє особливий порядок нормативного регулювання, як і порядок здійснення судового контролю у таких справах. Як доцільно наголошують вищевказані автори за чинним КПК України судовий контроль має декілька окремих напрямів, які, виходячи із конкретних завдань, розрізняються за процесуальною формою, суб'єктивним складом учасників провадження, засобами доказування, рішеннями слідчого судді. До таких напрямів вони відносять: 1) розгляд слідчим суддею клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 132 КПК); 2) розгляд слідчим суддею клопотання про проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляд та обшук житла чи іншого володіння особи, проведення слідчого експерименту у житлі чи

іншому володінні особи) та негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 246 КПК); 3) розгляд слідчим суддею скарг на рішення, дії та бездіяльність слідчого і прокурора (ст. 303-306 КПК); 4) розгляд слідчим суддею заяв про відводи (ст. 81 КПК); 5) розгляд слідчим суддею клопотання про передання чи знищення речових доказів (ч. 7 ст. 100 КПК); 6) розгляд слідчим суддею клопотання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів у разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором (ч. 9 ст. 100 КПК); 4 7) допит слідчим суддею свідка, потерпілого під час досудового розслідування (ст. 225 КПК); 8) розгляд слідчим суддею клопотання про встановлення строку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 290 КПК; 9) розгляд слідчим суддею клопотань про тимчасовий та екстрадиційний арешт при вирішенні питань щодо видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції) (глава 44 КПК); 10) розгляд клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування (ст. 297-1 КПК) [175, с. 3-4].

Оскільки законодавець виокремив кримінальні провадження щодо неповнолітніх у окрему главу Кримінального процесуального кодексу України, це підтверджує важливе значення здійснення судового контролю з урахуванням особливостей притаманних судовому провадженню за участю осіб, які не досягли 18 років.

Зважаючи на вікові та психологічні особливості дитини, вплив оточуючого середовища на формування її характеру, передбачено певні особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх, яке визначається як специфікою підходу до захисту їх прав, так і колом обставин, що обов'язково необхідно встановити у кримінальному провадженні [16].

Зміни, яких постійно зазнає чинний КПК України та впровадження в теорію і практику кримінального процесу як міжнародних стандартів здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, так і приведення національних нормативно-правових актів у відповідність до цих стандартів, дає підстави

стверджувати, що визначені вище ознаки судового контролю у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх потребують свого постійного удосконалення [39, с. 557], і водночас у певній мірі більш ширшого тлумачення.

На нашу думку, до ознак здійснення судового контролю у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх слід віднести наступні положення: 1) предметом судового контролю є здійснення перевірки щодо надання дозволу на проведення ініційованих органом досудового розслідування, прокурором процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, чи вже таких, що проведені у кримінальному провадженні щодо фізичної особи, яка не досягла повноліття з метою захисту її прав та законних інтересів; 2) судовий контроль здійснюється: а) в кримінальному провадженні щодо неповнолітнього підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення; б) в кримінальному провадженні про суспільно небезпечне діяння щодо дитини-неповнолітньої особи, яка його вчинила досягнувши 14 річного віку, але не досягнувши віку кримінальної відповідальності; в) у кримінальному провадженні про суспільно небезпечні діяння щодо малолітньої дитини, яка досягла 11 річного віку, але не досягла 14 річного віку за вчинене нею суспільно небезпечне діяння; 3) для судового контролю у справах неповнолітніх характерним є те, що у них провадження здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на його проведення; 4) судовий контроль реалізується слідчим суддею у кримінальному провадженні щодо проведення слідчим, дізнавачем за погодженням з прокурором, чи самим прокурором процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні щодо неповнолітньої особи; 5) характерним також є те, що при здійсненні судового контролю враховуються також й обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх визначені ст. 485 КПК України; 6) при розгляді слідчим суддею клопотань дізнавача, слідчого, погоджених прокурором, чи клопотань поданих самим

прокурором з питань застосування до неповнолітнього заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, у випадках передбачених законом обов'язковим учасником такого розгляду є захисник, а в окремих випадках і законний представник неповнолітнього.

Враховуючи віковий ценз, з якого передбачена можливість здійснення кримінального провадження у справах осіб, які не досягли повноліття, у таких кримінальних провадженнях на стадії досудового розслідування, існує три види здійснення судового контролю. Перший – здійснюється у кримінальному провадженні про кримінальне правопорушення щодо підозрюваної особи, яка на момент його вчинення досягла віку кримінальної відповідальності (14, 16 років), але не досягла (18 років) повноліття. Другий – здійснюється у кримінальному провадженні щодо особи, яка на момент вчинення суспільно-небезпечного діяння досягла 14 річного віку, але не досягла (16, 18 річного) віку, з якого законом про кримінальну відповідальність передбачене кримінальне покарання за таке діяння. Третій – здійснюється у кримінальному провадженні про вчинене суспільно небезпечне діяння особою, яка на момент його вчинення досягла 11 річного, але не досягла 14 річного віку щодо вирішення питання про необхідність застосування до неї примусових заходів виховного характеру.

Особливістю вказаних видів судового контролю у справах осіб, які не досягли повноліття є те, що в першому випадку судовий контроль здійснюється у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього підозрюваного за проведенням слідчих (розшукових) дій чи прийняттям процесуальних рішень дізнавачем, слідчим за погодженням з прокурором чи самим прокурором у такому провадженні про вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім. За таких обставин, слідчим суддею у випадках передбачених законом здійснюється судовий контроль щодо прийняття процесуальних рішень та проведення процесуальних дій, які обмежують конституційні права, свободи та законні інтереси неповнолітньої особи, з метою захисту її прав та законних інтересів у цьому кримінальному

провадженні. У тому числі, саме слідчим суддею приймається остаточне рішення щодо вирішення поданого дізнавачем, слідчим за погодженням з прокурором чи самим прокурором клопотання про надання дозволу на застосування передбаченого законом запобіжного заходу до неповнолітнього підозрюваного. Крім цього, коли немає підстав для закриття кримінального провадження, підсумковим процесуальним рішенням на стадії досудового розслідування у такому провадженні є обвинувальний акт.

У другому випадку судовий контроль здійснюється за прийняттям процесуальних рішень органом досудового розслідування, прокурором у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього, який (не має процесуального статусу підозрюваного) вчинив суспільно небезпечне діяння досягнувши 14 років, але не досягнув віку кримінальної відповідальності за таке діяння. У такому кримінальному провадженні щодо неповнолітньої особи, яка не є підозрюваною, не передбачено можливість застосування запобіжного заходу, але, за ухвалою слідчого судді, якщо законом про кримінальне правопорушення за вчинене суспільно-небезпечне діяння передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком понад п'ять років, така неповнолітня особа може бути поміщена до приймальника-розподільника для дітей.

По завершенню кримінального провадження, якщо немає підстав для його закриття, складається дізнавачем, слідчим за погодженням з прокурором чи самим прокурором клопотання про застосування до неповнолітньої особи примусових заходів виховного характеру, яке направляється до суду.

У третьому випадку судовий контроль здійснюється за прийняттям процесуальних рішень органом досудового розслідування, прокурором у кримінальному провадженні щодо дитини (малолітньої особи), яка досягла 11 річного віку, але не досягла 14 річного віку про вчинення нею суспільно небезпечного діяння. У такому кримінальному провадженні щодо малолітньої особи, яка також не є підозрюваною, не передбачено можливість застосування запобіжного заходу, але, за ухвалою слідчого судді, якщо

законом про кримінальне правопорушення за вчинене суспільно-небезпечне діяння передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком понад п'ять років така малолітня дитина, може бути поміщена до приймальника-розподільника для тетей. У такому кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування по його завершенню, якщо немає підстав для закриття провадження, складається дізнавачем, слідчим клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, яке після погодження прокурором, чи після складання самим прокурором направляється до суду.

Таким чином, під судовим контролем в кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх слід розуміти розгляд слідчим суддею, судом у випадках та в порядку передбаченому законом клопотань слідчого, дізнавача, прокурора з надання дозволу на проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень в кримінальному провадженні у справах неповнолітнього, а також розгляд скарг з їх прийняття та проведення, чи скарг щодо бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора, з метою забезпечення захисту прав неповнолітнього, недопущення безпідставного їх обмеження, та обмеження його свободи і законних інтересів під час здійснення кримінального провадження.

За проведеними дослідженнями, вік неповноліття не є універсальним для всіх держав світу. В середньому такий вік складає 18 років, і як зазначають у своїх працях Кузнецов В. В. [77, с. 47] та Вакуленко О.Ф. [20, с. 15] є держави, в яких повнолітніми вважаються особи, які досягли віку 15, 20 років або 21 рік. Наприклад, неповнолітніми за кримінальним законом окремих країн вважаються особи віком : до 16 років у Казахстану та Іспанії; до 17 років - Швейцарія; до 18 років - Італія; до 20 років - Фінляндія; 7-16 років - Індія; 10-17 років - Англія та Уельс; 12-17 років - Канада; 13-16 років - Польща; 13-18 років - Франція; 14-17 років - Росія, Німеччина; 14-18 років - Україна, Молдова, Хорватія, Білорусь; 14-19 років - Японія, Австрія.

За кримінальним процесуальним кодексом Федеративної республіки Німеччини, розділом другим щодо особливостей провадження у справах неповнолітніх передбачені такі особливості, як відносно неповнолітніх осіб, так і відносно осіб молодого віку, якщо відповідна міра їх виправлення і небезпеки є допустимою згідно матеріального права [183]. А саме, під час притягнення вказаної категорії осіб до кримінальної відповідальності у рамках ювінального кримінального провадження, а саме за нормами кримінального, кримінально-процесуального кодексу у справах неповнолітніх. Вказані норми менш суворі ніж у «дорослих». Головна їх ціль не покарання, а виховання неповнолітнього. Хоча за тяжкі злочини також передбачається тюремне ув'язнення. До тогож, ювенальний суд може призначити додаткові заходи виховного характеру, наприклад, так звані суспільні роботи (нагляд за людьми похилого віку тощо). Вказане провадження регламентується Законом про провадження у справах неповнолітніх, але з дотриманням вимог Соціального кодексу, згідно положень якого, допомога правова надається у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх у віці 14-17 років, або молодим неповнолітнім, у віці 18-20 років, якщо стадія розвитку останніх, або вчинений ними злочин, характерний для неповнолітніх [111].

За КПК Азейбарджану слідчий, прокурор, що здійснює процесуальне керівництво розслідуванням, оголошуючи неповнолітньому обвинуваченому про завершення досудового розслідування мають право винести мотивовану постанову про ненадання для ознайомлення неповнолітньому тих матеріалів кримінального провадження, які на їх думку можуть мати негативний вплив на неповнолітнього, але з такими матеріалами обов'язково знайомляться законний представник та захисник неповнолітнього (ст. 432-7 УПК) [180]. Аналогічна за своїм змістом норма міститься в положеннях КПК Республіки Молдова (ст. 482 УПК) [182].

А за КПК Казахстану, якщо злочин вчинено неповнолітньою особою, незалежно від обставин, обов'язково передбачено проведення у таких

справах щодо неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого комплексної психолого-психіатричної експертизи, з метою визначення його можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними в ситуаціях, що встановлені слідством по такій справі, у тому числі з метою з'ясування рівня свідомості неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого та наявності (відсутності) у нього психічного розладу, що не виключає його осудності (ст. 539 УПК) [181].

Розглядаючи поняття функціонального призначення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх, слід перш за все навести визначення терміну «функція» в контексті його використання в науковій літературі означає - призначення, роль чогонебудь [22, с. 1335].

Доцільно звернутися до визначення, сформульованого Попелюшом В.О., який зазначає, що «під процесуальними функціями необхідно розуміти закріплені в законі основоположні підсистемні види (частини, компоненти, напрямки) кримінально-процесуальної діяльності, здійснюваної різними за процесуальними інтересами суб'єктами (групами суб'єктів) процесу, з метою виконання поставлених перед ними завдань та досягнення визначених законом цілей, як завдань та цілей кримінального судочинства в цілому» [112].

Туманянц А.Р. визначає функцію судового контролю у кримінальному судочинстві як захист прав громадян шляхом контролю та перевірки застосування заходів примусу, пов'язаних з обмеженням цих прав і зазначає, що основним предметом цієї діяльності є перевірка правомірності застосування до осіб заходів процесуального примусу, які обмежують конституційні права особи [179, с. 20-22]. Також для розкриття поняття функціонального призначення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх слід враховувати термінологічні визначення надані ст. 3 КПК України малолітньої та неповнолітньої особи. Зокрема малолітньою особою є дитина до досягнення нею чотирнадцяти

років, неповнолітньою особою є малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, понятійна категорія «дитина» («діти») має універсальне значення, що охоплює усі інші поняття і є підставою для формування самостійних видів Кримінальним процесуальним кодексом України на виконання вимог Конституції України щодо охорони дитинства (ст.51) та рівності дітей у своїх правах (ст. 52), передбачено право неповнолітніх осіб під час кримінального провадження користуватись додатковими гарантіями (ст. 10 КПК України) [18, с. 25]. З урахуванням вищезазначених позицій науковців, ми вважаємо, що функціональним призначення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх є забезпечення особливого процесуального режиму з реалізації прав, свобод, законних інтересів дітей за окремими правилами та особливими процедурами при вирішенні питань щодо застосування заходів забезпечення та запобіжних заходів, проведення, у випадках передбачених законом слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, прийняття підсумкових рішень та розгляду скарг на прийняті дізнавачем, слідчим прокурором процесуальні рішення, проведені процесуальні дії, чи скарг щодо їх бездіяльності у такому кримінальному провадженні.

Наша позиція обґрунтовується наступним: сам термін «забезпечувати» тлумачиться як «створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось» [21]. Отже, якщо охорона та захист прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб та інтересів держави у кримінальному судочинстві є загальною метою судової діяльності [30, с. 11], то під час здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх є саме забезпечення прав свобод та законних інтересів дітей, гарантованих міжнародними НПА (такими як так як: міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, зокрема, Правилах ООН, які стосуються захисту неповнолітніх, позбавлення волі (1990 року) [94],

Європейській конвенції про здійснення прав дітей (1996 року) [43]², у Керівних принципах ООН з попередження злочинності серед неповнолітніх (1990 року) [53]. Мінімальними стандартними правилами ООН, що стосується відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року («Пекінські правила») [93], практики ЄСПЛ), оскільки під час виконання своїх повноважень вони, як цілком правильно було зазначено у Висновку № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права [26], виступають гарантами дотримання та належного застосування міжнародних і європейських договорів, сторонами яких є відповідні держави [196].

До того ж, така дефініція функціонального призначення здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх узгоджується з практичною позицією висловленою у Листі ВССУ від 16.01.2017 р. N 223-66/0/4-17 «Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх» [80], та науковою думкою, яка визначає кримінальне провадження щодо неповнолітніх як провадження з особливим процесуальним режимом, правилами та процедурами та розширеною системою кримінальних процесуальних гарантій прав неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених тощо [158, с. 314].

В контексті тенденцій впровадження в Україні системи відновного правосуддя щодо неповнолітніх і малолітніх відзначено необхідність визначення найбільш ефективної форми впровадження у справах малолітніх у рамках спеціалізованої системи ювенальної юстиції [29, с.16]. Між тим, законодавець, виокремивши порядок провадження у справах щодо неповнолітніх (Гл. 38 КПК), на сьогоднішній день не передбачив механізм

---

² Європейська конвенція про здійснення прав дітей (1996 року), ратифікована Україною, 03.08.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (дата звернення...)

найбільш повного та ефективного забезпечення прав неповнолітніх, які піддані кримінальному переслідуванню.

Слід зазначити, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється у межах повноважень єдиної системи процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, спрямоване на досягнення спільних завдань кримінального провадження і ґрунтується на його загальних засадах. Однак, до особливостей здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх слід віднести: 1) такі, які спрямовані на вирішення питань відповідальності й покарання неповнолітніх за вчинені кримінальні правопорушення; 2) пов'язані з предметом доказування, колом і статусом осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, з метою підвищення правової захищеності неповнолітніх; 3) особливостями здійснення окремих слідчих (розшукових) дій відносно неповнолітніх тощо; особливості участі неповнолітніх у кримінальному провадженні тощо [65].

Висновки до розділу 1

1) становлення та розвиток судового контролю у кримінальних провадженнях у справах неповнолітніх, умовно можна поділити на три етапи: перший - з 28 грудня 1960 року по 28 квітня 1998 року; другий - з 28 квітня 1998 року по 13 квітня 2012 року; третій – з 13 квітня 2012 року і до сьогоднішнього дня. На першому етапі, законодавець визначив процесуальний статус неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, та в загальних рисах регламентував порядок провадження у таких справах. На другому, запровадив ряд судово-правових реформ та чітко визначив, що рішення у кримінальних справах, які обмежують конституційні права та свободи людини можуть прийматися лише судом. Водночас, не звернув достатньої уваги на вікові, психологічні особливості неповнолітніх осіб, які необхідно враховувати при провадженні у таких справах. На третьому, законодавець в кримінальний процес вже вводить окремого учасника - слідчого суддю, на

якого безпосередньо покладається функція зі здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях, тим самим поступово суттєво розширюється сфера його застосування, і особливо у справах щодо неповнолітніх, та керуючись положеннями міжнародних правових актів, ратифікованих Україною щодо захисту прав, свобод, інтересів дітей, звертаючи увагу на їх вікові, психологічні особливості, вже спонукає органи досудового розслідування, прокуратуру, суд суворо дотримуватися правил провадження щодо неповнолітніх, та вимагає від слідчого, прокурора, суду наявності відповідних знань, досвіду з питань дитячої психології, педагогіки та спеціалізації щодо здійснення провадження у таких справах;

2) судовий контроль у кримінальних провадженнях в справах неповнолітніх це, у випадках та в порядку передбаченому законом діяльність слідчого судді, суду з розгляду клопотань слідчого, прокурора з надання дозволу на проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні щодо неповнолітньої особи, а також з розгляду скарг з їх прийняття та проведення, чи скарг з питань бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора з метою забезпечення захисту прав неповнолітнього, недопущення безпідставного їх обмеження, та обмеження його свободи і законних інтересів під час здійснення кримінального провадження;

3) Функціональне призначення судового контролю полягає в забезпеченні особливого процесуального режиму з реалізації прав, свобод, законних інтересів дітей у кримінальному провадженні, що відбувається за окремими правилами та особливими процедурами при вирішенні питань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, проведення, у випадках передбачених законом слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, прийняття підсумкових рішень та розгляду скарг на прийняті слідчим, прокурором процесуальні рішення, проведені процесуальні дії, чи скарг щодо їх бездіяльності у такому кримінальному провадженні;

4) Ознаками судового контролю є наступні положення: 1) забезпечується слідчим суддею, якого обрано загальними зборами суддів, як суддю, уповноваженого на здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх; 2) предметом судового контролю є перевірка клопотань та додатків до них, які надійшли від органів досудового розслідування, прокурора щодо надання дозволу на проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні щодо неповнолітньої особи, а також розгляд скарг з їх прийняття та проведення, чи скарг щодо бездіяльності слідчого, прокурора з метою забезпечення захисту прав неповнолітнього та недопущення безпідставного їх обмеження, обмеження його свободи та законних інтересів під час здійснення кримінального провадження; 3) такі клопотання подаються до слідчого судді, слідчим, спеціально уповноваженим керівником органу досудового розслідування на здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх; 4) з питань здійснення судового контролю враховуються також й обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх визначені ст. 485 КПК України; 5) при розгляді слідчим суддею, судом клопотань з питань застосування щодо неповнолітнього заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, у випадках передбачених законом учасником такого розгляду є захисник, а в окремих випадках і законний представник неповнолітньої особи.

РОЗДІЛ 2

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ЗАХИСТУ ПРАВ СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНІХ

2.1. Судовий контроль у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх як елемент системи загальної правової доктрини захисту прав свобод та законних інтересів неповнолітніх

Окремі аспекти судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в системі загальної правової доктрини вивчали такі вчені як В.Ф. Вакуленко, А.П. Гагаловська, А.В. Захарко, О.О. Кочура, О.М. Крукевич, Г.В. Куканова, Л.М. Лобойко, М.А. Макаров, Л.М. Палюх, В.В. Романюк, В.М. Тертишник, Ю.П. Тимошенко, О.О. Юхно, О.Г. Бабенко та інші.

Питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх в Україні, а відповідно й вдосконалення судового контролю, законодавчо врегульовувались поетапно в умовах перманентного внесення змін до КПК України, залежно від розуміння суспільством емоційно-розумової діяльності дитини, обсягу прав і законних інтересів неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого та необхідності запровадження додаткових гарантій їх захисту. А також, усвідомлення доцільності встановлення меж у застосуванні закону до осіб, яким не виповнилося 18 років та щодо дорослих [4].

Кримінальне провадження є різновидом правової діяльності, у якій реалізуються відносини “людина – держава”, а отже, важливим є визначення меж діяльності держави щодо основоположних прав людини, які можуть бути реалізовані у кримінальному провадженні, а також процесуальних прав людини у такому кримінальному провадженні [50, с. 157].

Роль та місце судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в контексті загально правової доктрини з прав дитини на пряму залежить від погоджених позитивних у вимірі верховенства права зобов'язань держави відповідно до положень ратифікованих міжнародних правових актів з прав людини в цілому та з урахуванням особливостей здійснення такого провадження у справах неповнолітніх.

Позитивні зобов'язання мають подвійну, міжнародно-правову та конституційно-правову природу і включають у себе матеріальні й процесуальні аспекти. Статтею 9 Конституції України визначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [61]. У кримінальному процесі позитивні зобов'язання держави мають забезпечувати реальність й ефективність прав людини і основоположних свобод у кримінальному провадженні та мають здійснюватися як у формі нормотворчої діяльності, результатом якої є, зокрема, формування належного кримінального процесуального законодавства України (й належної правової процедури), так і у формі правозастосування (зокрема у виді відповідної судової практики), як певного забезпечувального кримінального процесуального механізму. А також, забезпечити відповідний стандарт правозастосовної діяльності на всіх стадіях та в усіх видах проваджень кримінального процесу [50, с. 157-158].

Загально правова доктрина з прав людини, їх визнання, утвердження на міжнародному та національному рівнях передбачає відповідну категоризацію (систему) прав. Залежно від різних критеріїв, виділяють групи та категорії прав, а також можливості їх обмеження, способи забезпечення та захисту, обсяг певних зобов'язань щодо таких прав з боку держави тощо. До того ж, загально правова доктрина захисту прав та свобод людини охоплює всі сфери життєдіяльності людини, які необхідні для гідного і вільного існування та розвитку її як особистості. [150, с. 42; с. 25].

Положення загальної правової доктрини захисту прав та свобод людини більш вагоме значення набувають під час їх реалізації в сфері кримінального судочинства, оскільки саме сфера кримінального судочинства з одного боку передбачає можливість обмеження суттєвих прав та свобод людини визначених конституцією, до яких слід віднести: 1) право на свободу та особисту недоторканість; 2) на недоторканість житла чи її іншого володіння; 3) на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; 4) на не втручання в особисте і сімейне життя; 5) на володіння, користування і розпоряджання своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; 6) на вільний вибір праці; 7) на житло. А з іншого боку, покликана забезпечити кожному учаснику кримінального провадження відповідно до його процесуального статусу можливість реалізації таких суттєвих відповідно до положень конституції прав як: 1) на свободу пересування; 2) на вільне вираження своїх поглядів і переконань; 3) на особисте звернення чи направлення індивідуальних, колективних письмових звернень до правоохоронних органів з питань здійснення кримінального судочинства, які зобов'язані розглянути такі звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлені законом строки; 4) на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності дізнавача, слідчого, прокурора, судді; 5) на відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням чи завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органами досудового розслідування, прокуратури чи суду; 6) на роз'яснення кожному учаснику кримінального провадження його процесуальних прав та обов'язків; 6) право на захист та на професійну правничу допомогу; 7) на неможливість подвійного притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме кримінальне правопорушення; 8) на невинуватість підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину і не можливість піддання його кримінальному покаранню, доки його вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду; 9) на відшкодування матеріальної і моральної

шкоду, завданої безпідставним засудженням, уразі скасування такого вироку;
10) право не давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (Розд. 2 Конституції України).

До складових системи загальної правової доктрини захисту прав та свобод людини у кримінальному провадженні слід віднести судовий контроль як елемент організаційно-правового механізму забезпечення таких прав та свобод.

В торії права загально права доктрина захисту прав та свобод людини в цілому поділяється за певними категоріями і розглядається через призму «права людини», «свободи людини», «обов'язки людини і громадянина» [166, с. 20; 47, с. 72; 56, с. 97]

До категорій прав та свобод людини в системі загально-правової доктрини відносяться і права неповнолітньої особи (дитини) як однієї зі складових прав людини у всіх сферах життєдіяльності в цілому, від початку її народження і до смерті, оскільки в силу фізичної і розумової незрілості, а також притаманної їм вразливості, неповнолітні учасники провадження враховуючи їх вікову категорію не в змозі повною мірою використовувати усі можливі засоби захисту своїх прав. Хоча в наукових колах дискусія саме щодо нижньої межі неповноліття весь час триває, оскільки верхня вікова межа неповноліття чітко визначена на рівні 18 років. Хоча верхня межа повноліття в окремих державах буває збільшена враховуючи національну особливість такої держави і відповідно до норм внутрішнього її законодавства. Як наголошує в своїй роботі Н.В. Ортинська, наприклад у Португалії, Буркіна-Фасо, Парагваї, Ліхтенштейні – верхня вікова межа неповноліття складає 20 років, а у Болівії, Того, Сенегалі - 21 рік, оскільки кожна держава встановлює верхню межу неповноліття не довільно, а на основі припущення про те, що саме в цьому віці людина досягає необхідної фізичної і психічної зрілості, стає здатною адекватно оцінювати навколишню дійсність і керувати своєю поведінкою, реалізуючи свій вибір і, відповідно до закону, права та обов'язки» [102, с. 56].

Відповідно до положень Мінімальних стандартних правил ООН з питань здійснення правосуддя відносно неповнолітніх, яких в межах національного правового законодавства може бути притягнуто до відповідальності у формі, яка відрізняється від форми відповідальності дорослого за вчинення кримінального правопорушення умовно поділяють на дві категорії: «дитина» та «молода людина» (ст. 22) [93].

Зважаючи на вікові та психологічні особливості дитини, вплив оточуючого середовища на формування її характеру, передбачено певні особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх, яке визначається як специфікою підходу до захисту їх прав, так і колом обставин, що обов'язково необхідно встановити у кримінальному провадженні [12, с. 22].

За нормами національного цивільного законодавства малолітньою особою є фізична особа, якій не виповнилося 14 років, і така особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду (ст. 31 ЦК України). А неповнолітньою особою є фізична особа у віці від 14 до 18 років, і така особа відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах відповідно до ст. 1179 ЦК України (ст. 32 ЦК України) [191].

Саме тому, не випадково світовим співтовариством у міжнародних актах (конвенціях, деклараціях, резолюціях) сформульовано універсальний принцип пріоритетного захисту прав та інтересів неповнолітніх. Суть даного принципу полягає у покладенні обов'язку із забезпечення першочергового захисту прав та інтересів дітей при проведенні внутрішньої соціальної та кримінальної політики, який покладається на державу. При здійсненні національним законодавцем регламентації кримінального провадження за участю неповнолітніх осіб обов'язково повинні бути враховані міжнародні стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні. В залежності від обов'язковості джерела, що закріплює найважливіші права неповнолітніх учасників кримінального провадження, доцільно виділити міжнародні стандарти здійснення кримінального

провадження за участю неповнолітніх, що містяться в обов'язкових міжнародних актах та ті, що містяться в рекомендаційних міжнародних актах. А втім, міжнародні стандарти захисту прав людини, зокрема і в кримінальному провадженні, та міжнародні стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні співвідносяться між собою як ціле та його частина і не можуть розглядатись окремо [74, с. 54-55].

До міжнародної системи загально-правової доктрини захисту прав свобод, законних інтересів неповнолітніх у кримінальних провадженнях слід віднести такі основоположні обов'язкові до виконання та дотримання правові акти як:

1. Європейська конвенція з прав людини, 1950 року згідно вимог якої затримання неповнолітньої особи можливе лише на підставі законного рішення та з метою застосування до нього наглядових заходів виховного характеру або здійснення його законного затримання, з метою супроводження до компетентного органу (ст. 5 Конвенції). Окрім цього, в інтересах неповнолітнього суд має право не допускати в судове засідання пресу та іншу публіку протягом усього судового розгляду (ст. 6 Конвенції) [42].

2. Декларація прав дитини, 1959 року, яка визначила, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту, до і після народження та закріпила 10 принципів щодо прав дитини, серед яких принцип, що «Дитина за будь-яких обставин має бути серед тих, які першими одержують захист і допомогу» [40].

3. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо відправлення правосуддя відносно неповнолітніх «Пекінські Правила», 1985 року, які акцентують особливу увагу на необхідності здійснення ґрунтовного розгляду питання щодо обмеження особистої свободи неповнолітнього та зведення таких обмежень до мінімуму, а позбавлення особистої свободи неповнолітнього правопорушника здійснювати тільки у випадках вчинення

ним серйозного діяння із застосуванням насильства проти інших осіб або неодноразового вчинення ним інших серйозних правопорушень, а також за відсутності іншого відповідного заходу впливу. Крім цього, «Пекінські Правила» вимагають впровадження конструктивної соціальної політики по відношенню до неповнолітніх, а саме: 1) у питаннях попередження злочинів, які вчиняються неповнолітніми; 2) правосуддя щодо неповнолітніх повинно бути складовою основною частиною системи соціальної справедливості; 3) система правосуддя щодо неповнолітніх повинна постійно вдосконалюватися з одночасним здійсненням заходів направлених на розробку прогресивної соціальної політики по відношенню до неповнолітніх; 4) служби з правосуддя повинні координувати свою діяльність щодо неповнолітніх з метою підвищення та підтримання на належному рівні кваліфікації персоналу таких служб, включаючи їх методи роботи, підходи та відношення; 5) у межах національної юрисдикції необхідно докладати максимального зусиль для ухвалення комплексів законів, правил та положень, які безпосередньо відносяться до неповнолітніх правопорушників, а також, діяльності відповідних установ і органів до функцій яких належить і відправлення правосуддя щодо неповнолітніх [89].

4. Конвенція про права дитини, 1989 року за якою держави-учасниці Конвенції визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, обвинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поведження, що сприяє розвитку в дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод, та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві. З цією метою держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих заходів та забезпечують, щоб: 1) жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим

жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведження чи покарання. Ні смертна кара, ні довічне тюремне ув'язнення, які не передбачають можливості звільнення, не можуть бути призначені за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років; 2) жодна дитина не може бути позбавлена волі незаконним або свавільним чином. Арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини повинні здійснюватись згідно з законом та використовуються лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу; 3) право кожної позбавленої волі дитини на гуманне ставлення і повагу до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку. Зокрема, жодна позбавлена волі дитина має бути відокремлена від дорослих, якщо тільки не вважається, що в найкращих інтересах дитини цього не слід робити, та мати право підтримувати зв'язок із своєю сім'єю шляхом листування та побачень, за винятком особливих обставин; 4) право кожної позбавленої волі дитини на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги, а також право оспорювати законність позбавлення її волі перед судом чи іншим компетентним, незалежним і безстороннім органом та право на невідкладне прийняття ними рішень щодо будь-якої такої процесуальної дії; 5) жодна дитина не вважалася порушником кримінального законодавства, не була звинувачена та визнана винною в його порушенні через дію чи бездіяльність, які не були заборонені національним і міжнародним правом на час їх здійснення; б) жодна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи обвинувачується в його порушенні, мала принаймні такі гарантії: а) презумпцію невинності, поки її вина не буде доведена згідно із законом; б) негайне і безпосереднє інформування її про звинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків чи законних опікунів, та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту; в) невідкладне прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо

це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів; г) свобода від примусу щодо надання свідчень чи визнання вини з вивченням показань свідків звинувачення або самостійно, чи за допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту та вивчення їх свідчень; д) якщо вважається, що дитина порушила кримінальне законодавство, повторний розгляд вищим компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом згідно із законом відповідного рішення та будь-яких вжитих у цьому зв'язку заходів; є) безплатна допомога перекладача, якщо дитина не розуміє використовуваної мови чи не розмовляє нею; ж) повна повага її особистого життя на всіх стадіях розгляду (ст.ст. 37, 40 Конвенції) [59].

5. Правила Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх позбавлених волі, 1990 року в яких серед інших положень наголошується, що такий захід, як позбавлення свободи неповнолітньої особи повинен застосовуватися як крайній захід і протягом мінімального необхідного періоду часу для забезпечення вироку суду за найнебезпечніші види правопорушень та з належним урахуванням супутніх умов і обставин [116].

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 1966 року, ратифікований Україною, 1973 року, положення якого наряду з іншим закріпили право кожної дитини на такі заходи захисту з боку її сім'ї, суспільства і держави, які є необхідними в її становищі без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження (ст. 24 Пакту) [91].

7. Мінімальні стандартні правила поведіння з в'язнями, 1955 року, положеннями яких державам-членам серед іншого рекомендується: 1) як правило молодих людей не засуджувати до тюремного ув'язнення; 2) неповнолітніх правопорушників утримувати окремо від дорослих; 3) ув'язненим неповнолітнім, що мають відповідний фізичний стан,

забезпечувати необхідні спортивні майданчики та обладнання для фізичного тренування і можливість ігор, та навчати їх корисним ремеслам [94].

8. Європейська конвенція про здійснення прав дітей, 1996 року, положеннями якої окреслено комплекс прав, якими повинні наділятися діти під час судового розгляду, а саме: 1) право бути поінформованим та висловити свою думку під час розгляду справи; 2) право клопотати про призначення спеціального представника; 3) право клопотати про одержання допомоги від відповідної обраної ними особи у висловленні ним своєї думки; 4) право клопотати самостійно або через інших осіб чи органи про призначення окремого представника, а у відповідних випадках - адвоката; 5) право призначити свого представника; 6) право здійснювати деякі або всі права сторін у такому процесі. А сам суд повинен визначити чи має він достатньо інформації для прийняття рішення в найвищих інтересах дитини, і в разі необхідності одержує додаткову інформацію, зокрема від суб'єктів батьківської відповідальності. До того ж, з метою забезпечення повного розуміння дитиною особливостей судового провадження на суд покладається обов'язок: 1) упевнюється в тому, що дитина отримала всю відповідну інформацію; 2) у необхідних відповідних випадках проконсультувати особисто дитину (у разі необхідності - приватно) самому або через інших осіб чи інші органи в зрозумілій для дитини спосіб; 3) якщо це явно не суперечить найвищим інтересам дитини, надати їй можливість висловлювати її думки та приділити належну увагу думкам, висловленим дитиною; 4) а під час розгляду справ повинен діяти швидко для уникнення будь-яких невиправданих зволікань, а швидке виконання прийнятих рішень повинно бути забезпечене відповідною процедурою; 5) у термінових випадках при необхідності судовий орган повинен мати повноваження приймати рішення, які підлягають негайному виконанню [43].

9. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, 1996 року, ратифікована Україною у 2006 році, положення якої

наряду з іншим зобов'язують органи судової юрисдикції вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини (ст. 5 Конвенції). Визначають потребу в посиленні міжнародного співробітництва у справах захисту дітей та акцентують увагу, що інтересам дитини повинне надаватися першочергове значення (ст. 8-9 та розд. 5 Конвенції) [60].

10. Конвенція про контакт з дітьми, 2003 року, ратифікована Україною у 2006 році, положення якої наряду з іншим закріпили право дитини, яка відповідно до внутрішнього законодавства вважається достатньо свідомою, бути поінформованою, одержувати всю суттєву інформацію, отримувати консультації за винятком, коли це явно суперечить її найвищим інтересам та мати можливість висловлювати свою думку. І такій думці та переконливим бажанням і почуттям дитини повинно надаватися належне значення (ст. 6 Конвенції) [58].

11. Практики Європейського суду з прав людини [154]. До факультативних не обов'язкових, що носять рекомендаційний характер міжнародних правових актів в системі загально-правової доктрини захисту прав свобод, законних інтересів неповнолітніх у кримінальних провадженнях слід віднести:

1) Рекомендацію Комітету міністрів державам-членам "Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх" 1987 року, положення якої рекомендують державам-членам Ради Європи, якщо це необхідно, переглянути їхнє законодавство і практику стосовно застосування кримінального процесуального законодавства щодо неповнолітніх осіб з питань: щодо дотримання прав, свобод та законних інтересів осіб, які не досягли свого повноліття, відповідно до національного законодавства, впровадження ефективного правосуддя дружнього до дитини, враховуючи їх підлітково-психологічні особливості. Проводження слідчих та інших процесуальних дій з неповнолітнім, які підозрюється (обвинувачується) здійснювати за участю захисника, у тому числі за призначенням, а у випадку неможливості оплати його послуг, вказані послуги оплачує держава.

При здійсненні кримінального провадження дотримуватись положень призумпції невинуватості, всебічності та повноти розслідування, можливості подачі неповнолітнім клопотань з питань проведення допиту, одночасного допиту, експертзи та їх повторного призначення. Під час проведення процесуальних дій з неповнолітнім, забезпечувати право на присутність батьків, опікунів піклувальників чи інших законних представників, дотримуватися правил щодо ефективно-виховної діяльності, поваги до особистого життя неповнолітнього. При вирішенні питань щодо затримання неповнолітнього та подальшого тримання його під вартою, вживати заходи для окремого утримування від дорослих ув'язнених задля уникнення негативного впливу. Тримання під вартою (як альтернативний захід, у зв'язку з тяжкістю вчиненого злочину), бажано застосовувати після проведення відповідних консультацій зі службами у справах дітей, соціальними службами та у випадку вчинення тяжких, особливо тяжких злочинів. Здійснюючи судовий розгляд за участю (щодо) неповнолітніх, надавати їм можливість на висловлення та вільного вираження своєї думки, у тому числі з питань можливості апеляційного оскарження, перегляду прийнятих рішень, та провадження процесуальних дій, і інших заходів, які можуть бути щодо них застосовані в рамках національного законодавства. Забезпечити щоб записи в поліцейських протоколах, які стосуються неповнолітніх, були конфіденційними і надавались тільки органам судової влади або рівнозначним органам, а також щоб ці записи не використовувались після того, як особи, котрих це стосується, досягли повноліття, за виключенням вагомих на це підстав, визначених у національному законодавстві [151].

2) Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (Ер-Рядські керівні принципи), що закликають держави-члени проаналізувати існуючі прогалини та проблеми, а також визначити сфери, в яких визначені принципи та процесуальні норми правосуддя, дружнього до дитини, можуть бути введені. До таких основних принципів відносяться: А) участь; В) найкращі інтереси дитини; С) гідність; D) захист

від дискримінації; Е) верховенство права. Вказаними положеннями визначено необхідність дотримання зазначених принципів під час досудового, судового та після судового розгляду. Щодо досудового розгляду вимагається: 1) поважати особисті права та гідність неповнолітніх осіб, враховувати їх вразливість, брати до уваги їх вік і ступінь зрілості, а також особливі потреби тих, які можуть бути фізично чи розумово неповноцінними або мати труднощі у спілкуванні; 2) під час затримання інформувати неповнолітнього у такий спосіб і такою мовою, які відповідають її віку, рівню розуміння причин, за якими він підлягає затриманню чи взяттю під варту, надавати доступ до адвоката і мати можливість зв'язатися зі своїми батьками або особою, якій він довіряє, та забезпечити наскільки це можливо, щоб затримана дитина знаходячись під вартою, не утримувалась разом з дорослими і утримувалась в умовах, які є безпечними та відповідали її потребам; 3) про причини затримання, взяття під варту неповнолітнього інформувати його батьків із запрошенням з'явитися до відділу поліції; 4) затримана неповнолітня особа не повинна бути допитана щодо злочинної поведінки, та їй не повинно бути запропоновано зробити або підписати заяву про таку участь, окрім як в присутності адвоката або одного з її батьків а, за відсутності батьків, у присутності іншої особи, якій дитина довіряє; 5) один з батьків або така особа можуть бути недопущені, якщо вони підозрюються в причетності до злочинної діяльності або участі в діях, які перешкоджають здійсненню правосуддя (п. 27-33). Щодо судового розгляду вимагається: 1) не чинити та вилучати на шляху доступу до суду такі перешкоди, як витрати на судовий розгляд або відсутність адвоката; 2) у випадках скоєння злочинів стосовно дітей, у разі потреби, доступ до суду повинен бути наданий протягом періоду часу після досягнення дитиною повноліття, а тому державам-членам пропонується переглянути свої закони про давність кримінального переслідування у таких злочинах; 3) неповнолітній повинен мати доступ до безкоштовної юридичної допомоги на таких самих або більш поблажливих ніж для дорослих умовах; 4) адвокат, який представляє

інтереси неповнолітнього має бути навченим та обізнаним у правах дітей і пов'язаних з ними питаннях, бути у змозі спілкуватися з неповнолітнім на рівні розуміння дитини та вміти доносити думку неповнолітнього, а також, надавати неповнолітньому всю необхідну інформацію та роз'яснення, щодо можливих наслідків його поглядів та / або думок; 5) при наявності конфлікту інтересів між батьками і неповнолітнім, необхідно призначати незалежного представника неповнолітнього для представлення його поглядів та інтересів у суді, особливо, коли батьки, члени сім'ї або опікуни є підозрюваними у скоєнні правопорушення; 6) судді повинні поважати право неповнолітнього бути почутим у всіх питаннях, які зачіпають його або, принаймні, бути почутим, якщо неповнолітній, як вважається, має достатнє уявлення про питання, про яке йде мова та приділяти належну увагу поглядам та думці неповнолітнього у відповідності з його віком і зрілістю; 7) неповнолітні повинні бути забезпечені всією необхідною інформацією про те, як ефективно використовувати право бути почутим, і щоразу, коли неповнолітній бере на себе ініціативу, щоб бути почутим у справі, яка впливає на нього, суддя не повинен, якщо це відповідає інтересам дитини, відмовляти її заслухати та повинен прислухатися до його поглядів, думок з питань, що стосуються неповнолітнього у цій справі; 8) рішення та постанови суду щодо неповнолітнього повинні бути належним чином обґрунтовані та пояснені йому мовою, яку може зрозуміти, зокрема, рішення, в яких погляди і думки неповнолітнього не були підтримані; 9) у разі прийняття судом рішення у найкращих інтересах неповнолітнього, таке рішення підлягає негайному його виконанню; 10) під час судового розгляду повинна використовуватися мова, яка відповідає віку та рівню розуміння неповнолітнього, а судді та інші фахівці повинні спілкуватись з неповнолітнім з повагою та делікатністю.; 11) данні (результати) відео-або аудіо-записів чи, попередніх закритих судових слухань, повинні використовуватись та розглядатись як допустимі докази; 12) при прийнятті рішення щодо розкриття можливо шкідливого зображення або інформації для

неповнолітнього, суддя повинен проконсультуватися з іншими фахівцями, психологами та соціальними працівниками; 13) судові засідання за участю неповнолітніх повинні бути адаптовані до темпу та їх тривалості, також повинні бути сплановані регулярні перерви, але слухання не повинні тривати занадто довго, а кімнати опитування та очікування повинні бути організовані з дружнім до дітей оточенням; 14) наскільки це можливо, повинні бути створені спеціалізовані суди, процедури й інститути для дітей, які знаходяться у конфлікті з законом, включаючи створення спеціалізованих підрозділів в поліції, судових органів, судової системи та прокуратури; 15) всі зусилля мають бути направлені на те, щоб діти надавали свідчення у найбільш сприятливому оточенні та за найсприятливіших умов, з урахуванням віку, зрілості та рівня розуміння, а також будь-яких труднощів, які вони можуть мати; 16) кількість опитувань повинна бути максимально обмежена, а їх довжина повинна бути адаптована до віку та можливості концентрації уваги дитини; 17) адвокат дитини, опікун або законний представник повинен мати повноваження робити всі необхідні заходи, щоб вимагати відшкодування збитків під час або після порушення кримінальної справи, в яких дитина стала жертвою; (п. 34 - 74) Після судового розгляду вимагається: 1) щоб адвокат, тимчасовий опікун або законний представник неповнолітнього повідомляли та пояснювали рішення суду мовою, адаптованою до рівня розуміння дитини, а також надавали необхідну інформацію про незалежні механізми розгляду скарг та можливі заходи щодо подачі апеляції; 2) національні органи влади повинні вжити всіх необхідних заходів для полегшення виконання судових рішень / постанов за участю і щодо дітей без затримки; 3) якщо рішення не було виконано, діти повинні бути поінформовані, можливо, через свого адвоката, опікуна-представника в суді або законного представника, щодо наявних засобів через позасудові механізми або шляхом доступу до правосуддя. (п. 75-83) [53].

Виходячи з усього вищезазначеного система загальної правової доктрини захисту прав, свобод та законних інтересів людини є складною

інституційною структурою і її можна визначити як сукупність таких основних, взаємопов'язаних між собою елементів як національні та міжнародні норми, інститути, засоби, правові механізми, у тому числі й вимоги до певних суб'єктів щодо поваги та забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів людини, а у випадку невиконання, порушення чи їх ігнорування, вжиття заходів щодо їх відновлення та захисту.

Судовий контроль у кримінальних провадженнях слід розглядати як один з видів інституту системи загальної правової доктрини захисту прав, свобод та законних інтересів людини. А судовий контроль у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх є одним зі складових елементів системи організаційно-правового механізму загальної правової доктрини захисту прав та свобод людини.

Положення міжнародних нормативних та рекомендаційних актів та наукові погляди вчених щодо здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх має вирішальний вплив на його розвиток на сучасному етапі розвитку кримінального процесу в Україні. Проте, аналіз правозастосовної практики здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх свідчить про відсутність ефективного та повноцінного судового контролю, що може бути однією з причин недодержання вимог закону про забезпечення підвищеної правової захищеності неповнолітніх [14, с. 75].

2.2. Роль та місце судового контролю при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та повідомлені про підозру в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх

З прийняттям у 2012 році нового КПК України, законодавець істотно відкоригував не лише завдання кримінального провадження, але й визначив, що джерелами вітчизняного кримінального процесуального законодавства є не лише положення Конституції України та інші її закони, але ними є також і міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою

України (ст. 1 КПК) [68]. Вказаним, врахував обґрунтовану необхідність і особливості процесуальної реалізації в КПК України положень ратифікованих міжнародних нормативно-правових актів, а також результатів наукових досліджень та пропозицій щодо здійснення судового контролю як у кримінальному провадженні в цілому, так і у справах неповнолітніх, передбачивши тим самим ряд норм з питань регламентації забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні. І окремо регламентував положення, які закріпили право неповнолітніх осіб користуватись додатковими гарантіями під час здійснення такого провадження (ч. 2 ст. 10 КПК України) [68].

Виходячи з норм чинного КПК України реалізація положень зі здійснення судового контролю у прийнятті процесуальних рішень, проведенні процесуальних дій органами досудового розслідування, прокуратури, або з питань їх бездіяльності, що обмежують конституційні права та свободи людини відбувається у переважній більшості на стадії досудового розслідування і покладається на слідчих суддів місцевого суду та на голову апеляційного суду чи за його визначенням на іншого суддю цього суду (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК). Водночас здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях покладається і на слідчих суддів Вищого антикорупційного суду щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності цього суду (ч. 2 ст. 33-1 КПК). Саме в положеннях цієї норми законодавець прямо застосовує термін «судовий контроль». У всіх інших нормах КПК України термін судовий контроль чомусь не передбачено.

Вбачається доцільним доповнити положення ст. 3 КПК України нормою «Судовий контроль» наступного змісту «Здійснюється слідчими суддями місцевого суду, головою апеляційного суду чи за його визначенням іншим суддею цього суду, суддею Вищого антикорупційного суду щодо кримінальних правопорушень віднесених до його підсудності у кримінальних провадженнях щодо прийняття органами досудового

розслідування, прокуратури процесуальних рішень, проведенні процесуальних дій, або з питань такої бездіяльності, що обмежують конституційні права та свободи людини».

В цілому судовий контроль полягає у перевірці законності та обґрунтованості дій і рішень сторони обвинувачення, яка наділена державно-владними повноваженнями (прокурора, органу досудового розслідування, керівника органу досудового розслідування, оперативних підрозділів), а тому роль судді, у здійсненні судового контролю щодо захисту особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення у такій специфічній категорії справ, як справи щодо неповнолітніх, оскільки здійснення правосуддя щодо неповнолітніх порушує одну із найважливіших проблем суспільства – проблему захисту прав та інтересів дітей, шляхом створення особливого (спеціального) порядку судочинства.

Вікова недозрілість неповнолітніх осіб обумовлює їх емоційний та психологічний розвиток, відсутність повної дієздатності, належної свідомості, відповідної поведінки, та життєвого досвіду і знань, все вказане вимагає особливого порядку здійснення кримінального провадження у таких справах [105, с. 160]. Встановити обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях неможливо без проведення певних слідчих (розшукових) дій мета яких виявляти, збирати, перевіряти, використовувати докази для подальшого їх збирання та оцінки. В цілому слідчі дії спрямовані на виконання завдань кримінального провадження щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Питання проведення слідчих (розшукових) дій ставали предметом дослідження у багатьох працях вітчизняних процесуалістів та криміналістів Ю.П. Аленіна, О.М. Бандурки, В.Д. Берназа, В.І. Боярова, О.Ф. Вакуленка, О.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, І.В. Гловюк, О.М. Дроздова, В.А. Журавель, О.В. Капліної, Л.М. Лобойка, Є.Д. Лукянчикова, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, П.П. Письменного, М.В. Салтевського, В.Я. Тація,

В.М. Тертишника, Г.К. Тетерятник, Л.Д. Удалової, В.І. Фаринника, К.О. Чаплинського, А.П. Черненка, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила та інших.

Положеннями чинного вітчизняного кримінального процесуального кодексу визначено, що слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК). [68].

Проведення слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх має власні особливості [104, с.10]. Це обумовлено тим, що кримінальне провадження є відображенням дії особливого охоронного режиму, введення якого обумовлено специфікою неповнолітніх, як його учасників. Зазначене знаходить свій прояв у певних процесуальних особливостях порядку проведення таких дій за участю неповнолітніх [157, с. 23].

Заслуговує на підтримку думка, що слідчими (розшуковими) діями в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх є процесуальні дії, перелік яких визначений КПК України, що проводяться із забезпеченням особливого охоронного режиму, обумовленого віковою, біологічною, фізіологічною та психологічною специфікою неповнолітніх осіб [20, с. 124].

Повноваженнями щодо проведення слідчих (розшукових) дій закон наділяє дізнавача, слідчого, прокурора. Однак, вказані учасники мають право шляхом надання письмового доручення працівнику оперативного підрозділу зобов'язати його приймати активну участь в процесі досудового розслідування, зокрема, у розшукових заходах. Статтею 41 КПК України передбачено можливість працівнику оперативного підрозділу користуватися повноваженнями слідчого та, зокрема, у межах виконання доручення проводити слідчі (розшукові) дії [186, с. 4].

Як слушно зазначають у своїй роботі В.П. Шибіко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор слідчі дії слід розглядати як певну частину процесуальних дій, мета яких збирання, перевірка доказів у матеріалах кримінального провадження, та які відрізняються від інших процесуальних дій наявністю процесуального

примусу [197, с. 194].

Про існування примусового характеру в діях осіб, які уповноважені законом на проведення слідчих дій наголошує і Погорецький М.А. [109, с. 392-393].

Для досягнати мети кримінального провадження щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню тобто відображення значущих саме для цієї категорії кримінальних проваджень обставин законодавець наділив органи досудового розслідування (дознавача, слідчого), а також прокурора відповідними процесуальними правами щодо можливості залучення до кримінального провадження інших його учасників навіть поза їх бажанням, застосовуючи визначені законом механізми процесуального примусу.

Слідчий виконуючи покладенні на нього законом завдання щодо здійснення кримінального провадження також має право надавати працівникам оперативних підрозділів доручення з проведення слідчих (розшукових) дій у будь яких кримінальних провадженнях, у тому числі у справах неповнолітніх.

Як слушно зазначає Вакуленко О.Ф. готуючись до допиту неповнолітньої особи необхідно враховувати такі психологічні особливості неповнолітніх, як : прагнення після вчинення злочину розповісти кому-небудь про ці події, тобто виговоритися; тенденцію замовчувати обставини, де він проявив себе, як на його думку, недостатньо розумно; артистизм і позерство; тенденцію розглядати розслідування як своєрідне змагання; завищений рівень самооцінки; уміння швидко і непомітно для оточуючих відключатися від реальності та перебувати у світі фантазій; підвищену чутливість до брутальності, відсутності уваги до своєї особистості; готовність завзято боротися за «свої права»; високу ймовірність відмови від раніше даних показань за переконанням родичів або захисника тощо. Не слід забувати і про значний вплив на неповнолітнього вулиці та близького оточення. Так за результатами проведеного нами опитування 41,9 % респондентів вважають, що однією з головних причин вчинення

неповнолітньою особою кримінального правопорушення полягає у впливі маргінального оточення, вулиці (Додаток В.)

Найменша помилка слідчого викликає у неповнолітнього активізацію позиції. Це відбувається навіть у випадках, коли слідчий або інші особи, які беруть участь в розслідуванні, лише дозволяють собі недобррозичливі оціночні судження, що стосуються особи неповнолітнього або близьких йому осіб. У цьому зв'язку є доволі ефективним непрямий допит, тобто з'ясування другорядних деталей події з одночасним приховуванням інтересу слідчого до основного предмета допиту, що може створити у допитуваного уявлення про те, що все інше слідчому відомо [20, с. 133-134].

Психологічні особливості, які притаманні для неповнолітніх осіб, спонукають органи досудового розслідування під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю особи, якій не виповнилося 18 років, враховувати такі правила: 1) суворо дотримуватися вимог закону щодо проведення та фіксації такої слідчої (розшукової) дії; 2) обов'язково враховувати психологічні особливості, соціально-психологічну характеристику та темперамент неповнолітньої особи; 3) дотримуватися високоморальної, тактової поведінки; 4) тактику проведення слідчої (розшукової) дії будувати на педагогічній або виховній основі, шляхом індивідуального підходу до кожного неповнолітнього, з проявами чуйності до його як особистості.

А тому, вважаємо за доцільне, передбачити додаткові вимоги щодо виконання працівником оперативного підрозділу доручення з проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні в справах неповнолітніх, коли таке виконання неможливо здійснити без посередньої участі неповнолітньої особи. Виконання цього доручення повинно здійснюватися оперуповноваженим, який має досвід роботи з дітьми, добре розбирається в психологічних особливостях неповнолітніх осіб та уповноважений письмово своїм керівником на виконання такого доручення в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає віковим, психологічним особливостям неповнолітнього, з

обов'язковим роз'яснюванням йому суті процесуальних дій, прийнятих рішень та їх значення, і дотримуючись визначених законом заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього [86, с. 287; 87, с. 191].

Вказане повністю узгоджується з вимогами «Пекінських правил» 1985 року, якими серед іншого, існує вимога щодо проходження службовими особами поліції, які здійснюють кримінальне провадження у справах неповнолітніх відповідної підготовки з питань розслідування справ неповнолітніх та спеціального інструктажу (п.12 Правил) [89].

У зв'язку з чим доцільно в положеннях КПК України прописати вимогу щоб в рамках судового контролю у справах неповнолітніх перевірялося чи дотримувалися органи досудового розслідування вище зазначених правил, а також, чи були враховані додаткові вимоги щодо виконання доручення з проведення слідчих (розшукових) дій працівниками оперативних підрозділів, якщо здобуті результати проведення таких (слідчих) розшукових, покладено в основу обґрунтування доводів наведених у поданому слідчому судді клопотанні.

Про необхідність удосконалення законодавчих норм щодо забезпечення прав та законних інтересів неповнолітніх під час здійснення кримінального провадження із урахуванням їхніх психологічних особливостей, зазначили – 51,2 % опитаних нами респондентів. (Додаток В)

Слід зазначити, що кримінальне провадження у справах неповнолітніх має свою специфіку з особливим охоронним режимом щодо дотримання прав, свобод та законних інтересів неповнолітнього у кримінальному провадженні. Такий правовий режим, як слушно зазначає Вакуленко О.Ф. обумовлений віковою, біологічною, фізіологічною та психологічною специфікою неповнолітніх осіб [20, с. 124]. З метою виявлення слідів кримінального правопорушення, особливих прикмет на тілі, одязі законодавець уповноважує дізнавача, слідчого, прокурора на проведення такої слідчої (розшукової) дії як освідування. Під освідування за наявності

правових на це підстав підпадають три учасники кримінального провадження, а саме: підозрюваний, свідок, потерпілий. Порядок освідування передбачає не лише огляд тіла, одягу, в якому особа на момент проведення такої процесуальної дії перебуває, а й можливість вилучення на них слідів кримінального правопорушення.

Здійснення освідування неможливе без попереднього винесення відповідної постанови дізнавачем, слідчим, прокурором, і якщо мета освідування законодавцем певним чином визначена, то підстави проведення в редакції ст. 241 КПК України відсутні. До таких підстав слід віднести: 1) факт внесення до ЄРДР заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення; 2) наявність в матеріалах такого кримінального провадження певних даних: а) з показань учасників кримінального провадження; б) за результатами огляду, обшуку, слідчого експерименту, впізнання, які дають підстави вважати, що на тілі, одязі свідка, потерпілого, підозрюваного можуть бути виявленні відповідні сліди кримінального правопорушення, особливі прикмети особи, яка підлягає освідуванню.

Слід погодитися, що в матеріалах кримінального провадження повинна бути сукупність певних відомостей для формування у дізнавача, слідчого, прокурора обґрунтованого висновку та впевненості, що на тілі, одязі свідка, потерпілого, підозрюваного можуть бути виявлені такі сліди чи прикмети [70, с. 537; 83, с. 3].

Якщо ж особа, яка підлягає освідуванню відмовляється від його добровільного проходження, то вказане освідування КПК України дозволяє проводити у примусовому порядку, але лише за постановою прокурора, і у кожному з вище перерахованих випадків при необхідності до проведення освідування можливо залучити судово-медичного експерта, лікаря або спеціаліста (ч. 2 ст. 141 КПК України).

Підставою примусового освідування потерпілого має бути обґрунтована підозра щодо неправдивості його показань і наявність достатніх даних вважати, що це дозволить виявити фактичні дані на

підтвердження або спростування такої підозри. Примусове освідчування свідка можливе за наявності даних вважати, що на його тілі, одязі можуть бути виявлені сліди злочину або інші докази, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, а також оцінки правдивості його показань [164, с. 25].

Між тим, відповідно до положень ч. 3 ст. 245 КПК України предметом освідчування є не лише тіло живої людини, але і біологічні зразки цього тіла, оскільки вказана норма прямо зазначає, що «Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України». Особливістю такого освідчування (відібрання зразків) є те, що, коли особа відмовляється надати біологічні зразки добровільно, то його проведення у примусовому порядку можливе лише за ухвалою слідчого судді.

Водночас не охоплюється освідчуванням питання щодо засвідчення стану сп'яніння підозрюваної особи та відібрання у неї зразків крові для отримання медичного акту по результатам освідчування, оскільки відібрання біологічних зразків передбачається лише у випадку необхідності проведення відповідної експертизи (ст. 245 КПК). Можливість освідчування на предмет засвідчення стану сп'яніння особи передбачена лише у випадку, коли є підозра, що водій транспортного засобу має ознаки алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, або перебуває під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість руху. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [99]. А також, у провадженнях про кримінальні проступки, у яких серед інших джерел доказів результати медичного освідчування законодавець прямо відносить до процесуальних джерел таких доказів (ст. 298-1 КПК)

Виникає питання, чому в кримінальних провадженнях про проступки, передбачена можливість проведення освідчування особи з відібранням зразків крові на предмет її сп'яніння, а в провадженнях про злочини, коли

затримується під час, або одразу після вчинення злочину підозрювана особа, така можливість не передбачена? Хоча засвідчення факту про те, що особа вчинила кримінального правопорушення у стані сп'яніння, законодавець прямо відносить до обставин, які обтяжують покарання особи (п.13 ч. 1 ст. 67 КК України).

Доцільно положення ч. 1 ст. 241 КПК України після слів «Дізнавач, слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на його тілі, одязі, в якому він перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет» доповнити реченням такого змісту, «а також засвідчення стану сп'яніння підозрюваної особи» і далі по тексту. А в частині другій цієї ж статті передбачити положення, за яким «освідування підозрюваної особи на предмет засвідчення її стану сп'яніння, здійснюється за обов'язкової участі лікаря».

Стійко обравши курс інтеграції в Європу, Україна дотримується всіх міжнародних актів з прав людини, у тому числі і з питань трансгендерства в нашій державі. Саме поняття трансгендерність є збірним поняттям і включає в себе позначення явищ незбігу гендерної ідентичності або гендерного вираження із біологічною статтю такої особи. Тобто гендерна ідентичність це внутрішнє відчуття особи щодо своєї приналежності до соціальної групи чоловіків чи жінок, або до іншого гендеру, відмінного від двох "нормативних", коли стать, що записана у свідоцтві про народження людини та її гендерна ідентичність не збігаються [178, с. 3].

А тому, існує необхідність положення ст. 241 КПК України доповнити нормою наступного змісту: «Якщо особа, яка підлягає освідуванню, що пов'язане з оголенням її тіла стійко ідентифікує себе зі статтю, протилежній її біологічній статі, або має однаково виражені як чоловічі так і жіночі якості та ознаки і відноситься до трансгендерів, що підтверджується і медичним висновком, то освідування такої особи проводиться дізнавачем, слідчим,

прокурором чоловічої, або жіночої статі відповідно до волевиявлення освідованої особи, яке оформлюється нею у вигляді письмової заяви».

Коли метою освідовання є необхідність виявлення та засвідчення на тілі освідованого, а саме на скритих його ділянках слідів укусів, подряпин, синців, родимих плям, шрамів, наявності татуювань тощо то таке освідовання передбачає необхідність оголення певних ділянок тіла. І звичайно, що не кожна особа буде в захваті від процесуальних дій, які обмежують її права на особисту (тілесну) недоторканість. Водночас, присутність законних представників під час здійснення процесуальних дій щодо неповнолітнього передбачається у випадку коли такі процесуальні дії проводяться відносно (чи за участю) неповнолітнього потерпілого (ст. 59 КПК України), підозрюваного, обвинуваченого (ст. 488 КПК України), а якщо освідованню підлягає неповнолітня особа-свідок, то прямої норми щодо обов'язкової присутності представників такої особи, положеннями КПК України не передбачено. Пряма норма КПК України з питань обов'язковості присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря передбачена лише щодо допиту малолітнього чи неповнолітнього свідка (ч. 1 ст. 226 КПК), а також щодо допиту неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (ч. 1 ст. 491 КПК). Загальна ж норма лише наголошує, що при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. (ч.1 ст. 227 КПК) [68]. Така правова конструкція має неоднозначну і неконкретизовану регламентацію у порівнянні зі спеціальними вище перерахованими нормами (щодо обов'язкової участі вказаних учасників кримінального провадження), які законодавець не випадково передбачив, оскільки спеціальні норми на відміну від загальних конкретизують зміст загально-правових положень та вводяться в дію з метою досягнення загальною нормою максимальної своєї ефективності й врахування

специфічних суспільних відносин, що нею регулюються, а тому спеціальна норма має пріоритет перед загальною [8, с. 3-4].

Між тим, загальні правила провадження щодо неповнолітньої особи, які передбачені в КПК України не визначають процесуальний статус таких осіб, як то наприклад: свідок, потерпілий, підозрюваний чи обвинувачений, а тільки чітко зобов'язують здійснювати процесуальні дії щодо особи, якій не виповнилося 18 років в порядку, що найменше порушує її звичайний уклад життя, відповідає її віковим та психологічним особливостям, а також роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати її аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього (ч. 2 ст. 484 КПК України). Аналогічні вимоги містяться також у ряді міжнародних правових актах з прав дитини ратифікованих Україною. Так, Декларація з прав дитини 1959 року наголошує, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони та піклування, і зокрема належного правового захисту, а також дитина за будь-яких обставин має бути серед тих, які першими одержують захист і допомогу [40]. А «Пекінські правила», 1985 року передбачають постійне вдосконалення системи правосуддя щодо неповнолітніх з одночасним здійсненням заходів направлених на розробку прогресивної соціальної політики по відношенню до неповнолітніх [93].

Положення ч. 2 ст. 484 КПК України вимагають від органів досудового розслідування, прокуратури та суду при поведенні процесуальних дій у справах неповнолітніх дотримуватися вимог щоб такі дії відповідали віковим та психологічним особливостям неповнолітньої особи і найменше порушували її звичайний уклад життя. А тому, пропонується ч. 2 ст. 241 КПК України доповнити положенням, за яким передбачити, що освідчення неповнолітнього свідка, якщо таке освідчення пов'язане з необхідністю його оголення, або відібранням біологічних зразків здійснюється за ухвалою слідчого судді, а саме освідчення проводиться за участю законного

представника, педагога або психолога, а за необхідності судово-медичного експерта, лікаря, або спеціаліста.

Важливе доказове значення поряд з отриманими фактичними даними за результатами проведення допиту, одночасного допиту, обшуку, слідчого експерименту, освідування має така слідча(розшукова дія) як впізнання особи чи певних (предметів) речей, які особа, що впізнає порівнює з уявними образами об'єктів, які вона спостерігала раніше, і вони пов'язані з подією кримінального правопорушення. За результатами такого впізнання робиться висновок щодо тотожності, подібності чи відмінності об'єктів впізнання з об'єктами, що пов'язані з кримінальним правопорушенням і які спостерігалися раніше [192, с. 6].

Сама необхідність проведення впізнання, визначається безпосередньо уповноваженою службовою особою, яка здійснює кримінальне провадження та залежить від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі здійснення цього кримінального провадження. Водночас, невиправдане зволікання щодо проведення впізнання може призвести до втрати доказів, наприклад внаслідок фізіологічної неможливості людини надовго запам'ятовувати об'єкти, які вона спостерігала раніше.

Положеннями чинного кримінального процесуального кодексу передбачається декілька видів пред'явлення особи та речей для впізнання. Щодо впізнання особи, то передбачається: а) проведення впізнання особи вживу (в натурі), шляхом взаємного візуального та голосового спостереження особи, яку впізнають з особою, яка впізнає; б) проведення впізнання вживу, але шляхом поза візуального та аудіо спостереження, за яким особа, яку впізнають не бачить і не чує особи, яка впізнає; в) проведення впізнання особи за фотознімками; г) проведення впізнання за матеріалами відеозапису (ст. 228 КПК). Щодо впізнання речей, то передбачається: а) впізнання в натурі однорідних речей у кількості не менше трьох; б) впізнання речі в одному екземплярі, коли вона є унікальною та її аналога не існує (ст. 229 КПК). Окремим видом впізнання, є впізнання трупа:

а) людини чи його частини, окремих фрагментів; б) тварини (птаха) чи його частини, окремих фрагментів (ст. 230 КПК).

Перш ніж провести впізнання особи, трупа чи речей, закон вимагає попередньо допитати особу, яка буде впізнавати, і з'ясувати у неї чи може вона впізнати особу, (труп), речі, за яких обставин вона їх раніше спостерігала, та за якими зовнішніми ознаками, прикметами, або сукупністю ознак може їх тепер впізнати (ч.1 ст. 228, ч.1. ст. 229 КПК) [68].

Допит є обов'язковою передумовою проведення впізнання, оскільки саме за його результатами службова особа (дознавач, слідчий, прокурор) визначається чи існує доцільність у проведенні впізнання, і чи буде воно результативним з позиції отримання доказу під час такої доказової діяльності, яка за своїм змістом передбачає і певний ряд проведення додаткових організаційно-педагогічних заходів, як то: 1) визначення місця, часу, способу впізнання та створення оптимальних умов для його проведення; 2) підбір необхідних схожих речей, статистів для проведення впізнання; 3) черговості пред'явлення осіб (коли їх декілька) для впізнання; 4) необхідності використання технічних засобів фіксування та залучення спеціалістів, а в необхідних випадках понятих та перекладача [192, с. 14].

Норми КПК, з питань проведення впізнання не визначають чітко хто може бути суб'єктом впізнання, а лише визначають такого учасника, як «особа, яка впізнає». Між тим, під час досудового розслідування виходячи з процесуального статусу учасників кримінального провадження до суб'єктів впізнання відносяться свідок, потерпілий, підозрюваний. Яких-небудь особливостей пред'явлення для впізнання особі, якій не виповнилося 18 років, на кшталт заборони проведення одночасного допиту неповнолітнього свідка, потерпілого з підозрюваним щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування (ч. 9 ст. 224 КПК) закон не передбачає. Лише наголошується, що при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи

забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (ч. 1 ст. 227 КПК). Тобто законодавець забороняє проводити такий одночасний допит навіть за присутності законного представника неповнолітнього, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Вказана заборона напряду пов'язана з певними соціально-психологічними рисами неповнолітньої особи, до яких можна віднести: 1) відставання в соціальному, емоційному, інтелектуальному розвитку; 2) відчуття сорому, невпевненості, наявність емоційної невірноваженості, заїкання, втомленості; 3) швидка зміна спрямованості уваги й зовнішньої орієнтації; 4) уразливість підлітка, поверховість самосвідомості, схильність до стороннього впливу; 5) наявність високої тривожності, страху (особливо для жертв злочину) тощо [147]. А тому, у випадку необхідності пред'явлення для впізнання, також існує необхідність передбачити особливий порядок і щодо проведення впізнання особи, коли особою, яка впізнає - є неповнолітній. Доцільно ст. 228 КПК України доповнити ч. 4-1 наступного змісту «Якщо впізнання проводиться з неповнолітньою особою, то таке впізнання поводить за участю законного представника, або педагога, психолога з дотриманням вимог передбачених ст. 227 КПК України в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує неповнолітньої особи, яка її впізнає, тобто поза її візуальним та аудіо спостереженням, з обов'язковою відео фіксацією. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання. Крім цього, ч. 7 ст. 223 КПК України доповнити положенням згідно якого обов'язкова участь понятих також необхідна при проведенні впізнання особи, іншою особою, яка є неповнолітньою.

Не є вдалою, і правова конструкція щодо процесуального порядку пред'явлення речей для впізнання, за яким пред'явити речі для впізнання може і захисник, який також зобов'язаний спочатку запитати в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі і

обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол (ч. 1 ст. 229 КПК України). Тобто складається враження, що законодавець наділяє захисника певними повноваженнями слідчого, що входить у протиріччя багатьом положенням КПК України, а саме: 1) «Протокол під час досудового розслідування складається слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, під час її проведення або безпосередньо після її закінчення» ч. 1 ст. 106; 2) «Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені» ч. 3 ст. 223 КПК України; 3) «Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання...» ч. 7 ст. 223 КПК України; 4) «Сторона захисту...здійснює збирання доказів шляхом ...ініціювання проведення слідчих(розшукових) дій...» ч. 3 ст. 93 КПК України, тобто у всіх наведених випадках законодавець не наділяє захисника правом самостійного проведення слідчої (розшукової) дії. До того ж, саме дізнавач, слідчий, уповноважений на здійснення кримінального провадження, а не захисник, і здійснюючи таке кримінальне провадження, з метою виконання завдань кримінального провадження слідчий, дізнавач уповноважені вживати всіх передбачених законом заходів для встановлення обставин, які підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України) [68].

З метою усунення закладених протиріч, бажано з ч. 1 ст. 229 КПК України видалити положення щодо права захисника проводити попередній допит особи перед впізнанням та складати про це протокол.

Забезпечення ефективності кримінального провадження зі встановлення обставин, які підлягають доказуванню іноді пов'язані з необхідністю здійснення проникнення до житла чи іншого володіння особи та проведення там обшуку шляхом примусового обстеження такого житла чи іншого володіння особи. У разі виникнення такої необхідності, з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального

правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, до якого обов'язково додають оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими обґрунтовують доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. А зміст самого клопотання обов'язково повинен містити відомості про: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 4) підстави для обшуку; 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку; 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться; 7) індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням; 8) обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до частини другої статті 93 КПК, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом, а доступ до осіб, яких планується відшукати, - за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом. Зазначена вимога не поширюється на випадки проведення обшуку з метою відшукання знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу. За результатами розгляду вказаного клопотання та наданих додатків слідчий суддя заслухавши доводи присутніх слідчого, прокурора виносить ухвалу про обшук, або про відмову в його проведенні, якщо прокурор, слідчий

не доведе, що 1) було вчинено кримінальне правопорушення; 2) відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування; 3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; 4) відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи; 5) за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукування та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, пропорційним втручанням в особисте і сімейне життя особи (ст. 234 КПК України) [68].

За чинною редакцією КПК України закон дозволяє слідчому, прокурору під час проведення обшук житла чи іншого володіння особи проводити особистий обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Такий обшук здійснюється особами тієї самої статі у присутності адвоката, представника на вимогу такої особи. Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку. Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації у відповідному протоколі (ч. 5 ст. 236) [68].

Вказана редакція не диференціює та навіть не визначає верхню чи нижню вікову межу особи, яку може бути обшукано, а відповідно (при наявності підстав для проведення особистого обшуку) не передбачає і заборони, чи якоїсь особливості проведення особистого обшуку, коли така особа є малолітньою (до 14 років) чи неповнолітньою (до 18 років).

Положення багатьох міжнародних правових актів конвенцій, декларацій, резолюцій ратифікованих Україною, з питань захисту прав, свобод та інтересів дитини, що визначені світовим співтовариством, і у яких сформульовано універсальний принцип пріоритетного захисту прав та інтересів неповнолітніх, суть якого полягає у покладенні на державу обов'язку

із забезпечення першочергового захисту прав та інтересів дітей при проведенні внутрішньої соціальної та кримінальної політики, зобов'язують нашу державу поступово імплементувати міжнародні правові постулати з питань захисту прав, свобод та інтересів дітей у всі правові інституції, в тому числі у сфері кримінального процесу, про що свідчить і норма ч. 2 ст. 484 КПК України, згідно якої, під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Існуючі реалії та соціально-економічні аспекти національної особливості нашої держави, на які суттєво вплинула розв'язана російським агресором війна, призвели до руйнації стійкості вітчизняної економічної системи, втрати ВВП на рівні 35-40%, погіршення інвестиційного клімату, значного зменшення доходів населення, втрати роботи, внутрішньої та зовнішньої міграції населення, розвитку інфляційних процесів та спекулятивного ціноутворення тощо [19, с. 140]. Звичайно, що на фоні озвучених економічних втрат, погіршується в цілому і соціальне становище сімей, особливо тих, у яких є діти.

Враховуючи вказані аспекти, національну особливість нашої держави, положення міжнародних правових актів з захисту прав, свобод та інтересів дитини, існує необхідність у внесенні відповідних норм до КПК України, які б надавали додаткові гарантії з питань забезпечення прав неповнолітньої особи щодо, якої прийнято рішення з проведення її особистого обшуку в житлі чи іншому володінні, де така особа перебуває на час обшуку житла чи

іншого володіння особи. З цією метою, існує необхідність у розширенні сфери судового контролю, з питань надання дозволу на проведення особистого обшуку неповнолітньої особи, яка перебуває в житлі чи іншому володінні особи де такий обшук проводиться, оскільки на сьогодні, для проведення вказаного особистого обшуку достатньо, щоб у слідчого, який проводять обшук житла чи іншого володіння особи, виникли підстави вважати, що неповнолітня особа переховує при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. А тому, слід передбачити окремі підстави щодо можливості проведення за вищевказаних умов особистого обшуку неповнолітньої особи. Наявність зазначених підстав з проведення особистого обшуку неповнолітньої особи в житлі чи іншому володінні також повинні охоплюватися питаннями судового контролю. Пропонується ст. 234 КПК України «Обшук» доповнити частину третю п. 6-1., за яким, клопотання щодо проведення обшуку повинно містити також: «Дані про наявність у такої особи неповнолітніх дітей, якщо вони проживають у цьому житлі чи можуть там перебувати, якщо виникне необхідність у проведенні особистого обшуку неповнолітньої особи у цьому житлі. Проведення особистого обшуку неповнолітньої особи у цьому житлі чи іншому володінні особи можливе, за умови, якщо родина неповнолітньої особи є неблагонадійною, а саме: 1) батьки, законні представники неповнолітнього – раніше судимі, зловживають спиртними напоями, вживають наркотичні засоби, ведуть аморальний спосіб життя; 2) батьки, законні представники неповнолітнього - малозабезпечені, родина багатодітна, наявність інвалідів, неповнолітня матір; 3) між батьками, законними представниками та неповнолітнім постійно відбуваються конфлікти, чвари, існує вороже ставлення, родина постійно конфліктує з морально-правовими вимогами суспільства схильна до правопорушень та їх вчиняє».

Статтю 235 КПК України «Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи» доповнити положенням, за яким ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи також повинна

містити «Дані про наявність неповнолітніх осіб, якщо такі проживають у цьому житлі чи можуть перебувати в іншому володінні такої особи де дозволяється проводити обшук, і наявність однієї чи декількох додаткових підстав для можливого проведення особистого обшуку неповнолітньої особи у цьому житлі чи іншому володінні особи, якщо родина неповнолітньої особи є неблагонадійною, а саме: 1) батьки, законні представники неповнолітнього – раніше судимі, зловживають спиртними напоями, вживають наркотичні засоби, ведуть аморальний спосіб життя; 2) батьки, законні представники неповнолітнього - малозабезпечені, родина багатодітна, наявність інвалідів, неповнолітня матір; 3) між батьками, законними представниками та неповнолітнім постійно відбуваються конфлікти, чвари, існує вороже ставлення, родина постійно конфліктує з морально-правовими вимогами суспільства схильна до правопорушень та їх вчиняє».

Частину п'яту статтю 236 КПК України «Виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи» доповнити положенням, за яким: особистий обшук неповнолітньої особи, яка перебуває у житлі чи іншому володінні особи де проводиться обшук, за наявності вищевказаних підстав може бути проведеним, якщо така неповнолітня особа виховується у неблагополучній родині й про це зазначено в ухвалі про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. Вказане правило не розповсюджується у випадку здійснення проникнення до житла чи іншого володіння особи в порядку передбаченого ст. 233 КПК України. Хід і результати особистого обшуку неповнолітньої особи фіксуються в окремому протоколі.

Не зовсім вдалою є редакція ст. 233 КПК України за якою, у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи. За своїм змістом вказане проникнення законодавець ототожнює з обшуком, і тому вимагає щоб прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням з

прокурором по його завершенню негайно звернувся до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку [68]. Оскільки проникнення до житла чи іншого володіння особи, законодавець ототожнює з обшуком, то за правилами виконання ухвали про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, якщо в такому житлі чи іншому володінні під час обшуку нікого не має, копія ухвали про проведення обшуку повинна бути залишена на видному місці у цьому житлі чи іншому володінні особи. Звичайно, що виконати вказану вимогу неможливо, оскільки такої ухвали, ще фізично не існує. А тому доцільно ч. 4 ст. 236 КПК України доповнити положенням, за яким передбачити виключення щодо обов'язкового залишення в житлі чи іншому володінні особи копії ухвали про обшук, якщо в таке житло чи інше володіння особи було здійснено проникнення в порядку ст. 233 КПК. Але, на видному місці повинен обов'язково залишатися другий примірник протоколу проникнення до житла, разом із доданим до нього описом вилучених речей, документів, якщо таке відбулося.

Повідомлення про підозру в стадії досудового розслідування займає ключове, і навіть головне місце серед процесуальних рішень, які приймаються на цій стадії. Невипадково, положеннями КПК України передбачено, що якщо особі затриманій за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення в межах 24 годин, а в умовах воєнного стану в межах 48 годин, з моменту такого затримання, не повідомлено про підозру, вказана особа підлягає негайному звільненню (ст. 278, ч.7 ст. 615 КПК України) [68; 188].

На сьогодні, питання щодо вручення особі письмового повідомлення про підозру є найбільш дискусійним, оскільки за вимогами закону вважається, що «отримання» такого повідомлення відбулося належним чином не лише після безпосереднього отримання такою особою повідомлення, але й тоді, коли: 1) повідомлення вручено під розписку дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка проживає з підозрюваним, для передачі йому; 2) коли повідомлення відправлено поштою, електронною

поштою; 3) коли повідомлення отримано житлово-експлуатаційною організацією за місцем проживання підозрюваного чи адміністрації за місцем його роботи для передачі (ст.135 КПК). Таким чином, якщо фактична передача повідомлення про підозру по яким-небудь причинам не відбулася, то вказана особа з моменту реалізації одного з вищеперерахованих способів отримання підозри для передачі йому все рівно набуває процесуальний статус «підозрюваний», навіть не здогадуючись про прийняте рішення, і не усвідомлюючи цього. Вказана ситуація, з одного боку обмежує конституційні права такої особи, порушує принцип забезпечення права на захист, та породжує ситуацію, за якої особа позбавляється можливості своєчасно захищатися від підозри у законний спосіб. А з іншого боку, дає певні приводи та підстави для оскарження до суду такого повідомлення про підозру. Саме тому, якщо проаналізувати судові рішення з питань розгляду скарг щодо законності повідомлення про підозру особі, то можна бачити, що як правило в основу обґрунтування незаконності повідомлення про підозру лягає неможливість підтвердження слідчими органами факту передачі, а відповідно і факту отримання особою (підозрюваною) повідомлення про підозру. Якщо брати за основу положення ст. 136 КПК, то з питань вручення письмового повідомлення про підозру можна зробити висновок, що належним підтвердженням отримання повідомлення про підозру особою, якій це повідомлення адресовано є: 1) розпис такої особи про це у повідомленні; 2) в тому числі розпис на поштовому повідомленні; 3) відеозапис щодо вручення такій особі повідомлення про підозру; 4) отримання будь-яких інших даних, які підтверджують факт вручення особі такого повідомлення про підозру. Саме тому, випадки оскарження законності повідомлення про підозру існують тоді, коли слідчі органи не мають можливості довести, та підтвердити слідчому судді, суду відповідними документами, чи іншими матеріалами кримінального провадження наявність факту вручення іншій передбаченій законом особі повідомлення про підозру, як і підтвердити безпосередню передачу такою особою, так сказати (з інших

рук) вказаного повідомлення - підозрюваній особі. І якщо законодавцем питання щодо процесуального порядку «вручення» уповноваженими особами письмового повідомлення про підозру особисто підозрюваному, відповідним чином регламентовано, то питання щодо підтвердження факту «передачі» підозрюваній особі з інших рук тобто (від інших осіб) письмового повідомлення про підозру залишилося без належної уваги законодавця. Бо якщо уважно проаналізувати положення ст. ст. 135, 136 КПК, то можна бачити, що вони чітко регламентують саме порядок вручення повістки про виклик, а не вручення підозри. А тому, отримання особою повістки, та вручення письмового повідомлення про підозру не можна ототожнювати і ставити на один рівень, оскільки з цього моменту, особа набуває статусу підозрюваного, що тягне за собою багато правових наслідків, як то обрання запобіжного заходу, оголошення в розшук тощо [188, с. 534].

Процесуальний порядок повідомлення про підозру особі, яка не переходується від органів досудового розслідування, прокуратури складається з двох основних етапів, а саме: складання такого повідомлення та його безпосереднього вручення слідчим, дізнавачем з роз'ясненням прав підозрюваного. Якщо не враховувати допит неповнолітнього, якому вручено повідомлення про підозру, то за чинним КПК України яких-небудь особливостей повідомлення про підозру неповнолітній особі, окрім обов'язковості присутності захисника при допиті неповнолітнього підозрюваного та здійснення виклику неповнолітнього через батьків або інших його законних представників для вручення повідомлення про підозру закон не передбачає. До того ж, вимога щодо участі законного представника неповнолітнього, педагога, психолога, а у разі необхідності – лікаря стосується щодо допиту неповнолітнього, якщо він не досяг шістнадцятирічного віку або коли неповнолітнього визнано розумово відсталим (ст. 489 КПК).

Відсутність чіткої регламентації порядку повідомлення про підозру неповнолітньому з питань присутності при врученні повідомлення захисника,

законного представника на практиці призводить до різних тлумачень норм кримінального процесуального закону навіть серед судової гілки влади. Наведемо лише декілька прикладів, так у першому випадку за ухвалою апеляційного суду Закарпатської області було визначено, що «...будь які процесуальні дії, вчинені без участі захисника, тягнуть за собою їх недійсність» [185]. У другому випадку, з питань повідомлення про підозру неповнолітній особі, судова палата з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Херсонської області виходячи зі змісту узагальнення судових рішень у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх дійшла висновку, що кримінальним процесуальним законом (гл. 22 КПК України) не визначено особливості повідомлення про підозру неповнолітній особі, як і не визначено чи має бути таке повідомлення оголошено неповнолітньому підозрюваному в присутності захисника та законного представника, і чи повинно воно бути вручено також його захиснику [184].

З моменту вручення письмового повідомлення про підозру неповнолітня особа стає підозрюваним, а відповідно саме з цього моменту закон дозволяє застосовувати до такого підозрюваного заходи процесуального примусу, які обмежують конституційні права та свободи особи, її недоторканість, право на вільне пересування, на свободу тощо. До того ж, неповнолітня особа, якій повідомляється про підозру без захисника, законного представника, в силу своєї правової необізнаності обумовленою віковою, біологічною, фізіологічною та психологічною специфікою не може раціонально та ефективно використати надані їй права під час такого повідомлення про підозру. У той час, як відносно окремої категорії осіб, визначених главою 37 КПК України починаючи з народного депутата України, і завершуючи Головою Національного агентства з питань запобігання корупції, законодавець передбачив, яких вимог треба дотримуватися щодо повідомлення про підозру вказаній категорії осіб.

Виникає ситуація, що в одному кримінальному провадженні існує неповнолітня особа, яка в силу правової необізнаності обумовленою віковою,

біологічною, фізіологічною та психологічною специфікою не має змоги раціонально та ефективно використати надані їй права під час такого повідомлення про підозру, але щодо якої закон надає можливість повідомити її про підозру без присутності захисника, і навіть законного представника. А в іншому кримінальному провадженні, скажімо існує Народний депутат України, який навпаки у правовому значенні дуже обізнаний і звичайно, що буде вживати всі можливі правові механізми раціонального та ефективного використання наданих йому прав щодо можливої присутності захисника (захисників) під час такого повідомлення про підозру.

Озвучена правова конструкція не відповідає, і навіть входить в протиріччя з таким міжнародними ратифікованими Україною правовими актами як: 1) Декларація прав дитини, 1959 року, яка визначила, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту [40]; 2) Мінімальним стандартним правилам Організації Об'єднаних Націй щодо відправлення правосуддя відносно неповнолітніх «Пекінські Правила», 1985 року, які вимагають впровадження конструктивної соціальної політики по відношенню до неповнолітніх, постійного вдосконалення системи правосуддя щодо неповнолітніх, ухвалення комплексів законів, правил та положень, які безпосередньо відносяться до неповнолітніх правопорушників; 3) Конвенції про права дитини, 1989 року, яка серед іншого визначає право кожної дитини на негайне і безпосереднє її інформування про звинувачення проти неї та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту; (ст.ст. 37, 40 Конвенції) [59]; 4) Європейській конвенції з прав людини, 1950 року, яка також визначає право кожної людини захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно [42].

За чинною редакцією КПК України, на момент повідомлення про підозру неповнолітній особі, закон не вимагає обов'язкову присутність захисника, а якщо неповнолітня особа досягла 16 річного віку, та її не визнано розумово відсталою, тоді таке повідомлення можна здійснити і без участі законного представника неповнолітнього (ст. 491 КПК).

Для більш якісного забезпечення прав неповнолітньої особи у кримінальному провадженні щодо якої прийнято рішення про повідомлення про підозру доцільно передбачити окрему норму щодо порядку повідомлення неповнолітній особі про таку підозру, за обов'язкової участі захисника, за умови, якщо неповнолітня особа добровільно з'являється та не переховується від до органів досудового розслідування.

Крім цього, необхідно внести доповнення до ст. 303 КПК України щодо права оскарження неповнолітньою особою, її захисником, законним представником на стадії досудового розслідування до слідчого судді правомірності повідомлення про підозру, коли таке повідомлення було здійснено з порушенням вимог закону, без участі захисника, за умови, якщо такий неповнолітній добровільно з'являвся за викликом і не переховується від дізнавача, слідчого, прокурора. Вказане оскарження можливе протягом семи днів, з моменту ознайомлення зі змістом повідомлення про підозру неповнолітньою особою, якій повідомлено про підозру, її захисником, законним представником.

Крім цього, слід внести доповнення до Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення [130], і передбачити у другому розділі цього Положення додаткові реквізити, а саме: місце, дата, час повідомлення про підозру неповнолітньому, правова кваліфікація кримінального правопорушення по якому повідомлено про підозру, дані про захисника, у присутності якого повідомлено неповнолітньому про підозру.

Процедура розгляду слідчим суддею скарги поданої неповнолітнім підозрюваним, його захисником, чи законним представником щодо

неправомірності повідомлення про підозру повинна передбачати можливість дослідження доказів, які лягли в основу обґрунтування рішення щодо повідомлення про підозру неповнолітній особі та відповідати вимогам ст. 349 КПК України щодо визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження. До того ж, під час розгляду вказаної скарги, слідчий суддя повинен дотримуватися вимог ч. 1 ст. 306 КПК, у якій зазначено, що скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора розглядаються слідчим суддею згідно з правилами судового розгляду, передбаченими ст. 318-380 та з урахуванням положень 28 глави КПК України (ч.1 ст. 306 КПК).

У зв'язку з вищевказаним, положення ст. 303 КПК України де визначено ті рішення дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, та учасників кримінального провадження, які мають право на таке оскарження, слід доповнити п. 10-1. наступного змісту «рішення слідчого, дізнавача, прокурора про повідомлення про підозру неповнолітній особі – протягом трьох днів з дня повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку, або семи днів з дня повідомлення про підозру у вчиненні злочину – підозрюваним, його захисником чи законним представником, за умови, якщо така неповнолітня особа добровільно з'являлася за викликом і не переховувалась від дізнавача, слідчого, прокурора».

2.3. Роль та місце судового контролю у справах неповнолітніх при застосуванні окремих заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів та їх оскарження і прийнятті рішень щодо завершення кримінального провадження.

В теорії кримінального процесу за видами обмежень конституційних прав громадян заходи забезпечення кримінального провадження класифікуються за певними групами : 1) заходи, що обмежують суспільне і приватне життя громадян. До вказаної групи відносяться виклик слідчим,

прокурором, судовий виклик, привід, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів; 2) заходи, що обмежують майнові права громадян, а це: накладення грошового стягнення, тимчасове вилучення майна, арешт майна; 3) заходи, що обмежують свободу пересування громадян. Сюди відносяться особисте зобов'язання, домашній арешт, особиста порука, застава; 4) заходи, що обмежують особисту свободу громадян. До вказаної групи відносяться затримання за підозрою та тримання під вартою [171, с. 629-631].

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які за своєю юридичною природою наділені елементами процесуального примусу, супроводжується певним втручанням органів досудового розслідування, прокурора під час здійснення кримінального провадження до сфери прав людини захищених конституцією, а тому вимагає передбачати законодавцем певні запобіжники щодо дієвих гарантій дотримання та забезпечення конституційних прав, свобод та законних інтересів тих осіб, які залучаються до сфери кримінального судочинства.

Однією з таких гарантій виступає судовий контроль, що покликаний надавати найкращі гарантії незалежності, неупередженості і належної процедури щодо прийняття процесуальних рішень, проведення процесуальних дій та забезпечується слідчим суддею, який уповноважений надавати, чи не надавати дозвіл щодо прийняття процесуальних рішень, проведення процесуальних дій дізнавачем, слідчим, прокурором, які обмежують законні права, свободи та інтереси учасників кримінального провадження, а також розглядати у передбачених законом випадках клопотання та скарги з питань обмеження вказаних прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Рішення слідчих суддів щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження найбільш чуттєво сприймаються та оцінюються учасниками кримінального судочинства [46, с. 235]. Адже подібні рішення найчастіше обмежують чи

порушують такі конституційні права, як право на свободу, особиста недоторканність, право на приватне життя та власність [199, с. 13].

Здійснення судового контролю при застосуванні окремих заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, і їх оскарження та прийняті рішень щодо закінчення кримінального провадження у справах неповнолітніх, має бути орієнтованим на положення багатьох міжнародних правових актів конвенцій, декларацій, резолюцій ратифікованих Україною з питань захисту прав, свобод та інтересів дитини, що визначені світовим співтовариством та запроваджуватися в сфері кримінальної юстиції, з урахуванням особливостей національного законодавства щодо неповнолітнього, і здійснюватися у суворій відповідності до вимог кримінального процесуального законодавства.

Слід зазначити, що здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, полягає в ряді особливостей використання його учасниками наданих їм прав та передбачених законом обмежень під час проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні. Вказаному сприяє існування запроваджених міжнародних стандартів з прав людини та неповнолітніх осіб зокрема, і врахування європейської практики з цих питань.

Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ у своєму інформаційному листі з питань здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх зазначав, що такий захід забезпечення кримінального провадження як відсторонення від посади не може застосовуватися до неповнолітнього взагалі через вік особи, а такі заходи забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна та арешт майна можуть застосовуватися до неповнолітніх осіб на загальних підставах [124].

Згідно положень чинного КПК України до видів заходів забезпечення кримінального провадження законодавець відносить: 1) виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4)

відсторонення від посади; 4¹) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи (ст. 131 КПК).

Згідно проведеного нами опитування серед слідчих, дізнавачів, прокурорів, слідчих суддів, суддів та представників служби у справах дітей – 59,6 % респондентів вважають, що існує необхідність в додатковій правовій регламентації, удосконаленні здійснення судового контролю щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів у справах неповнолітніх [Таблиця 12, Додаток Г].

Метою застосування заходів забезпечення кримінального провадження визначено забезпечення належного порядку та досягнення дієвості здійснення такого кримінального провадження. На нашу думку положення щодо здійснення судового контролю не є досконалыми, бо не повною мірою враховують особливості здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх, а тому вимагають додаткового опрацювання, відповідного доповнення та свого удосконалення. Особливої уваги заслуговують норми щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх з питань застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження як: накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, затримання особи, та запобіжні заходи.

Між тим, в наукових колах існують думки про необхідність передбачення в положеннях КПК України можливості застосування відносно неповнолітньої особи з дозволу слідчого судді й такого заходу забезпечення кримінального провадження як привід, з оповіщенням батьків неповнолітнього або інших законних представників, під опікою яких знаходиться неповнолітній, оскільки неповнолітні так само як і дорослі, можуть ухилятися без поважних причин від викликів, і такий захід треба передбачити відносно всіх неповнолітніх учасників кримінального

провадження, а не лише щодо підозрюваного, бо існує певна неузгодженість в наслідках невиконання одного й того ж процесуального обов'язку (з'явитися до слідчого, прокурора суду за першим же викликом) особами, яким згідно положень КПК України однаково повинні надаватися додаткові гарантії. А здійснити такий привід особи, на думку авторів, можливо лише у віці з 14 років [106, с. 267; 110, с. 183; 7, с. 390; 156, с. 117; 20, с. 154].

Вважаємо, що положення щодо заборони здійснювати привід неповнолітнього свідка (ч. 3 ст. 140 КПК) є виваженим і відповідає всім міжнародним стандартам щодо захисту прав, свобод неповнолітньої особи. Більш того, не можна ототожнювати і ставити в одну площину процесуальний обов'язок свідка з процесуальним обов'язком підозрюваного (щодо обов'язкової явки за викликом), який вчинив суспільно небезпечне кримінально карне діяння, і намагаючись уникнути покарання ігнорує виклик слідчого, прокурора. Невипадково «Пекінські правила», як до речі, і Конвенція про права дитини, серед іншого вимагають певного вдосконалення саме системи правосуддя відносно неповнолітніх осіб, тобто щодо тих осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності, а не свідків.

Накладення грошового стягнення на учасника кримінального провадження на стадії досудового розслідування, застосовується за ухвалою слідчого судді, за клопотанням слідчого, прокурора, чи за власною ініціативою за невиконання таким учасником кримінального провадження покладених на нього законом процесуальних обов'язків (ст. 144 КПК України).

Процесуальний статус учасників кримінального провадження, щодо яких може бути застосовано грошове стягнення, законодавець не визначає, а відповідно складається враження, що таке грошове стягнення може бути покладене на будь-якого учасника кримінального провадження за невиконання покладених на нього законом процесуальних обов'язків. Між тим, виходячи з аналізу норм КПК України можна дійти висновку, що під накладання грошового стягнення у випадку невиконання покладених на них

обов'язків чітко підпадають наступні учасники: 1) свідок (ч. 2 ст. 66 КПК); 2) перекладач (ч. 3 ст. 68 КПК); 3) потерпілий (ст. 57 КПК); 4) підозрюваний (ч.7 ст. 42 КПК); 5) цивільний позивач (ч. 3 ст. 61 КПК); 6) цивільний відповідач (ч. 3 ст. 62 КПК); 7) поручитель (ч. 3 - 5 ст. 180 КПК); 8) заставадавець (ч. 3, 6 ст. 182 КПК); 9) третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ч. 3 ст. 64-2 КПК); експерт (ч. 5 ст. 69 КПК); спеціаліст (ч. 5 ст. 71 КПК); представник персоналу органу пробації (ч. 3 ст. 72-1 КПК). Водночас, накласти грошове стягнення за невиконання покладених процесуальних обов'язків виходячи з чинної редакції КПК України неможливо на таких учасників кримінального провадження як: 1) законний представник потерпілого (ст. 59 КПК; ч. 5, 6 ст. 44 КПК); 2) законний представник підозрюваного (ст. 44 КПК); 3) законний представник цивільного позивача (ст. 64 КПК) – оскільки їх процесуальні обов'язки законом не визначено. А наприклад щодо такого учасника кримінального провадження, як представник цивільного відповідача, який згідно п. 9. ч.1. ст. 393 КПК України має право на оскарження цивільного позову, законодавець взагалі не визначив його процесуальний статус. До речі, про необхідність правової регламентації та удосконалення положень КПК України з питань судового контролю та участі у кримінальному провадженні у справах неповнолітніх їх представників та законних представників висловили свою думку – 48,1% опитаних нами (слідчих, дізнавачів, прокурорів, слідчих суддів, суддів та представників служби у справах дітей) респондентів [Таблиця 12, Додаток Г], а про необхідність передбачити обов'язки, додаткові обов'язки представникам, законним представникам неповнолітніх осіб щодо їх участі у кримінальному провадженні, заявило – 64,3 % опитаних нами респондентів [Таблиця 9, Додаток Г].

Усі учасники кримінального провадження характеризуються тим, що вони: а) беруть участь у провадженні на підставах та у порядку, передбачених кримінально-процесуальним законом, за умови, що відсутні обставини, за яких закон виключає можливість їх участі у провадженні; б) мають визначені

права та обов'язки (закон визначає порядок їх реалізації); в) діють у кримінальному судочинстві відповідно до своїх прав та обов'язків у встановленому порядку; г) вступають у процесуальні правовідносини; д) несуть відповідальність за невиконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників. [2, с. 3-4; 90, с. 54-55; 62, с. 248].

Наявність в учасника кримінального провадження лише процесуальних прав, і відсутність процесуальних обов'язків, призводить до певного перекосу процесуального статусу та породжуватиме ситуацію, за якою такий учасник кримінального провадження може ігнорувати законні вимоги дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Діяти так, як сам побажає на свій розсуд, навіть в якійсь частині порушувати права інших учасників, що звичайно суттєво ускладнить можливість забезпечення належного порядку кримінального провадження та досягнення його дієвості, у тому числі не дозволить застосувати такий захід забезпечення кримінального провадження як накладення грошового стягнення за невиконання процесуальних обов'язків таким учасником кримінального провадження (ст. 144 КПК України).

Враховуючи вище сказане, з метою досягнення більш чіткої регламентації правового статусу вказаних учасників кримінального провадження, існує необхідність визначення в КПК України процесуальних обов'язків законного представника потерпілого (ст. 59), законного представника підозрюваного (ст. 44 КПК України), законного представника цивільного позивача (ст. 64 КПК України), а також визначення прав та обов'язків такого учасника як представник цивільного відповідача, про якого згадується лише у п. 9 ч.1 ст. 393 КПК України, як учасника кримінального провадження, що має право на оскарження цивільного позову. Окрім цього, відсутність процесуальних обов'язків у законного представника неповнолітнього потерпілого та законного представника підозрюваного, які залучаються до проведення слідчих (розшукових) дій не дозволяє слідчому, прокурору виконати у повному обсязі пряму вимогу законодавця щодо

необхідності роз'яснення слідчим, прокурором не лише прав, але й обов'язків особам, які беруть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії (ч. 3 ст. 223 КПК України).

Наявність процесуальних обов'язків у законного представника потерпілого, законного представника підозрюваного, законного представника цивільного позивача та представника цивільного відповідача покращить питання щодо здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях в цілому, і особливо при здійсненні судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх осіб, оскільки реалізація багатьох положень щодо здійснення судового контролю, а саме при прийнятті рішення про примусове годування неповнолітнього підозрюваного, який утримується під вартою (ч. 3 ст. 206-1 КПК України), про застосування щодо неповнолітнього підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження передбачених ст. 131 КПК України, у тому числі розгляду клопотання про арешт майна неповнолітнього (ч.1 ст. 172 КПК України); застосування щодо неповнолітнього підозрюваного запобіжних заходів передбачених ст. 176 КПК України - передбачає участь законного представника неповнолітнього підозрюваного відповідно до ч. 1 та 2 ст. 488 КПК України згідно якої батьки або інші законні представники неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого беруть участь у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого та викликаються в судові засідання. Перебувають у залі судового засідання протягом усього судового провадження, а в разі необхідності можуть бути допитані як свідки [68]. Розмір грошового стягнення залежить на якій стадії досудового розслідування, чи судових стадіях вказаний учасник не виконав свої процесуальні обов'язки. А сам захід виражається в матеріальному впливі державного органу на такого учасника кримінального провадження, і має своїм призначенням забезпечення виконання цим учасником процесуальних обов'язків, що передбачені КПК України [67, с. 291]. Саме, з метою усунення та

попередження такої негативної поведінки, як невиконання процесуальних обов'язків учасником кримінального провадження законодавець і передбачив можливість накладення на «нерадивого» учасника грошове стягнення - як захід його процесуального примусу до виконання покладених законом обов'язків, що звичайно лише сприятиме реалізації завдань кримінального провадження визначених ст. 2 КПК України .

Неповнолітня особа у віці з 14 до 18 років положеннями чинного цивільного законодавства визначається як цивільна особа з неповною цивільною дієздатністю, яка серед інших прав має також право: самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією, або іншими доходами, здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи, а також самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку) (ч. 1 ст. 32 ЦК України) [191].

З вище наведеного випливає, що за невиконання неповнолітнім учасником кримінального провадження (свідком, потерпілим, підозрюваним), якому виповнилося 14 років, але, ще не виповнилося 18 років покладених кримінальним процесуальним законодавством обов'язків, наприклад: небажання прибувати за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді тощо та ігнорування вимог батьків, законних представників щодо необхідності такої явки, то закон не містить заборони, і надає можливість застосувати щодо «нерадивого» учасника кримінального провадження такий захід забезпечення кримінального провадження як накладення грошового стягнення. Про відсутність заборони щодо можливості накладення грошового стягнення на неповнолітнього учасника кримінального провадження свідчить і зміст Листа Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» № 223-

1134/0/4-13 від 18.07.2013 р., у якому Верховний Суд звертає увагу лише на особливості застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого таких заходів забезпечення кримінального провадження як виклик, привід та накладення арешту на майно неповнолітнього підозрюваного (п.7) [124].

Процесуальний порядок щодо розгляду питань про накладення грошового стягнення передбачає повідомляти слідчого, прокурора, який звернувся до слідчого судді з клопотанням про накладення грошового стягнення, та повідомляти особу, на яку може бути накладене грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання (ч.1 ст.146 КПК України).

З метою покращення захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх осіб, як учасників кримінального провадження, відносно яких може бути також накладене грошове стягнення доцільно ст. 146 КПК України доповнити положенням наступного змісту «Якщо клопотання про накладення грошового стягнення розглядається відносно неповнолітньої особи, то про його розгляд також повідомляються батьки, інші законні представники неповнолітнього, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання про накладення грошового стягнення під час якого, слідчим суддею обов'язково застосовуються технічні засоби фіксування. Копія відповідної ухвали за результатами розгляду направляється одному з батьків, чи іншому законному представнику неповнолітнього».

Між тим, необхідно мати на увазі, що накладення грошового стягнення на неповнолітнього можливе, якщо неповнолітній особі вже виповнилося 14 років, і така особа може самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією, іншими доходами тощо. А тому положення ст. 145 КПК України «Клопотання про накладення грошового стягнення» слід доповнити положенням наступного змісту: «а якщо у клопотанні ставиться питання про накладення грошового стягнення щодо неповнолітнього учасника кримінального провадження, то зазначаються також і відомості, які

засвідчують, що вказаній особі вже виконалося 14 років, у неї є заробіток, стипендія, інші доходи, якими вона може самостійно розпоряджатися».

Відповідно доцільно передбачити і можливість оскарження ухвали слідчого судді про накладення грошового стягнення на неповнолітнього учасника кримінального провадження (ст. 147 КПК України «Скасування ухвали про накладення грошового стягнення») положення якої доповнити ч. 5 наступного змісту «Ухвала слідчого судді, суду про відмову в задоволенні клопотання неповнолітнього учасника кримінального провадження, батьків такої особи чи інших законних представників про скасування накладеного на неповнолітнього учасника кримінального провадження грошового стягнення може бути оскаржена в апеляційному порядку протягом семи днів з моменту її отримання.» А також, доповнити ст. 309 КПК України «Ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування» положенням, за яким «в апеляційному порядку може бути оскаржено відмову слідчого судді в задоволенні клопотання неповнолітнього учасника кримінального провадження, батьків такої особи, чи інших законних представників про скасування накладеного на неповнолітню особу грошового стягнення».

До питань щодо застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження як тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом в своїх наукових працях зверталися Верхогляд-Герасименко О. В., Гумін О. М., Ковганюк В.Д, Назаров В. В., Нор В. Т., Погорецький М. А., Сокиран М.Ф., Татаров О. Ю., Удалова Л. Д., Удовенко Ж.В., Шило О. Г., В.І. Фаринник та ін., що свідчить про актуальність та необхідність подальшого дослідження вказаного заходу забезпечення кримінального провадження, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх осіб.

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, як один із заходів забезпечення кримінального провадження відносить до таких: 1) право на керування транспортним засобом або судном; 2) право на

полювання; 3) право на здійснення підприємницької діяльності; 4) право на володіння та носіння зброї (ч. 1 ст. 148 КПК) [68]. Вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом охоплюється сферою судового контролю, оскільки лише слідчий суддя уповноважений ухвалити відповідне рішення за результатами розгляду клопотання прокурора, слідчого за погодженням прокурора про необхідність такого обмеження. Відповідно до положень КПК України подавати вказане клопотання можливо в двох випадках: 1) коли особу було затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення в порядку ст. 208 КПК України та у неї слідчим, прокурором, іншою уповноваженою службовою особою, які здійснили затримання, з метою припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці такого підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням було тимчасово вилучено документи, які посвідчують користування спеціальним правом (ч. 1 ст. 148 КПК України); 2) коли щодо підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення особи, але, яка не є затриманою, також, з метою зазначеною вище, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором звертаються з відповідним клопотанням до слідчого судді. Такий висновок можна зробити виходячи з редакції ч. 2 ст. 151 КПК України де з процедури розгляду слідчим суддею клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом зазначено, що «Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо документи, які посвідчують користування спеціальним правом, не були тимчасово вилучені, може розглядатися лише за участю підозрюваного, його захисника»

У зв'язку з чим бажано положення КПК України доповнити окремою нормою, згідно до якої слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа після повідомлення особі (яка не є затриманою) у разі наявності достатніх підстав вважати, що для припинення кримінального

правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, необхідно тимчасово обмежити підозрюваного у користуванні спеціальним правом, мали б право звернутися з таким клопотанням до слідчого судді. А після задоволення клопотання та ухвалення слідчим суддею рішення про тимчасове обмеження підозрюваного у користуванні спеціальним правом слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа мали б право вилучати вказані документи в межах строку визначеного в ухвалі слідчого судді самостійно.

Відмінність порядку подання одного клопотання від порядку подання іншого, у тому, що строк звернення до слідчого судді з клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом не може перевищувати двох днів, з моменту тимчасового вилучення у затриманої за підозрою в порядку ст. 208 КПК України особи документів, що посвідчують її право на користування спеціальним правом. Якщо у вказаний строк клопотання не надійшло до слідчого судді, закон вимагає повернути такій особі тимчасово вилучені документи (ч. ст. 150 КПК України) [68].

Про можливість передування клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом поданого слідчому судді прокурором, слідчим за погодженням з прокурором зазначає у своєму Листі і Вищий Спеціалізований Суд з розгляду цивільних і кримінальних справ, пояснюючи, що таке передування існує у випадку, коли до подачі клопотання, не пізніше як за два дні відбулося тимчасове вилучення слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою особою у законно затриманої ними особи (в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України) документів, які посвідчують таке право (п.14) [125].

У випадку затримання особи в порядку ст. 208 КПК України за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та тимчасового вилучення у неї документів, що посвідчують користування спеціальним

правом, закон вимагає, щоб факт тимчасового вилучення оформлявся окремим протоколом, а саме, протоколом про тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, по завершенню чого уповноважена службова особа, яка здійснила їх тимчасове вилучення зобов'язана передати тимчасово вилучені документи на зберігання у порядку встановленому Кабінетом Міністрів України (ч. 2, 3 ст. 149 КПК) [68].

Зокрема, за цим Порядком, визначено механізм передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом щодо керування транспортним засобом або судном, полювання, здійснення підприємницької діяльності. Вказані документи передаються на зберігання у разі, коли про факт їх вилучення складений протокол з дотриманням вимог КПК України. А вилучені документи зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі (металевій шафі) слідчого, дізнавача, який здійснює таке провадження, до постановлення слідчим суддею відповідної ухвали за результатами розгляду клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом). У разі відмови в задоволенні клопотання вилучені документи підлягають поверненню володільцю не пізніше наступного робочого дня після отримання слідчим, дізнавачем, прокурором відповідної ухвали слідчого судді. А, у разі задоволення клопотання, документи не пізніше наступного робочого дня після отримання слідчим, дізнавачем, прокурором відповідної ухвали слідчого судді надсилаються разом з копією такої ухвали рекомендованим листом на зберігання центральному органу виконавчої влади, що здійснює контроль (нагляд) у відповідній сфері. У разі ж продовження в установленому порядку строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом копія відповідної ухвали слідчого судді надсилається у такий самий строк центральному органу виконавчої влади, якому для зберігання надіслано документи. Якщо ж строк зберігання завершується, то в

останній день строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом центральний орган виконавчої влади надсилає документи рекомендованим листом слідчому, дізнавачу, прокурору, від якого вони надійшли, для вирішення питання про повернення таких документів володільцю. Документ, що підтверджує повернення документа володільцю або надіслання його на зберігання центральному органу виконавчої влади, долучається до матеріалів кримінального провадження [113; 177].

Відповідно до Закону України «Про дорожній рух» керувати транспортним засобом після відповідного навчання може також і неповнолітня особа, якій виповнилося 16 років і вона не має медичних протипоказань та пройшла повний курс навчання за відповідними програмами та отримала водійське посвідчення категорії «А1», «А» щодо права на керування мототранспортними засобами та мотоколясками (ст. 15 Закону.) [127]. Із зазначеного випливає, що нижня вікова межа особи, яка має право на керування транспортним засобом у вигляді мототранспорта чи мотоколяски складає 16 років. Відповідно за наявності підстав (для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням) визначених ч. 1. ст. 148 КПК України щодо такої неповнолітньої особи прокурор, слідчий за погодженням з прокурором можуть ставитися питання перед слідчим суддею та звертатися з клопотанням про обмеження такого неповнолітнього підозрюваного у користуванні спеціальним правом, а саме правом керування транспортним засобом.

Законодавець вимагає щоб у клопотанні про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом зазначалися: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення за законом України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, що дають підстави

підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини; 4) причини, у зв'язку з якими потрібно здійснити тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 5) вид спеціального права, яке підлягає тимчасовому обмеженню; 6) строк, на який користування спеціальним правом підлягає тимчасовому обмеженню; 7) перелік свідків, яких прокурор, слідчий вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання. До клопотання також додаються: 1) копії матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання; 2) документи, які підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання (ч. 2. ст. 150 КПК України) [68].

Слушною є думка Фаринник В.І., що заслуговує на підтримку, дійсно клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом доцільно також додавати витяг із Єдиного реєстру досудового розслідування щодо кримінального провадження, копію підозри та копію протоколу про вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом. [187, с. 131]. Вказана пропозиція повинна знайти свої відображення і в положеннях ст. 150 КПК України.

Між тим, у клопотанні про тимчасове обмеження неповнолітнього підозрюваного правом на керування транспортним засобом доцільно зазначати також наступні відомості: 1) вік такої особи, та данні щодо правомірності отримання нею водійського посвідчення категорії А1, А; 2) дані щодо притягнення, чи не притягнення раніше до адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху, вчинення кримінального правопорушення; 3) та які негативні наслідки може мати для неповнолітнього та його сім'ї тимчасове обмеження на керування транспортним засобом.

До клопотання, також необхідно додавати і певні документи (розписку) неповнолітнього підозрюваного, його законного представника щодо отримання ним копії клопотання та матеріалів, що обґрунтовують таке клопотання (п. 7. Листа ВСУ) [125].

Крім цього, клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом неповнолітнього підозрюваного повинно розглядатися слідчим суддею не пізніше 24 годин з дня його надходження до суду, за участю прокурора та/або слідчого, неповнолітнього підозрюваного, його батьків чи інших законних представників, захисника. А клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо документи, які посвідчують користування спеціальним правом, не були у неповнолітнього підозрюваного тимчасово вилучені, повинно розглядатися не пізніше трьох днів, за участю підозрюваного, його батьків чи інших законних представників, захисника [68]. Неявка батьків, чи інших законних представників неповнолітнього підозрюваного не повинна перешкоджати розгляду клопотання слідчим суддею по суті.

За виключенням випадків передбачених ч. 2 ст. 163 КПК України аналогічна вимога щодо необхідності здійснення виклику слідчим суддею на розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів також, ще й батьків чи інших законних представників неповнолітньої особи, коли речі, документи знаходяться у володінні цієї неповнолітньої особи, повинна знайти своє відображення у ч. 1 ст. 163 КПК України.

Можливість здійснення тимчасового вилучення майна у фізичної особи, як одного із заходів забезпечення кримінального провадження, законодавець передбачає у таких випадках: 1) при здійсненні затримання особи в порядку ст. 207, 208, 298-2 КПК України; 2) при здійсненні огляду місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних (ст. 237 КПК України); 3) під час обшуку житла чи іншого володіння особи та особистого обшуку самої особи, яка перебуває у приміщенні де проводиться обшук, якщо вилучаються речі та документи, не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу (ч. 5, 7 ст. 236 КПК України).

При здійсненні законного затримання передбаченого ст. 207 КПК України кожна фізична особа, яка не є уповноваженою службовою особою та здійснила затримання підозрюваної особи під час вчинення або замаху на вчинення нею кримінального правопорушення, чи здійснила затримання підозрюваної особи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування такої особи, враховуючи обставини, що склалися має право самостійно вилучити у затриманої особи певні речі, предмети та документи, які після негайного доставляння затриманого до правоохоронних органів, чи їх повідомленні про здійснення затримання (ч. 3 ст. 207 КПК України) передаються слідчому, прокурору чи іншій уповноваженій службовій особі. А далі, відповідно до вимог ч. 1 ст. 168 КПК України факт передачі фізичною особою (яка здійснила законне затримання) слідчому, прокурору чи іншій уповноваженій службовій особі вилучених у затриманого речей, предметів та документів оформлюється протоколом приймання майна, тимчасово вилученого у особи, затриманої порядку ст. 207 КПК України [48, с. 508]. Якщо ж здійснюється затримання уповноваженою службовою особою, особи підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, то проводиться особистий обшук затриманого, і про хід та його результати (щодо вилучення речей, предметів, документів) відомості заносяться до протоколу затримання (ч. 5 ст. 208 КПК України).

Між тим, при здійсненні огляду місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних (ст. 237 КПК України), під час затримання особи в порядку ст. 207, 208, 298-2 КПК України закон дозволяє здійснювати тимчасове вилучення майна у вигляді речей, документів, грошей тощо, якщо є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засіб чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення

кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено (ч. 2 ст. 167 КПК України). З правового аналізу ст. 167 КПК України можна бачити, що тимчасове вилучення майна, як захід забезпечення кримінального провадження, мета застосування якого - сприяння дієвості здійснення кримінального провадження має тимчасовий характер, оскільки закон вимагає від слідчого, прокурора не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, якщо воно було вилучене без ухвали слідчого судді під час проведення огляду, обшуку звернутися з клопотанням до слідчого судді про накладення арешту на вилучене майно. А якщо вилучення майна відбулося під час проведення вказаних слідчих (розшукових) дій за ухвалою слідчого судді, то звернення слідчого, прокурора до слідчого судді з таким клопотанням повинно відбутися протягом 48 годин з моменту вилучення майна, оскільки підставою для подальшого збереження (в обох випадках) вилученого слідчим, прокурором майна є наявність ухвали слідчого судді про арешт такого майна. В іншому випадку тимчасове вилучене майно обов'язково повертається особі, у якої воно було вилучене. З наведеного випливає, що ухвала слідчого судді про арешт тимчасово вилученого майна по своїй суті забезпечує можливість визнання попередньо вилученого майна речовим доказом. В свою чергу слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про арешт тимчасово вилученого майна та з метою: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, за наявності визначених законом підстав винести ухвалу про арешт майна не пізніше 72 годин із дня

надходження до суду вказаного клопотання, інакше таке майно повертається особі, у якої його було вилучено (ч. 6 ст. 173 КПК України).

За своїм змістом ст. 167 КПК України до видів майна відносить і документи, а з цього випливає, що законодавець не врегулював питання щодо процесуального порядку здійснення вилучення особистих документів (паспорт, посвідчення тощо) у затриманій в порядку ст. 208 КПК України особі, за умови, коли такі документи не підпадають під дію п. п. 1-4 ч. 2 ст. 167 КПК України. І хоча, ст. 208 КПК України передбачає, що за результатами особистого обшуку затриманого в порядку ст. 208 КПК України складається протокол, копія якого вручається затриманому та надсилається прокурору (ч. 5 ст. 208 КПК України), між тим, закон не надає чіткої відповіді, коли вилучений паспорт, інші особисті документи повинні повертатися затриманій особі, якщо підстави затримання відпали, і (або) особа звільнена з місця її тимчасового тримання. Якщо розглядати вищевказані особисті документи як тимчасово вилучені, то вони не охоплюються підставами, за якими тимчасове вилучення майна припиняється, оскільки до таких підстав законодавець відносить: 1) постанову прокурора про визнання вилученого майна безпідставним; 2) ухвала слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання прокурора про арешт майна; 3) випадки передбачені ч. 5 ст. 171, ч. 6 ст. 173 КПК України; 4) скасування арешту; 5) вирок суду в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку (ч. 1 ст. 169 КПК України). Окреслена за наявності вищеописаних умов правова прогалина є підґрунтям для виникнення свавілля з боку слідчих органів і безпідставного затягування та неповернення вилучених під час особистого обшуку у затриманій особі особистих документів. Уникненню безпідставного затягування та неповернення особистих документів сприятиме доповнення ст. 211 КПК України такого змісту «Якщо підстави затримання особи відпали і особа підлягає звільненню, то вилучені під час особистого обшуку документи, якщо вони не підпадають під дію п. п. 1-4 ч. 2 ст. 167 КПК України

повертаються особі в межах 48 годин, про що складається окремий протокол, копія якого разом з поверненими документами надається такій особі». Запропонована правова конструкція повністю відповідає і вимогам ст. 19 Конституції України відповідно до положень якої «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [61].

Законодавець з метою узаконення такого вилучення майна вимагає від органів досудового розслідування в межах наступного робочого дня, або 48 годин з моменту вилучення майна, звернутися з клопотанням погодженим прокурором до слідчого судді про накладення арешту на вилучене майно. А слідчого суддю зобов'язує винести ухвалу про арешт майна чи у відмову цьому не пізніше 72 годин, з дня надходження до суду вказаного клопотання, а інакше, майно обов'язково підлягає поверненню особі, у якої воно було вилучено.

Розглядаючи питання судового контролю Шаповалова І.С., наголошує, що орган досудового розслідування обґрунтовуючи клопотання про накладення арешту на майно достатньо широко формулює положення п.1 ч.2 ст.170 КПК України, що призводить до необґрунтованого застосування слідчими суддями такого заходу забезпечення кримінального провадження як арешт майна. Як правило, обґрунтовуючи клопотання, слідчий вказує, що вилучені речі та предмети мають ознаки речових доказів та визнані речовими доказами в порядку ст. 98 КПК України, а тому необхідність накладення арешту викликана необхідністю збереження речових доказів. Оскільки накладення арешту на майно, продовжує авторка, резюмує втручання у право на володіння цим майном фізичної або юридичної особи, слід враховувати, що вимоги статті 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ, які полягають у тому, що будь-яке втручання публічної влади у право на повагу до власності має бути законним, держави уповноважені здійснювати контроль за використанням власності шляхом виконання законів. Питання чи було досягнуто

справедливої рівноваги між вимогами загального інтересу та захисту фундаментальних прав особи, має значення для справи лише за умови, що спірне втручання відповідало вимогам законності і не було свавільним. ЄСПЛ, зазначає Шаповалова І.С., через призму своїх рішень неодноразово акцентував увагу на тому, що будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном повинно забезпечити «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи [195]. Іншими словами, має існувати обґрунтоване пропорційне співвідношення між засобами, які застосовуються, та метою, яку прагнуть досягти, як це зазначено рішенні ЄСПЛ від 21 лютого 1986 року у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства», п. 50, Series A № 98) [172].

Положення абзацу першого частини третьої ст.170 КПК України, які в контексті співвідношення з положеннями ст. 98 КПК України, як критеріями для визначення речей чи документів речовими доказами, встановлює, що окрім віднесення певного предмету до речового доказу, він обов'язково має відповідати критеріям, визначеним в ч. 3 ст.170 КПК України, тобто має бути предметом матеріального світу, який перебуває у власності суб'єкта права та відповідати вимогам ст.190 ЦК України та бути охопленими концепцією майна в розумінні ст. 1 Протоколу 1 ЄКПЛ, згідно якого визначальними критеріями для оцінки майна є економічна його цінність, тобто грошова його оцінка, а також ознака реальності майна, тобто майно має бути наявним [57]. Речі в правовому розумінні відрізняються від інших об'єктів матеріального світу здатністю задовольняти потреби людини, бути об'єктом цивільно-правового обігу, мати споживчі якості. А тому, не можуть бути визнані речами предмети матеріального світу, які не наділені корисними властивостями. Хоча, сліди злочину, як матеріальні об'єкти, є речовими доказами, але вони не мають споживчої цінності й у зв'язку із цим не можуть бути визначені як речі. Визнання компетентною особою того чи іншого предмета речовим доказом не визначає його як річ, а лише вказує на його

речове походження. Речові докази, які не містять сукупності вищенаведених ознак мають вилучатись та зберігатись в порядку, визначеному Постановою КМУ від 19.11.2012 № 1104 [141], у суворій відповідності до вимог ст. 100 КПК України. Відсутність достатніх підстав вважати, що вилучені в ході проведення слідчої дії речі – є майном та у випадку не накладення на них арешту, можуть бути зіпсовані, знищені, приховані, приводить до висновку, що застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження як арешт майна не є обґрунтованим, оскільки відсутність вказаних підстав нівелює необхідність вжиття заходів забезпечення кримінального провадження, і, відповідно, звернення до слідчого судді для здійснення ним судового контролю при втручанні в майнові права [195].

Згідно до ст. 303 КПК України, можливість оскарження до слідчого судді тимчасове вилучення органами досудового розслідування майна не передбачена. А втім, у подальшому, під час досудового розслідування можливо оскаржити, але в апеляційному порядку вже рішення слідчого судді про арешт такого майна (п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК України). До того ж, необхідно мати на увазі, що до неповнолітньої особи такий захід забезпечення кримінального провадження як арешт майна, яке є власністю неповнолітнього, застосовується на загальних підставах, окрім випадків, коли метою арешту майна є виключно забезпечення майбутньої його конфіскації як виду покарання, адже до неповнолітніх відповідно до ст. 98 КК конфіскація майна як додаткове покарання не застосовується [139].

Обмежень, або виключень щодо можливості здійснення під час огляду, обшуку тимчасового вилучення майна у неповнолітньої особи, коли вказане майно знаходиться у безпосередньому володінні неповнолітньої особи і їй належить, закон не містить. А тому, в рамках розширення судового контролю у справах неповнолітніх, на відміну від вилучення майна у повнолітніх осіб, необхідно передбачити додаткові гарантії, які надавали б неповнолітній особі, у випадку, коли вилучене майно належить особисто їй, можливість звернутися зі скаргою до слідчого судді. Оскільки, уповноважена службова

особа, у випадках передбачених законом приймаючи рішення про тимчасове вилучення майна неповнолітнього, позбавляє останнього, конституційного права володіти, користуватися своєю власністю та можливістю самостійно розпоряджатися майном, що йому належить (ст. 41 Конституції України). Згідно міжнародних актів положення щодо здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх відповідно до міжнародних правових актів з питань захисту прав, свобод та інтересів дітей, повинні мати більш пріоритетне значення, постійно вдосконалюватися з одночасним здійсненням заходів направлених на розробку прогресивної соціальної політики по відношенню до неповнолітніх, оскільки вони наділені особливим статусом та мають специфічне становище, що підтверджується і відповідними нормами кримінального та кримінального процесуального законодавства.

На підставі наведеного, можна зазначити, що застосування щодо неповнолітніх заходів забезпечення кримінального провадження – це здійснюване на підставах та в порядку, передбаченому КПК України, обґрунтоване застосування щодо неповнолітнього процесуального примусу, з метою досягнення завдань кримінального судочинства, та з одночасним дотриманням прав, свобод неповнолітньої особи, за умови якнайкращого забезпечення її інтересів.

Враховання слідчими, прокурорами та суддями додаткових умов щодо можливості застосування процесуального примусу до неповнолітнього, у тому числі й заходів забезпечення кримінального провадження, як і врахування його подвійної мети, а саме, забезпечення дієвості провадження та прав неповнолітнього, а також правильне розуміння вимог ч. 2 ст. 484 КПК України, буде виступати гарантією від надмірного та безпідставного застосування у кримінальному провадженні примусу щодо неповнолітніх.

Дослідження міжнародних правових стандартів судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх є актуальними для використання в практичній правничій діяльності для підвищення

ефективності кримінального судочинства та захисту прав людини у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Окрім цього, ефективна процедура здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях відносно вказаної категорії неповнолітніх осіб залежить від належної регламентації кримінальних процесуальних норм, що регламентують вищезазначену діяльність, а також від існування реальних умов їх реалізації.

Однак, підвищення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх можливе не лише через удосконалення нормативно-правової бази, а й через відповідні зміни в суспільстві, оскільки забезпечення ефективності системи гарантій прав неповнолітнього в кримінальному судочинстві та запобігання злочинності неповнолітніх можна лише за умови злагодженої взаємодії судової системи з усіма органами державної влади, на які покладено це важливе завдання, та розробки спільного алгоритму дій, що в свою чергу потребує удосконалення нормативно-правової бази у сфері захисту прав і законних інтересів неповнолітніх, так формування єдиної судової практики її застосування при обранні запобіжних заходів щодо неповнолітніх правопорушників.

Важливим правовим механізмом з забезпечення дієвості здійснення кримінального провадження, спонукання відповідних учасників кримінального провадження до виконання покладених на них законом процесуальних обов'язків, створення умов для дієвості доказування, можливості усунення настання ризиків передбачених ст. 177 КПК України та досягнення завдань кримінального провадження прийнято вважати запобіжні заходи.

Вагоме місце у працях науковців займає з'ясування особливостей застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх. Свого часу це питання вивчали такі вчені як А.П. Гагаловська, А.В. Захарко, О.О. Кочура, О.М. Крукевич, Г.В. Куканова, Л.М. Лобойко, Л.М. Палюх, В.В. Романюк, Ю.П. Тимошенко, О.О. Юхно, О.Г.Бабенко та інші.

Проте, існує практично обґрунтована необхідність розглянути особливості процесуальної реалізації положень кримінального процесуального закону під час обрання запобіжних заходів щодо досліджуваної категорії правопорушників, з огляду на ті особливості, які визначає КПК України.

З прийняттям у 2012 році нового КПК України, істотно відкоригувалися і завдання кримінального процесу, зокрема законодавець докорінно змінив основні засади кримінального провадження, значно розширивши їх перелік (ст.7 КПК України) та окремо передбачив право неповнолітніх осіб під час кримінального провадження користуватись додатковими гарантіями (ч. 2 ст. 10 КПК України) [68].

Слід констатувати, що державою зроблено величезний крок на шляху подолання проблем кримінального процесуального права, адже радикально були змінені підходи до здійснення кримінального провадження щодо осіб, які не досягли вісімнадцяти років, які з огляду на свою вікову незахищеність, потребують додаткових процесуальних гарантій, незалежно від їх процесуального становища у середовищі.

Незважаючи на запровадження значущих кримінально-процесуальних гарантій для окремої категорії правопорушників – неповнолітніх, огляд судової практики свідчить про те, що особливості застосування запобіжних заходів, які обираються до цієї специфічної категорії суб'єктів кримінального провадження в аспекті відповідності їх дій вимогам міжнародно-правових актів стандартів та кримінальній процесуальній політиці України щодо неповнолітніх не завжди враховується суб'єктами здійснення судового контролю.

Метою застосування запобіжних заходів до неповнолітніх є забезпечення нормального ходу кримінального судочинства, попередження та усунення реальних та можливих перешкод з боку підозрюваного (обвинуваченого) щодо здійснення цього судочинства, забезпечення участі підозрюваного (обвинуваченого) в процесуальних діях, в яких така участь

необхідна, і як найшвидшого прибуття його до місця їх проведення, недопущення вчинення підозрюваним (обвинуваченим) нових злочинів, необхідність нейтралізувати намагання підозрюваного (обвинуваченого) створити перешкоди з виконання прийнятих процесуальних рішень, а також виховний вплив на неповнолітнього [160, с. 16-24].

Враховуючи визначені в КПК України особливості застосування деяких запобіжних заходів до неповнолітнього, можемо відмітити такі аспекти: 1) затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися лише в разі, якщо неповнолітній підозрюється чи обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування; 2) можливість застосовувати як альтернативу іншим запобіжним заходам передання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ч.1 ст. 493 КПК України); 3) можливість індивідуалізації підходу до призначення підліткам виду запобіжного заходу із врахуванням загально вікових особливостей неповнолітніх осіб тощо [36].

Водночас вирішувати питання щодо надання дозволу на застосування та продовження строку дії обраного запобіжного заходу за виключенням, випадків, коли на вказаній території діє особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану (ст. 615 КПК України) має лише слідчий суддя та суд, шляхом винесення відповідної ухвали. Мета застосування запобіжних заходів полягає у забезпеченні виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого,

експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому така особа підозрюється, обвинувачується (ч. 1 ст. 177 КПК України). До вказаних заходів стаття 176 КПК України відносить: особисте зобов'язання (ст. 179 КПК), особисту поруку (ст. 180 КПК); домашній арешт (ст. 181 КПК); заставу (ст. 182 КПК); тримання під вартою (ст. 183 КПК). А до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані такі запобіжні заходи, як: передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом; або поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ч. 1 ст. 508 КПК України).

Слід зазначити, що окрім запобіжних заходів передбачених ст. 176 КПК України до неповнолітньої особи підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення може також застосовуватися: передання її під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників; передання під нагляд адміністрації дитячої установи де така неповнолітня особа виховується (ст. 493 КПК) [68].

Проте, вирішуючи питання про обрання запобіжного заходу щодо неповнолітнього, суд, як суб'єкт здійснення судового контролю повинен враховувати не тільки загальні положення закону, але й норми кримінального та кримінально-процесуального законодавства, які підлягають застосуванню в кожному конкретному випадку – ті, що регулюють умови відповідальності неповнолітніх і порядок здійснення кримінального провадження, зокрема такі: 1) умови життя та виховання неповнолітнього; 2) відомості про його особу тощо; 3) обґрунтування сторони обвинувачення щодо необхідності обрання запобіжного заходу неповнолітньому; 4) доводи сторони захисту, які протиставляються доводам сторони обвинувачення тощо.

Окремо слід звернути увагу, що затримання неповнолітнього без ухвали слідчого судді не допускається, крім випадків, передбачених ст. ст.

207, 208 КПК України. Таке затримання здійснюється у порядку, передбаченому §2 Глави 18 КПК України у виняткових випадках, за умови наявності обґрунтованої підозри у вчиненні ним тяжкого чи особливо тяжкого злочину [68].

Такі вимоги закону про здійснення затримання покликані не допустити застосування зазначених заходів забезпечення кримінального провадження поза кримінально-процесуальним судочинством, запобігти порушенню права неповнолітнього підозрюваного на недоторканість. Зокрема, у разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування. Важливою умовою для затримання є наявність фактичних даних, які підтверджують, що саме дана особа вчинила кримінальне правопорушення і такі фактичні дані повинні бути зафіксовані в законному порядку у кримінальному провадженні.

Суворе дотримання кримінально-процесуального закону при затриманні особи, є гарантією охорони прав і законних інтересів неповнолітнього. На його дотримання, слід звертати особливу увагу, і вживати своєчасних заходів щодо реагування, припинення і попередження будь-яких незаконних дій, в тому числі реагувати шляхом постановлення ухвали в порядку ст. 206 КПК України.

Відповідно до статей 7, 24 КПК України забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності є загальною засадою кримінального провадження, яка ґрунтується на ст. 55 Конституції України, що гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб. Право на оскарження є однією з гарантій захисту особою своїх прав і свобод від їх порушення як з боку органів, що здійснюють кримінальне провадження, так і з боку інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Свобода оскарження рішень, дій чи бездіяльності зазначених

осіб сприяє виявленню і усуненню порушень і помилок, допущених при здійсненні кримінального провадження. Право на оскарження у кримінальному процесі забезпечується встановленням у нормах КПК України порядку і строків принесення (у деяких випадках і розгляду) скарг на дії, бездіяльність і рішення суду, слідчого судді, прокурора, слідчого. Гарантією здійснення права на оскарження дій, бездіяльності та рішень у кримінальному провадженні є обов'язок посадових осіб роз'яснити порядок оскарження при проведенні процесуальних дій і прийнятті процесуальних рішень, а також забезпечити можливість реалізації цього права [175, с. 7].

Як вже зазначалося раніше, усі процесуальні рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймаються у формі постанови. Однак, факт затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення на місці його вчинення, або одразу після вчинення, оформлюється за чинною редакцією КПК України відповідним протоколом затримання, а не постановою, оскільки особа вважається фактично вже затриманою за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, якщо вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК України). У даному випадку, за таких умов, повідомлення про кримінальне правопорушення, фізично, ще не внесено до ЄРДР. Між тим, вже з цього моменту, затримана особа набуває статусу підозрюваного, і тому, закон вимагає в межах 24 годин повідомити їй письмово про підозру, а інакше така особа підлягає негайному звільненню (ч. 3 ст. 278 КПК України). Одним із закріплених в нормах КПК України прав підозрюваного, є право вимагати перевірки обґрунтованості свого затримання уповноваженими службовими особами. До того ж, згідно засади законності вимагається затриману особу в найкоротший строк доставити до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання (ч. 2 ст. 112 КПК України). Між тим, окремих норм щодо часових меж оскарження обґрунтованості, законності затримання, порядку

такого звернення та оскарження, і порядку його розгляду, та можливих суб'єктів звернення, положення КПК України не містять. До того ж, за чинною правовою конструкцією, законодавець ставить в одне правове становище, як повнолітнього затриманого за підозрою у вчиненні злочину, так і неповнолітню особу, що затримана за підозрою у вчиненні тяжкого, чи особливо тяжкого злочину, позбавляючи останнього та його законних представників і захисника оскаржити слідчому судді обґрунтованість такого затримання на стадії досудового розслідування, оскільки оскарженню підлягають процесуальні рішення, що оформлюються постановою, а затримання, як вже було сказано оформлюється протоколом, що є процесуальною дією, яка на відміну від процесуальних рішень, визначених ст. 303 КПК України оскарженню не підлягає.

Окрім цього, положення ст. 191 КПК України, яка регламентує дії уповноважених службових осіб, після затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання передбачають, щоб затримана особа була доставлена до слідчого судді не пізніше 36 годин з моменту затримання, що знову ж таки ставить в одне правове становище, як повнолітнього, так і неповнолітнього затриманого. Вбачається, що у зазначеній ситуації доставляння неповнолітнього затриманого до слідчого судді повинно здійснюватися не пізніше 24 годин. До того ж, у порядок розгляду клопотання слідчим суддею про застосування запобіжного заходу, що передбачений ст. 193 КПК України також необхідно внести доповнення за яким, «якщо підозрюваний, обвинувачений є неповнолітнім, або його визнано розумово відсталим, то розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється також і за участю і його законного представника, психолога, які про дату, час та місце розгляду клопотання у встановленому цим кодексом порядку належним чином повідомляються. Неявка законного представника, психолога, які були належним чином про це повідомлені не перешкоджає розгляду клопотання.

Обґрунтуванням вище запропонованого, є положення міжнародних правових стандартів із захисту прав, свобод дитини, за якими в межах національного правового законодавства форма притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітньої особи, та право на оскарження рішень у кримінальному провадженні відрізняється від форми відповідальності дорослого та оскарження ним рішень у кримінальному провадженні. Згідно сформульованого універсального принципу пріоритет з питань захисту прав, свобод та інтересів людини надається в першу чергу неповнолітнім особам, і саме на державу покладається обов'язок по забезпеченню першочергового захисту прав та інтересів дітей при проведенні внутрішньої соціальної та кримінальної політики.

Враховуючи вищезазначене та дотримуючись вимог міжнародних правових актів з прав дитини, і положень ст. 29 Конституції України, за якою кожному затриманому гарантується право у будь який час оскаржити в суді своє затримання, вбачається за необхідне передбачити в КПК України норму, що у випадку затримання за підозрою у вчиненні злочину неповнолітньої особи, така особа, її законний представник, захисник має право оскаржити обґрунтованість, законність затримання, звернувшись зі скаргою до слідчого судді під час досудового розслідування. Крім цього, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 306 КПК України, яка регламентує порядок розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування зазначається, що такі скарги розглядаються згідно з правилами судового розгляду, передбаченими статтями 318-380 КПК України, то доцільно ст. 306 КПК України доповнити нормою такого змісту «Скарга на рішення, дії слідчого, дізнавача чи прокурора щодо обґрунтованості затримання неповнолітнього підозрюваного розглядаються слідчим суддею місцевого суду з дотриманням вимог § 3 глави 28 КПК України за правилами здійснення судового розгляду». До того ж, ч. 1 ст. 304 КПК України доповнити положенням, за яким скарги щодо обґрунтованості, законності затримання неповнолітнього за підозрою у вчиненні злочину можуть бути

подані протягом строку досудового розслідування з моменту такого затримання.

Суворе дотримання кримінально-процесуального закону при затриманні є гарантією охорони прав і законних інтересів неповнолітнього. На його дотримання слід звертати особливу увагу і вживати своєчасних заходів реагування, припиняти і попереджати будь-які незаконні дії, в тому числі реагувати шляхом постановлення ухвали в порядку ст.206 КПК України [15, с. 132].

Окремо слід звернути увагу на принципи здійснення судового контролю під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, який з поміж усіх запобіжних заходів, є найсуворішим, таким, що максимально обмежує свободу та особисту недоторканність особи.

Затримання та взяття під варту як запобіжні заходи можуть застосовуватися до особи, яка не досягла вісімнадцяти років, лише у виняткових випадках, коли це викликається тяжкістю кримінального правопорушення, у вчиненні якого вона підозрюється, обвинувачується. При цьому, у ст. 183 КПК України зазначається, що тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України [68]

На «винятковість» застосування тримання під вартою щодо неповнолітніх правопорушників звернено увагу і в багатьох міжнародних документах. Наприклад, у ст. 13 Мінімальних стандартних правилах, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, зазначено, що утримання під вартою по можливості замінюється іншими альтернативними заходами такими як – постійний нагляд, активна виховна робота або поміщення в сім'ю чи у виховний заклад [93] та у ст. 37 Конвенції про права дітей, де акцентується увага на те, щоб кожна дитина не була позбавлена волі незаконним або свавільним чином. Арешт, затримання чи тюремне

ув'язнення дитини здійснюється згідно з законом та використовується лише як крайній захід протягом найкоротшого відповідного періоду часу [63, с.12].

До того ж, тримання під вартою неповнолітнього має застосовуватися лише у виняткових випадках, як крайній захід, з визначенням якомога більш коротких термінів такого змісту і з забезпеченням періодичного перегляду через короткі проміжки часу підстав для його застосування або продовження [174]. Тримання під вартою неповнолітніх осіб, що переслідуються у кримінальному процесуальному порядку має здійснюватись, виключно, за наявності правових і фактичних підстав, що дозволяють підтвердити суспільну обґрунтованість таких дій.

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою суд повинен враховувати зміст ст. 37 Конвенції про права дитини, яка встановлює, що «арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюється згідно із законом та використовується лише як крайній захід й протягом якомога коротшого відповідного періоду часу» [59].

При вирішенні питання про обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою необхідно враховувати також практику ЄСПЛ. Зокрема, показовим у цьому аспекті є рішення ЄСПЛ від 27 листопада 2008 року у справі «Свершов проти України», в якому суд констатував порушення вимог ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на свободу та особисту недоторканність) стосовно неповнолітнього. У п. 63 цього рішення ЄСПЛ в обґрунтування порушення ст. 5 Конвенції зазначив, що національні суди при розгляді питання щодо продовження тримання під вартою неповнолітнього жодного разу не розглядали можливості обрання альтернативного запобіжного заходу замість тримання під вартою і, посилаючись головним чином на тяжкість злочинів, продовжували тримати заявника під вартою на підставах, які не можна вважати «відповідними і достатніми». Крім цього, відповідно до п. 64 цього ж рішення ЄСПЛ, визнаючи наявність порушення п. 3 ст. 5 Конвенції,

вказав, що «взято до уваги й те, що, хоча захисник закликав враховувати неповнолітній вік заявника, органи влади, як видно з матеріалів справи, ніколи не брали до уваги цей факт, коли виносили рішення про тримання його під вартою» [137].

Окрім цього, доцільно враховувати, що недостатньо ефективним залишається застосування запобіжного заходу – передання під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ч. 1 ст. 493 КПК України) [68].

Достатньо спорадичне застосування даного запобіжного заходу в судовій практиці пов'язане з утрудненням в його практичній реалізації через складність і громіздкість процедури застосування, труднощі з роз'ясненнями прав та обов'язків батькам та іншим особам, що заслуговують довіри в передачі неповнолітнього під їх нагляд.

Аналіз норм КПК України, що регламентують порядок застосування спеціального запобіжного заходу – нагляд батьків, опікунів, піклувальників, адміністрації дитячої установи, свідчить про те, що він є найбільш ефективним запобіжним заходом для неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених.

Також слід звернути увагу, що положеннями п. 18.2 Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), прийняті резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 р. «Жоден неповнолітній не може бути вилучений з-під нагляду батьків частково або повністю, якщо це не виправдовують обставини провадження. Розлучення дітей з батьками є крайнім заходом. До нього можна вдаватися лише в тих випадках, коли факти справи виправдовують цей серйозний крок (наприклад, жорстоке поводження з дітьми)» [93].

Таким чином, щодо неповнолітніх, які перебувають на вихованні в сім'ї, можливо прослідкувати тенденцію певної гуманізації – не розлучати дитину з батьками. Проте, при передачі неповнолітнього під нагляд батьків,

опікунів, піклувальників, адміністрації дитячої установи, органи досудового розслідування і суд повинні переконатися в тому, що особи, яким неповнолітній передається під нагляд, мають позитивний вплив на неповнолітнього, правильно оцінюють вчинене ним, користуються авторитетом і повагою у неповнолітнього, можуть позитивно вплинути на підлітка, можуть забезпечити належну поведінку та повсякденний контроль за неповнолітнім.

Таким чином, з метою підвищення ефективності здійснення судового контролю під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо неповнолітніх підозрюваного, обвинуваченого - необхідно у кожному разі обговорювати можливість передачі його під нагляд.

Передання неповнолітнього під нагляд врегульовано ст. 493 КПК. Відповідно до вказаного запобіжного заходу неповнолітні обвинувачені передаються під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а неповнолітні, які виховуються в дитячій установі, – під нагляд адміністрації цієї установи. Таке передання, полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку [68].

Передання неповнолітніх під нагляд батьків та інших осіб можливе лише за їхньої на це згоди, та згоди самого неповнолітнього обвинуваченого. До передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд суд зобов'язаний зібрати відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім, і впевнитися у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім. Батьків, опікунів, піклувальників, адміністрацію дитячої установи, які беруть на себе зобов'язання про взяття під нагляд, має бути попереджено про характер підозри чи обвинувачення неповнолітнього і про їхню відповідальність у разі порушення взятого зобов'язання. При порушенні цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення від двох

до п'яти розмірів мінімальної заробітної плати у порядку, встановленому главою 12 КПК України. Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши.

При переданні неповнолітнього під нагляд дитячої установи, суд повинен визначити особу, або групу осіб (з числа педагогів, психологів, соціальних працівників), які мають позитивний вплив на вихованця, правильно оцінюють вчинений ним злочин, користуються авторитетом і повагою у нього, можуть впливати на неповнолітнього та забезпечити належну поведінку й повсякденний нагляд за ним.

Ухвала суду повинна містити перелік заходів, яких зобов'язаний дотримуватись неповнолітній підозрюваний (обвинувачений), серед яких перебування особи за місцем проживання в нічний час доби; систематичність відвідування навчального закладу; розмови з дитячим психологом; прибуття до підрозділів превентивної діяльності Національної поліції тощо. На користь озвученого свідчить і наукова думка, що ініціатива в обранні цього запобіжного заходу повинна надходити саме від органу, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа, прокурора, суду, обвинуваченого, його захисника або законного представника, батьків, опікунів, піклувальників, адміністрації дитячої установи, трудового колективу (навчального закладу), де працює (навчається) неповнолітній, від громадськості. Коли ініціатива виходить від слідчого, прокурора або суду, не можна допускати тиску на осіб, яким передбачається передання неповнолітніх під нагляд. Немає єдиної думки серед науковців і з питання доцільності застосування до неповнолітніх особистого зобов'язання. Деякі серед них вважають його взагалі малоефективним запобіжним заходом для неповнолітніх, тому що вони не усвідомлюють, і не можуть достатньо чітко зрозуміти сутність та значення даного запобіжного заходу [5, с. 55; 36]

Застосування процесуального примусу повинно бути обґрунтованим, та відповідати критеріям що передбачені у ст. 132 КПК України [68]. Щодо

неповнолітніх, то окрім загальних процесуальних гарантій, застосування примусу та заходів забезпечення до цих осіб повинно опосередковуватися додатковими гарантіями та, як відмічено в наукових джерелах, повинно мати власні особливості [163, с. 87].

Окремої уваги заслуговує аргументація ЄСПЛ стосовно порушення п. 4 ст. 5 Конвенції в контексті розгляду національними судами клопотань про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою неповнолітнього. Так, у п. 71 вищезазначеного рішення ЄСПЛ зазначив таке: «усі клопотання про звільнення заявника (неповнолітнього) з-під варти, подані до судів, розглядалися без зволікання. Захисник у декількох клопотаннях про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою наводив кілька аргументів на обґрунтування необхідності звільнення заявника з-під варти, зокрема, він послався на неповнолітній вік заявника; на те, що він не має попередніх судимостей; що він не може перешкоджати збиранню доказів чи знищити їх; на позитивні риси в його характеристиці; на те, що він постійно проживав у м. Керчі; що він не вдається до спроб і був не в змозі вдаватися до спроб втечі через відсутність коштів і родичів в інших регіонах країни; і що немає жодних ознак того, що в разі звільнення з-під варти він вчинить нові злочини. Втім, в постановках про залишення заявника під вартою національні суди не посилались на жодний із цих аргументів. На думку ЄСПЛ, національні суди, проігнорували всі ці аргументи, незважаючи на те, що вони були конкретними, слушними і важливими, тим самим не виконали свого обов'язку, передбаченого п. 4 ст. 5 Конвенції, здійснити судовий контроль законності тримання заявника під вартою [173].

Віднесення законодавцем лише до компетенції слідчого судді, суду права щодо остаточного вирішення питання про обрання запобіжного заходу підозрюваному, обвинуваченому в кримінальному провадженні обумовлене значною конституційною цінністю норм, з питань надання гарантій по забезпеченню особі права на свободу та вільне пересування. Вказане викликає необхідність впровадження особливого процесуального порядку,

який унеможлиблює слідчим органам безпідставно обмежувати особу, з питань свободи та вільного пересування, як і чинити з цих питань свавілля, оскільки передбачена процедура обрання запобіжного заходу утворює зміст окремого судового провадження щодо забезпечення судом законності обмеження конституційних прав і свобод людини під час досудового розслідування [35, с. 221]. До того ж, передбачивши саме такий порядок обрання запобіжних заходів законодавець зробив суттєвий крок щодо приведення національного законодавства у відповідність до європейського стандарту, згідно з яким повноваження щодо застосування примусових заходів у кримінальному провадженні надаються винятково суду. Даний стандарт обумовлений існуванням у кримінальному процесі принципу змагальності, за яким застосування однією стороною до іншої примусових заходів є алогічним [82, с. 399].

За загальними вимогами, метою застосування будь якого запобіжного заходу у кримінальному провадженні щодо повнолітньої чи неповнолітньої особи за підозрою, обвинуваченням у вчиненні злочини: є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків. А також, запобігти ризикам щодо його можливості: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому він підозрюється, обвинувачується (ч. 1 ст. 177 КПК України). Якщо ж виникає необхідність застосовувати запобіжні заходи саме щодо неповнолітньої (підозрюваної, обвинуваченої) особи, то у таких кримінальних провадженнях, законодавець наголошує, що застосування затримання та тримання під вартою неповнолітнього,

передбачається лише у випадку підозри (обвинувачення) про вчинення ним тяжкого чи особливо тяжкого злочину, та за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК України (ч. 2 ст. 492 КПК України).

Але, як в першому, так, і в другому випадку, застосування запобіжного заходу повинно супроводжуватися наявністю обґрунтованої підозри у вчиненні особою злочину, який йому інкримінується, а також обґрунтуванням наявності одного, чи кількох з ризиків визначених ст. 177 КПК України.

У рамках завдань кримінального провадження, можна бачити, що при прийнятті процесуальних рішень у кримінальному провадженні, у тому числі й під час досудового розслідування, обґрунтованість, як одна з підстав застосування процесуального примусу, законодавцем розглядається як обов'язкова його умова (ст. 2 КПК України). І кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання (ч. 2 ст. 112 КПК України).

У теорії кримінального процесу вироблено підхід, за яким процесуальне рішення наряду з вимогами щодо вмотивованості та законності обов'язково повинно відповідати і вимогам обґрунтованості [198, с. 96].

Невипадково, законодавча регламентація з питань можливості прийняття процесуальних рішень слідчим, прокурором наряду з законністю, вмотивованістю, передбачає і вимогу щодо обґрунтованості прийняття рішення у вигляді постанови (ст. 110 КПК України). Окрім цього, прокурор уповноважений скасовувати постанови слідчих, якщо вони є необґрунтовані (п. 7 ч. 2 ст. 36 КПК України). Саме тому, під час прийняття процесуального рішення слідчий, прокурор повинні завжди враховувати законодавчі вимоги щодо дотримання обґрунтованості у прийнятті ними рішень, і відповідно орієнтуватися на те, чи буде воно визнано законним і обґрунтованим [176, с.

207]. Вимога законності знаходить своє вираження в усіх нормах кримінального процесу, пронизує діяльність усіх сторін кримінального провадження [194, с. 48]. Прийняте рішення можна вважати законним, коли його винесення регламентовано кримінально-процесуальним законодавством, якщо воно приймається своєчасно, уповноваженою на прийняття такого рішення особою, в установленій законом процесуальній формі та містить необхідні реквізити правового характеру; його прийняттю мають передувати проведені відповідно до закону процесуальні дії, завдяки яким встановлені обставини, що визначають необхідність прийняття саме такого рішення [34, с. 80].

На відмінну від законності, положення КПК України не містять конкретних правових критеріїв, яким повинна відповідати вимога обґрунтованості рішення, що в практичній діяльності породжує певні складнощі у правозастосувача. [54, с. 56]. Заслугове на підтримку думка, за якою обґрунтованим, слід вважати рішення, яке містить переконливі доводи, мотиви, та переконливі аргументи щодо наявності або відсутності того чи іншого факту, що підкріплено встановленими обставинами та доведено фактами, доказами, які знаходять своє відображення у такому рішенні, що дозволяє більш правильно і повно з'ясувати зміст та ціль даного рішення [95, с. 102].

Таким чином, обґрунтованим можна вважати процесуальне рішення, для винесення якого у кримінальному провадженні встановленні всі необхідні обставини з достатньою та необхідною повнотою, а докази, яким вони встановлені відповідають процесуальній формі їх отримання та вимогам належності, достовірності і допустимості. В свою чергу доводи та висновки, які містяться у процесуальному рішенні відповідають зібраним наявним доказам, що лягли в основу обґрунтування прийняття саме такого рішення.

Після проведення всіх можливих та необхідних слідчих (розшукових) і інших процесуальних дій спрямованих на збирання, перевірку і дослідження доказів, встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню по

кримінальному провадженню, за відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор, або слідчий за його дорученням прийшовши до висновку про необхідність завершення кримінального провадження у формі звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, зобов'язаний повідомити про це визначених законом учасників кримінального провадження та вчинити дії щодо відкриття матеріалів іншій стороні у цьому провадженні. І лише після виконання всіх вимог передбачених ст. 290 КПК України, закон дозволяє приступити до складання підсумкового кінцевого процесуального документа, як то: 1) обвинувальний акт і реєстр матеріалів досудового розслідування; 2) клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і реєстр матеріалів досудового розслідування; 3) клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру і реєстр матеріалів досудового розслідування; 4) клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та реєстр матеріалів досудового розслідування (ст. ст. 291, 292 КПК України) [68]. По завершенню їх складання та вручення копій визначеним законом учасникам кримінального провадження, досудове розслідування є остаточно закінченим. З цього питання, у своїй статті доречно наголошує Войтович Є.М. вказуючи, що у випадку повернення судом на стадії підготовчого судового засідання обвинувального акту прокурору, якщо такий акт не відповідає вимогам КПК України, стадія досудового розслідування не може бути поновлена, оскільки є закінченою. Повноваження слідчого, дізнавача і відповідні повноваження прокурора припинилися. Очевидно (однак прямо це, не передбаченою законом) уявляється єдина можливість саме уповноваженого прокурора сформулювати новий обвинувальний акт усунувши ті невідповідності про які суд зазначив у своїй ухвалі. Після чого, має відбуватися повторне направлення обвинувального акту до суду (і в ніякому випадку проведення додаткових слідчих, чи процесуальних дій, надання вказівок, розгляд клопотань з інших процесуальних питань, оскільки для встановлення

обставин, які можуть стати підставами для таких клопотань, необхідно проводити слідчі або інші процесуальні дії, що уявляється неможливим), якщо про це немає прямого доручення суду. Хоча, закон, з цього питання не дає суду жодних вказівок, як і не надає жодних роз'яснень [28, с. 286].

Під час такого відкриття відбувається ознайомлення з матеріалами завершеного кримінального провадження визначеними законом учасниками кримінального провадження. Право на таке ознайомлення мають: потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, підозрюваний, його захисник, законний представник та захисник особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Також, право на ознайомлення мають і цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, але ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження вони можуть лише в тій частині, яка стосується цивільного позову (ст. 290 КПК України).

Слід також зазначити, що виходячи до засади змагальності право на ознайомлення з матеріалами зібраними у кримінальному провадженні стороною захисту мають також і прокурор та слідчий у цьому провадженні.

Відкриття матеріалів кримінального провадження та ознайомлення з ними сторонами відбувається з урахуванням визначених законодавцем особливостей, до яких відносяться наступні положення: 1) під час ознайомлення з матеріалами їх можна копіювати, відображати відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них; 2) надавати доступ до приміщення або місця, що знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді; 3) доступ до матеріалів, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій таких матеріалів, засвідчених в установленому порядку; 4) у документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть

розголошені під час судового розгляду, такі видалення повинні бути чітко позначені у кримінальному провадженні; 5) за клопотанням сторони кримінального провадження суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені; 6) за запитом прокурора, сторона захисту зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді; 7) сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення; 8) у разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів (ст. 290 КПК України). Як справедливо вказує Дрозд В.Г., таке затягування під час ознайомлення притаманне саме стороні захисту [41, с. 136].

Водночас, з цього питання, Секретарем Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, Наталією Антонюк, наголошено, що забезпечення безпосереднього доступу до матеріалів досудового розслідування має бути максимально наближене до дня повідомлення про завершення досудового розслідування. Що також впливає зі змісту завдань кримінального провадження в частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був

притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений (ст. 2 КПК України) [3].

Вищевказаний порядок ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, з моменту оголошення про завершення досудового розслідування є однаковими для всіх категорій кримінального провадження, і не враховують тих вікових та психологічних особливостей неповнолітніх, обмеженість життєвого досвіду, як і їх поглядів, переконань, потреб, інтересів, життєвих цілей та очікувань, інтелектуальних, емоційних і вольових особливостей, тим більше, що у неповнолітньої особи процес формування особистості, ще не завершений, існує ризик деформації світогляду та інтересів особи, викривлення свідомого сприйняття фактів, як і завдання їй психологічних травм під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження [168, с. 37], оскільки неповнолітньою особою є дитина або молода людина, яка в силу тих чи інших обставин, у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення після залучення її до кримінального провадження як потерпілого чи підозрюваного, по завершенню кримінального провадження також має право на ознайомлення з матеріалами цього провадження.

З метою усунення негативних наслідків під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у справах неповнолітніх існує необхідність доповнити положення чинного кримінального процесуального кодексу нормою, згідно якої, по завершенню кримінального провадження, якщо учасником кримінального провадження є неповнолітній потерпілий, підозрюваний, слідчий перед виконання вимог передбачених ст. 290 КПК України, з метою усунення негативного впливу на неповнолітнього та його психіку, коли такий ризик існує, звертається за згодою прокурора з клопотанням до слідчого судді щодо надання дозволу на вилучення окремих матеріалів з кримінального провадження та ненадання їх для ознайомлення такому неповнолітньому, про що робиться відповідна відмітка у такому кримінальному провадженні. Але за клопотанням захисника, представника,

законного представника неповнолітнього вилучені матеріали їм надаються слідчим для особистого ознайомлення.

Висновки до розділу 2

1) в системі загальної правової доктрини захисту прав свобод та законних інтересів людини, судовий контроль у кримінальних провадженнях слід розглядати як один з видів інституту загальної правової доктрини щодо захисту прав, свобод та законних інтересів людини. А судовий контроль у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, є одним зі складових елементів системи організаційно-правового механізму загальної правової доктрини захисту прав, свобод та законних інтересів людини. Сама ж система правової доктрини є складною інституційною структурою, що являє собою такі основні, взаємопов'язані елементи, як національні та міжнародні норми, інститути, засоби, правові механізми, у тому числі й вимоги до певних суб'єктів щодо поваги та забезпечення реалізації прав, свобод, законних інтересів людини, а у випадку невиконання, порушення чи їх ігнорування, вжиття заходів щодо їх відновлення та захисту;

2) роль та місце судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх при прийнятті рішення щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій, повідомлені про підозру, застосуванні окремих заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, їх оскарження, та прийнятті рішень щодо завершення кримінального провадження, полягає у забезпеченні прав, свобод та інтересів неповнолітньої особи під час здійснення кримінального провадження за особливою процедурою, коли така особа в силу тих чи інших обставин залучається до цього провадження, з урахуванням її психологічно-вікових особливостей, соціально-психологічної характеристики та з дотриманням положень міжнародних правових актів щодо захисту прав, свобод та інтересів дитини, і у суворій відповідності з положеннями кримінального процесуального законодавства;

3) в свою чергу вказані особливості також охоплюються судовим контролем та спонукають органи досудового розслідування, прокурора під час проведення вищевказаних процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень за участю особи, якій не виповнилося 18 років, суворо дотримуватися вимог закону щодо проведення та фіксації такої процесуальної дії, з обов'язковим врахуванням психологічно-вікових особливостей, соціально-психологічної характеристики та темпераменту неповнолітньої особи. Самім дотримуватися високоморальної та тактовної поведінки під час їх проведення, і будуючи тактику проведення процесуальної дії мати навички здійснення таких кримінальних проваджень та бути обізнаним у сфері дитячої психології та педагогіки.

РОЗДІЛ 3

ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ У СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ТА НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У ТАКИХ СПРАВАХ

3.1. Застосування судами міжнародних правових стандартів щодо здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях відносно неповнолітніх

Гармонізація національного кримінального процесу з кращими світовими практиками у сфері кримінальної юстиції зумовлює орієнтацію на впровадження міжнародних стандартів забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні. При здійсненні кримінального провадження щодо неповнолітніх суди зобов'язані забезпечувати точне й неухильне застосування діючого законодавства, своєчасний та якісний їх розгляд, керуватися Конституцією України, Кримінальним кодексом України (КК), Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК), міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема Конвенцією ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, Мінімальними стандартними правилами ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року ("Пекінські правила"), а також враховувати практику Європейського суду з прав людини, запроваджуючи їх положення у вітчизняну правозастосовну практику [139].

Дослідження міжнародних правових стандартів щодо судового контролю у кримінальних провадженнях відносно неповнолітніх є актуальними для використання в практичній правничій діяльності для підвищення ефективності кримінального судочинства та захисту прав людини у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Аналіз досліджень за даним напрямом свідчить про те, що відомі правники зробили суттєвий внесок у розроблення питання міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини, зокрема й дитини. Такими вченими

є Л.І. Беляєва, Е.В. Бережко, В. Д Бринцев, Н.С. Єрмишина, О.О. Венецька, О.А. Зайцев, Б.І. Ісмаїлов, О.П. Кучинська, Н.В. Ліннік, О.М. Литвинов, Л.А. Луць, Є.С. Назимко, П.М. Рабінович, О.М. Солоненко, В.Г. Уваров, Ю.В. Щокін та інші автори. Проте, праці цих вчених не вичерпують складності проблеми, а утворюють базис для її подальшого дослідження [75].

Перед тим як дослідити застосування судами міжнародних правових стандартів щодо судового контролю у кримінальних провадженнях відносно неповнолітніх, слід надати визначення термінів. За тлумачним словником «стандарт» - типова форма організації, проведення, здійснення чого-небудь [170]. По відношенню до права, словосполучення «standard of law» перекладається як правовий стандарт, вимога, правовий критерій [10, с. 208].

Стандарти, що містяться в актах загального характеру, тобто тих, що містять вимоги щодо захисту прав і свобод людини, є своєрідною основою та становлять невід'ємний зв'язок зі стандартами забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні.

Слід відмітити, що поняття «міжнародний стандарт» у національному законодавстві відсутнє, у зв'язку з чим в юридичній літературі не склалося єдиного підходу до його визначення. Правова природа міжнародних стандартів прав людини характеризується взаємопроникненням та взаємодоповненням двох основних елементів джерел міжнародного права – принципів та норм [92, с. 11].

Бринцев В.Д., розглядає міжнародно-правовий стандарти як установлені міжнародно-правовими актами певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких зобов'язані всі держави у процесі національної законотворчості [11, с. 51].

Ліннік Н.В., вважає, що структура міжнародних стандартів у сфері прав людини, складається із сукупності принципів і норм, що встановлюють: права та свободи людини в різноманітних сферах життєдіяльності; обов'язки держави із забезпечення та дотримання прав людини без будь-якої дискримінації як у мирний час, так і у період збройних конфліктів, а також,

юридичну відповідальність порушення прав людини, та напрями посилення контрольного механізму за виконанням державами взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини [81, с. 46]. В свою чергу Руднєва О.М. вважає, що стандарти-принципи необхідно виділяти в окрему групу [162, с. 33].

Можна припустити, що принцип і стандарт тотожні один одному поняття, оскільки міжнародно-правові стандарти ґрунтуються на принципах і нормах міжнародного права, включають їх в себе. Тому не виникає протиріч, що міжнародні стандарти, особливо якщо мова йде про захист прав людини, засновані саме на міжнародних принципах, так само як і інші правила, інструкції чи рекомендації. Однак ці поняття слід розглядати у їх співвідношенні, де принципи висловлюють найбільш загальні, засадничі положення міжнародного права. Міжнародно-правові стандарти не мають подібної «фундаментальності» і не є основою норм міжнародного права, в той же час стандарти можуть бути нормами, що регулюють правовідносини між державами та громадянами в рамках виконання міжнародних угод, і на відміну від принципів, закріплені у таку форму, вони мають більш конкретний і прикладний характер [92, с. 12].

Касараба Ю.Я., досліджуючи адміністративні засади через призму міжнародних стандартів, зазначає, що це певні положення, які закріплені в міжнародних актах та інших міжнародних документах, і являють собою певні еталони, норми, чи показники, до дотримання та досягнення яких заохочується або ж зобов'язується держава [52, с. 10].

На думку Кубко А.Є., міжнародні стандарти – це встановлені нормами міжнародного права та відображені в рішеннях міжнародних юрисдикційних органів правила здійснення юридичної діяльності, які визнані національною або міжнародною правовою доктриною й обов'язкові для практичного застосування [76, с. 70].

Розглядаючи міжнародні стандарти вже як систему правових норм з захисту прав людини, Путраймс І.І., в своїй дисертаційній роботі наголошує, що міжнародні стандарти являють собою систему правових норм щодо матеріальних, процесуальних, технологічних нормативних вимог, що мають як загальнообов'язкову так і рекомендаційну юридичну складову, та в яких узагальнюється накопичений міжнародно-правовою практикою досвід щодо такої регламентації та регулювання суспільних відносин в сфері прав людини, їх реалізації та захисту, спрямованих на забезпечення їх одноманітного як розуміння, так і застосування [148, с. 20]

Вінгловська О.І., дотримуючись схожої думки, також наголошує, що міжнародні стандарти прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми (звичаєві й договірні), які визначають на основі тенденцій і потреб соціального прогресу загальнолюдський статус особистості шляхом: 1) визначення переліку прав та свобод, що підлягають загальному дотриманню; 2) закріплення юридичного змісту і обов'язку держав дотримуватись цих прав і свобод; 3) встановлення краю можливого та припустимого обмеження цих прав і свобод; 4) заборони певних дій з боку держави, юридичних та фізичних осіб [27, с. 7].

До складових елементів міжнародних правових стандартів слід відносити: 1) поняття «права людини»; 2) норми та принципи міжнародного права та міжнародних договорів; 3) певні правила поведінки або зразки чи вимоги до національного законодавства.

Слід погодитись з думкою Буроменського М. В., що в основі існуючого підходу до міжнародних стандартів лежать міжнародно-правові норми з прав людини, а подальше їх формування не повинно виходити за межі форми прийняття міжнародних зобов'язань, які склалися в міжнародній практиці. Разом із тим, саме якість стандарту повинна забезпечувати його безумовне застосування як основи для юридичної кваліфікації дії влад та урядів у державах [17, с. 12-15].

Розглядаючи міжнародні правові стандарти з позиції їх уніфікованості та функціональної універсальності Рабінович П.М., озвучуючи їх основні ознаки вказує на обов'язкову закріпленість таких норм в міжнародних актах і документах, які є текстуально уніфікованими для держав та функціонально універсальними принципами та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, і здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст чи обсяг прав людини, які в свою чергу зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку суспільства та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту таких прав і за їх порушення передбачають певні санкції політико-юридичного або політичного характеру [149, с. 24].

Підвищення ефективності діяльності судів в цілому, як і вдосконалення здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях зокрема було і залишається одним із ключових питань у процесі реформування судової системи та розбудови правової держави. Від адекватного уявлення про те, яким саме має бути дієве судочинство, та оптимального вибору конструктивних шляхів поліпшення його якості залежатиме, наскільки буде достатньо національних засобів правового захисту для вирішення поставлених перед судовою системою завдань. Орієнтирами у цьому плані можуть стати міжнародні стандарти у сфері судочинства — авторитетні узгоджені узагальнення (висновки) належної практики та провідних принципів, що їх має досягти кожна держава на національному рівні [45, с. 312].

Ознайомлення з різними європейськими моделями правосуддя у справах неповнолітніх, дозволяє дійти висновку про те, що розмежування підходів щодо визначення інституційно-організаційного та змістовного виміру поняття європейських правових стандартів може бути умовним лише в тому випадку, коли мова йде про норми відповідної галузі права в окремих державах. Але в переважній більшості, європейських держав, де функціонує правова конструкція, яка передбачає захист прав, свобод та інтересів дитини,

норми та принципи цієї правової моделі є похідними не лише від загальних правових норм, закріплених у джерелах права Ради Європи, а й універсальних стандартів джерел права ООН. Таким чином, принцип відвернення та все, що пов'язано з цим принципом (освітні, виховні заходи замість покарання), є наріжним каменем європейських правових стандартів, які відтворюються в «моделі, яка передбачає захист» і загальних правових нормах, закріплених у джерелах права Ради Європи. Цей принцип формує, таким чином, спільні та єдині європейські правові стандарти незалежно від того, чи мова йде про норми відповідної галузі права окремих європейських держав, чи про загальні правові норми, закріплені у джерелах права Ради Європи [98, 164 с.].

Застосування судами вітчизняних правових положень, щодо здійснення кримінального судочинства, та здійснення судового контролю в цілому, і зокрема у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, відбувається з урахуванням імперативних міжнародних норм, що мають загальновизнаний характер та диспозитивних міжнародних норм з правом вибору, що містяться в міжнародних правових актах та органічно пов'язані з загальними міжнародними правовими стандартами, що регламентують питання захисту прав, свобод та інтересів людини у сфері кримінального судочинства. А тому положення щодо здійснення правосуддя, як і судового контролю у кримінальних провадженнях повинні співвідноситися з міжнародними правовими стандартами, оскільки відхилення від міжнародних стандартів з прав людини є неприпустимим, та призводить до порушення загальновизнаних основоположних прав людини [200, с. 74].

Ця група стандартів включає загальновизнані норми і принципи міжнародного права, положення міжнародних договорів та численні норми рекомендаційних законодавчих актів, що встановлюють демократичні засади (принципи) кримінальної процесуальної діяльності та перелік загальновизнаних прав і свобод неповнолітніх осіб [6, с. 133].

Застосування міжнародних стандартів, таких як: міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, зокрема, ЄКПЛ, Правилах ООН, які стосуються захисту неповнолітніх, позбавлення волі (1990 року) [116], Європейській конвенції про здійснення прав дітей (1996 року) [43], у Керівних принципах ООН з попередження злочинності серед неповнолітніх (1990 року) [53]. Мінімальними стандартними правилами ООН, що стосується відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року («Пекінські правила») [93], практики Європейського суду з прав людини - є важливим аспектом здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх.

Гармонізація національного кримінального процесу з кращими світовими практиками у сфері кримінальної юстиції зумовлює орієнтацію на впровадження міжнародних стандартів забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні.

Варто підкреслити, що нині разом зі зростанням кількості міжнародних актів рекомендаційного характеру підвищується також їх роль у здійсненні судочинства за участю неповнолітніх осіб. Це пояснюється універсальним характером таких норм, аналогів яким, у сфері захисту прав неповнолітніх не вироблено в жодній із держав. До таких актів слід віднести Рекомендацію Комітету міністрів державам-членам "Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх" 1987 року, та Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей.

Враховуючи різні класифікаційні групи учасників кримінального провадження доцільно міжнародні стандарти, що охоплюють питання здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх осіб, поділити на декілька груп. До першої – слід віднести міжнародні стандарти, що мають загальний характер та охоплюють всіх без виключення неповнолітніх учасників кримінального провадження незалежно від їх процесуального статусу, і діють на всіх стадіях кримінального провадження. А до іншої групи міжнародних стандартів з питань забезпечення прав, свобод

та інтересів неповнолітніх учасників кримінального провадження, слід віднести ті, що (визначають, характеризують, забезпечують) реалізуються з урахуванням процесуального статусу неповнолітнього учасника кримінального провадження.

Якщо звернутись до впровадження міжнародних стандартів щодо забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні, слід визначити, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх регулюється, перш за все, главою 38 КПК України [68]. Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх враховує вікові, інтелектуальні, психологічні й інші особливості цих осіб, відсутність у них життєвого досвіду, певне обмеження загальної громадянської дієздатності і матеріальної відповідальності та ін. Крім того, беручи до уваги специфіку відповідальності суб'єктів, законом передбачені додаткові гарантії встановлення істини, охорони прав і законних інтересів неповнолітніх, попереджувального впливу судочинства [103].

Проте, особливе значення для запобігання та профілактики злочинів серед неповнолітніх мають кримінально-процесуальні, у тому числі й запобіжні заходи, що застосовуються до цієї категорії осіб, спрямовані на попередження злочинів та одночасне перевиховання підлітків.

На сьогодні, у законодавстві України відсутні уніфіковані нормативно-правові акти, які регулюють це питання. Однак існують норми щодо здійснення правосуддя стосовно осіб, які не досягли 18-річного віку. Зокрема, порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх, як передбачено статтею 484 КПК України. Тобто, чинний закон надає обвинуваченим, які вчинили злочин у віці до 18 років, додаткові гарантії їх прав і свобод щодо встановлення істини, попереджувального впливу судочинства. Статті глави 38 КПК України доповнюють загальні правила судочинства та застосовуються поряд із загальними правилами, що встановлені КПК України [68].

Досліджуючи особливості застосування міжнародних правових стандартів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх через призму положень КПК України, зокрема таких як: 1) можливість спрощеного судового розгляду; 2) з'ясування відомостей про вікові, соціальні та поведінкові особливості неповнолітнього; 3) призначення покарання неповнолітньому з метою його виправлення, виховання та соціальної реабілітації; 4) небажане застосування тримання під вартою; 5) процесуальні особливості з'ясування думки та допиту неповнолітнього під час здійснення кримінального провадження; 6) невідкладність здійснення кримінального провадження, можна прийти до певних висновків. Так, відповідно до частини третьої статті 349 КПК, суд має право не досліджувати докази щодо тих обставин, які ніхто з учасників не оспорує, якщо про таке не заперечують всі учасники судового провадження. А тому, у випадках не оспорування всіх доказів, повного визнання вини і розуміння правових наслідків такого порядку дослідження обставин справи, з метою уникнення можливого психологічного травмування дитини не має потреби у повторних викликах дітей в судові засідання, оскільки провадження є спрощеним. Вказане узгоджується і з міжнародними стандартами у сфері правосуддя дружнього до дитини, які орієнтують на те, що будь-яку справу неповнолітнього з самого початку слід вести швидко, не допускаючи будь-яких затримок, а швидке здійснення офіційного судочинства (провадження) у справах неповнолітніх є першочерговим завданням (п. 20.1.) [93]. Застосування ст. 349 КПК України у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх відповідатиме також і принципу дотримання найкращих інтересів дитини.

Вказаний принцип полягає у тому, що якщо певна правова норма може по-різному тлумачитися, застосовуванню підлягає те тлумачення, яке найкращим чином відповідає інтересам дитини. Як процесуальна норма принцип найкращих інтересів дитини означає, що процес прийняття рішення має включати оцінку можливого впливу (позитивного або негативного) на відповідну дитину або групу дітей. У зв'язку із цим правозастосовним

органам слід пояснювати, яким чином прийняте рішення забезпечує реалізацію цього права, тобто що саме було визнано таким, що відповідає найкращим інтересам дитини; які критерії були покладені в його основу; а також, яке значення надано інтересам дитини порівняно з іншими міркуваннями, зокрема, мотивами загального порядку або обставинами конкретної справи [6, с. 135].

Таким чином, практичний підхід у справах щодо неповнолітніх щодо неможливості застосовувати «спрощений» порядок дослідження доказів і необхідно проводити «повний» судовий розгляд із дослідженням всього комплексу доказів не відповідає «найкращим інтересам дитини» - інтересам неповнолітніх обвинуваченого та потерпілого, оскільки фактичні обставини справи ніхто не оспорує.

У рішеннях ЄСПЛ неодноразово зазначалося, що до неповнолітнього повинні ставитися з урахуванням його віку, рівня зрілості, інтелектуальних і емоційних особливостей. Тим самим ЄСПЛ фактично вказує на необхідність закріплення принципу індивідуалізації у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх осіб унаслідок їх специфічності як суб'єктів соціальної спільноти. Як приклад застосування такого принципу можемо навести рішення ЄСПЛ у справі «Т. проти Великобританії» від 16 грудня 1999 року, в якій ЄСПЛ постановив, що неповнолітній підсудний не мав змоги ефективно брати участь у провадженні через надмірну публічність судового засідання у поєднанні з пильною увагою ЗМІ до даного процесу, а також через обмежену здатність спілкуватися із захисниками та давати достовірні показання. Тому ЄСПЛ визнав порушення права на справедливий суд неповнолітніх підсудних [152].

Окрім цього, всі процесуальні дії мають здійснюватися таким чином, щоб якнайменше втручатися у звичайний спосіб життя неповнолітнього.

За змістом ст. 27 КПК України суду має, а не обов'язок з прийняття рішення про розгляд справи в закритому судовому засіданні у випадку, коли обвинуваченим є неповнолітня особа, однак, під час вирішення питань,

пов'язаних із підготовкою до судового розгляду, суд повинен з'ясувати, у відкритому чи закритому судовому засіданні буде відбуватися судовий розгляд за участю неповнолітніх. Такий підхід узгоджуватиметься з п. 8.1 Пекінських правил щодо забезпечення права неповнолітнього на конфіденційність на всіх етапах процесу, щоб уникнути заподіяння їй (йому) шкоди через непотрібну гласність або через шкоду репутації.

Доцільним також видається і дотримання міжнародного правового стандарту подвійного представництва: крім захисника, права та інтереси неповнолітнього у кримінальному провадженні забезпечуються участю його законного представника. З питань здійснення судового контролю у справах неповнолітніх таку участь бажано передбачити і щодо застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження як: 1) накладення грошового стягнення на неповнолітнього, у якого є свій заробіток, стипендія, інші доходи, якими він може самостійно розпоряджатися; 2) тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом на керування транспортним засобом (при наявності водійського посвідчення категорії А1, А). А також, під час розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу неповнолітньому.

Також є правильною і практика здійснення судового розгляду за обов'язкової участі представників служби у справах дітей та уповноважений підрозділ органів Національної поліції (ст. 496 КПК України). Зокрема, суд, призначаючи підготовче судове засідання, для повної реалізації вимог, передбачених ст. 485, 487 КПК, має надіслати відповідним органам повідомлення про початок судового провадження за участю неповнолітнього обвинуваченого та викликати їх на підготовче судове засідання. Під час підготовчого судового засідання з метою підготовки до судового розгляду, відповідно до п. 2 ч. 3 та 5 ст. 315 та ст. 485, 487, 496 КПК України, суд зобов'язує представника служби у справах дітей надати суду інформацію про особу неповнолітнього [193].

Відповідно до пункту 54 Зауважень загального порядку No 10 Комітету ООН з прав дитини (2007) Комітет рекомендує державам-учасницям конкретно передбачити в законі максимально можливу участь батьків чи законних опікунів у розглядах, порушених проти дитини. Стаття 488 КПК України наголошує, що батьки або інші законні представники неповнолітнього беруть участь у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього. Такими представниками згідно з п. 2 ст. 44 КПК України можуть бути батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній.

На виконання вимог статті 485 КПК України при судовому розгляді щодо неповнолітнього обвинуваченого, необхідно з'ясувати такі обставини: повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи; ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; умови життя та виховання неповнолітнього; відсутність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Крім того, враховуючи приписи статті 487 КПК України при дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього необхідно з'ясувати: склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї; обстановку в навчальному закладі, де навчається неповнолітній, його ставлення до навчання, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього; зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом.

Як міжнародні стандарти, так і КПК України вимагають, щоб неповнолітньому було забезпечено роз'яснення процесуальних рішень у справі мовою, прийнятною для сприйняття неповнолітнім. Усі комунікації повинні бути у формі, доступній для розуміння неповнолітнім з урахуванням його віку та життєвих обставин. Рекомендується уникати використання складних мовних конструкцій положень кримінального законодавства, зокрема, замість вживання спеціальних термінів кримінального провадження можуть використовуватися синоніми, легкі для сприйняття неповнолітньою особою, або ілюстрації. Суть указанного принципу полягає в тому, що держава бере на себе обов'язок за те, щоб неповнолітній зрозумів суть кримінального провадження задля ефективної участі у ньому [6, с. 137].

Призначення покарання неповнолітнім має відмінності від загальних правил призначення покарання. Метою покарання такого засудженого є його виправлення, виховання та соціальна реабілітація (п. 10 Постанови пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 року) [138]. Додаткові обставини, що враховуються (крім загальних – статті 65-67 КК): умови життя та виховання; вплив дорослих; рівень розвитку; інші особливості неповнолітнього (стаття 103 КК). Перелік видів покарань, визначений у статті 98 КК, є вичерпним. На практиці може виникнути ситуація при якій санкція статті за якою особа притягується до кримінальної відповідальності встановлює вид покарання, який виходячи із вимог Розділу XV КК, може бути призначений неповнолітньому в меншому розмірі.

В правозастосовній діяльності, на рівні національного кримінального процесу, реалізація положень доктрини із захисту прав неповнолітніх на національному і міжнародному рівні полягає в тому, що суд: 1) має максимально індивідуалізувати покарання, призначаючи його конкретній неповнолітній особі за конкретне кримінальне правопорушення; 2) може з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод відповідно до положень ч. 3 ст. 337 КПК України вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному

акті, але лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження [68].

При призначенні покарання неповнолітньому слід враховувати позицію Верховного Суду, яка висловлена у постанові від 23 квітня 2020 року по справі № 566/1387/18, який звернув увагу на те, що «Якщо санкцією статті Особливої частини КК визначено тільки максимальну межу покарання, то мінімальною є та нижча його межа, що встановлена в нормах Загальної частини КК для відповідного виду покарання, а стосовно неповнолітніх мінімальний розмір покарання призначається із врахуванням особливостей, передбачених статтями 99-102 цього Кодексу. Якщо ж санкцією статті визначено мінімальну та максимальну межі покарання, то суд може призначити особі (як повнолітній так і неповнолітній) покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої санкцією цієї статті, тільки застосувавши положення статті 69 КК, за наявності для цього правових підстав» [114].

Прикладом практичного застосування можемо навести вирок Бахмацького районного суду Чернігівської області від 22 грудня 2020 року по справі єдиний унікальний номер 728/1736/20 (номер провадження 1-кп/728/254/20), яким було встановлено декілька обставин, що пом'якшують покарання, які з урахуванням особи винного, істотно знижують ступінь тяжкості вчинених кримінальних правопорушень і відповідно до частини першої статті 69 КК є підставою для призначення покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції частини статті Особливої частини цього Кодексу за ці кримінальні правопорушення. Було застосовано покарання у виді громадських робіт на строк, менший ніж в санкції статті, але який передбачений статтею 100 КК [25]. Поряд з цим призначення даного виду покарання відповідає і міжнародним стандартам у сфері правосуддя дружнього до дитини. Зокрема, згадуваним вище Мінімальним стандартним правилам ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх

(«Пекінські правила»), а також Мінімальним стандартним правилам ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), Керівним принципом ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи) тощо. Важливим є те, що призначення неповнолітньому покарання у виді громадських робіт буде сприяти його ресоціалізації, він буде залучений до праці, зможе здобути трудові навички, що з позитивної сторони вплине на його виправлення.

Окрім цього, важливим вектором розвитку національного кримінального процесу в контексті застосування міжнародних правових стандартів є дотримання принципу небажаного застосування тримання під вартою.

Неповнолітні мають складні потреби, а тому взаємодія між позасудовими організаціями (наприклад, системою освіти та соціальними службами) може бути більш ефективним заходом перевиховання та реабілітації, аніж система правосуддя. Тримання під вартою повинно бути не лише крайнім заходом, що застосовується за виняткових обставин, а й небажаним та неможливим для застосування щодо неповнолітньої особи через свою природу [6, с. 137].

В п. 2 Заключної декларації Всесвітнього конгресу з питань правосуддя по відношенню до неповнолітніх, який проходив у Женеві (Швейцарія) 30 січня 2015 р. наголошено: «Учасники Всесвітнього конгресу визнали, що головним викликом є ефективне практичне впровадження існуючих міжнародних норм та стандартів у сфері управління правосуддям по відношенню до неповнолітніх на національному рівні, включаючи мобілізацію адекватних ресурсів та створення нових можливостей. Всі учасники рівною мірою визнали важливість забезпечення повноцінної політики у сфері правосуддя по відношенню до неповнолітніх, яка була б здатна попереджувати злочинність серед неповнолітніх та відповідним чином реагувати на неї, забезпечуючи поряд з цим захист дітей, які знаходяться у

конфлікті із законом, дітей-жертв та дітей-свідків, та яка б носила недискримінаційний характер, а також урахувала б забезпечення вищих інтересів дітей та поважала б право дитини на життя, виживання та розвиток, а також його або її гідність» [201].

Основним чинником, який обумовлює ступінь тотожності або протилежності європейських правових стандартів, міжнародним стандартам ООН, є їхнє або цілком позитивне, або помірковане (подвійний або змішаний підхід), або більш негативне («треба не відвертати від покарання, а карати») ставлення до провідного принципу новітніх підходів до застосування покарання до неповнолітніх — принципу відвернення. Одна європейська модель, реагуючи на правопорушення з боку неповнолітніх, оберігає та відвертає їх від знайомства із системою правосуддя, інша ж — не відвертає молодого правопорушника від проходження усіх етапів правосуддя, включно із відбуванням неповнолітнім класичного кримінального покарання [97].

В національному законодавстві проведення допиту неповнолітніх регламентується в першу чергу п. п. 11, 12 ч.1 ст. 3 КПК України; ст. ст. 223-227 КПК України, главою 38 КПК України. Відповідно до ст. 224 та ст. 225 КПК України допит за загальним правилом повинен проводитися за місцем проведення досудового розслідування або у судовому засіданні в місці розташування суду, проте законодавець передбачає можливість проведення виїзних судових засідань для допиту тяжко хворої особи (ч. 3 ст. 225) а також дозволяє проводити допити і в інших місцях за погодженням із особою, яку мають намір допитати (ст. 224 КПК) [155].

Слід погодитись з думкою Рогальської В.В., що доцільно щоб допити неповнолітніх, малолітніх по можливості проводилися на базі кризових кімнатах, дружніх до дитини, оскільки це по-перше не суперечить вимогам чинного законодавства, а навпаки узгоджується з вимогами п. в ст. 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, де встановлено обов'язок проводити опитування дитини, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей

приміщенні. Окрім того, враховуючи вимоги ст. 23 КПК України «Безпосередність дослідження показань, речей і документів», доцільним, з метою мінімізації повторної травматизації неповнолітніх та задля виконання вимог ст. 35 Конвенції (проводити якомога меншу кількість опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження) є рекомендувати практичним працівникам звертатися до слідчих суддів з клопотанням про проведення виїзних судових засідань до кризових кімнат, дружніх до дитини для здійснення допитів неповнолітніх свідків та потерпілих в порядку ст. 225 КПК України або проводити такі допити у режимі відео конференції під час досудового розслідування в порядку ст. 232 КПК України [155, с. 332].

Недотримання судом міжнародних принципів здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх може призвести до порушення права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 ЄКПЛ [6].

У випадку кримінального провадження щодо неповнолітнього діє більш суворі вимоги про невідкладний розгляд. На міжнародному рівні існує консенсус із приводу того, що для дітей, які перебувають у конфлікті із законом, період часу між учиненням злочину й остаточним реагуванням на цей вчинок має бути якомога коротшим. Чим триваліший цей період, тим більшою є ймовірність того, що захід реагування втратить свій позитивний і виховний вплив, і тим більше шкоди буде завдано репутації дитини. З плином часу, часом неповнолітній особі все важче, а іноді й неможливо логічно і психологічно пов'язати процедуру судового розгляду та винесення рішення із самим фактом правопорушення. Слід зазначити, що вказану вимогу було також імплементовано в національне кримінальне процесуальне законодавство. Так, відповідно до ч. 4 ст. 28 КПК України кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово [6, с. 137].

На думку Кучинської О.П., імплементація міжнародних стандартів забезпечення прав людини, визнаних європейським і загальносвітовим співтовариством, у кримінальну процесуальну діяльність є об'єктивною необхідністю на шляху прагнення України бути рівноправним учасником міжнародних відносин [78, с. 57].

Необхідно відзначити, що докладання всіх можливих зусиль задля практичної реалізації положень доктрини із захисту прав неповнолітніх на національному і міжнародному рівні, корелюється з тим, що в національному кримінальному судочинстві міжнародні стандарти віднаходять свою імплементацію в застосуванні принципу найкращих інтересів дитини, встановленого у ст. 3 Конвенції ООН про права дитини, відповідно до положень глави 29 КПК України та розділу XI КК України.

Використання в практичній правничій діяльності, яка здійснюється судом міжнародних стандартів забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження є необхідною умовою для підвищення ефективності кримінального судочинства та захисту прав людини у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Міжнародні стандарти забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження повинні застосовуватись у всіх випадках у кримінальних провадженнях відносно неповнолітніх з метою забезпечення дотримання прав та законних неповнолітніх осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Окрім цього, положення міжнародних нормативних та рекомендаційних актів, як і наукові погляди вчених щодо здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах неповнолітніх мають вирішальний вплив на його розвиток на сучасному етапі провадження кримінального процесу в Україні.

В цілому сучасний розвиток кримінального процесуального законодавства характеризується орієнтацією на міжнародні принципи та засади забезпечення прав і свобод неповнолітніх підозрюваних

(обвинувачених), що насамперед, виявляється у пропозиціях про необхідність унормування відповідного окремого альтернативного провадження, дружнього до дитини [100].

3.2. Напрями покращення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх

Для забезпечення впровадження правосуддя дружнього до дитини, з метою реалізації соціально-виховних та реабілітаційних програм, які зможуть допомогти дитині, яка оступилася, ставши на шлях вчинення кримінального правопорушення, набути навички з правомірного розв'язання соціальних, побутових проблем, навчитися керувати власною поведінкою, та виважено ставитися до своїх вчинків, існує нагальна потреба, враховуючи вимоги міжнародних правових актів з прав дитини, в подальшій реалізації ефективних правових механізмів судового контролю у справах неповнолітніх, як і впровадження на засадах забезпечення прав та інтересів неповнолітніх учасників кримінального провадження ювенальних положень у кримінальному судочинстві. Зазначений напрямок і до сьогодні залишається одним із стратегічних напрямків реформування системи юстиції щодо дітей [100].

Ефективна процедура здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх напряму залежить від належної регламентації кримінальних процесуальних норм, що впорядковують вищезазначену діяльність, а також від існування реальних умов щодо їх реалізації. Крім цього, застосування судового контролю у кримінальних провадженнях безпосередньо залежить та взаємопов'язане в цілому з ефективністю самого правозастосування, у тому числі і удосконалення законодавчих норм, усунення правових прогалів, юридичних колізій в різних галузях права, та наявності відповідної спеціалізації у діяльності уповноважених суб'єктів.

Втіленням принципу спеціалізації слід вважати впровадження в Україні системи спеціалізованого досудового розслідування та судового розгляду у

кримінальних провадженнях, що вимагає створення спеціалізованих судів і слідчих органів, та їх функціонування в тісному зв'язку з органами і підрозділами, які уповноважені здійснювати захист прав неповнолітніх, їх соціально-психологічний супровід та проводити з ними профілактично-роз'яснювальну роботу, в тому числі і з метою недопущення вчинення правопорушень.

Застосування міжнародних правових норм з питань судового контролю у кримінальних провадженнях неповнолітніх, викликана необхідністю опанування суддею (ювенальним) у справах неповнолітніх, по-перше, системними знаннями щодо теоретичних основ прав людини в цілому та дитини зокрема, а також основних правових доктрин та принципів, змістовних й інституціональних аспектів цих прав; по-друге, вмінням аналізувати положення «переконливого прецеденту» (*persuasive precedent*) та використовувати механізми захисту людини. І все це, напряду залежить від наявності чи відсутності у судді необхідних високих професійних та моральних якостей щодо його уявлення про права людини та дитини як визнаної загальносвітової цінності.

Романюк В.В., розглядаючи кримінальне провадження щодо неповнолітніх, як відповідний процесуальний інститут з охопленням основних його положень, наголошує на доцільності відокремлення та подальшого поглибленого дослідження кримінально-процесуального механізму забезпечення прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх, як учасників кримінального провадження, за окремою процедурою їх реалізації [160, с. 6-14].

Однак, слід погодитись і з тими науковцями, які відстоюють позицію, що фактичне втілення положень Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, а також чинних вимог КПК України зі спеціалізації осіб, які здійснюють кримінальне провадження або працюють із неповнолітніми, вимагає і низки заходів адміністративно-правового забезпечення, оскільки

досудове розслідування та розгляд кримінального провадження судом щодо неповнолітніх, окрім дотримання процесуальної форми, включають необхідність подолання труднощів у налагодженні довіри, інтерв'юванні цієї вікової категорії учасників кримінальних процесуальних відносин, захисту дитини від подальшої шкоди або криміналізації (рецидиву), вимагають від персоналу суду, прокуратури, органів досудового розслідування, поліції, адвокатів спеціальних навичок комунікативного і психологічного підходу до неповнолітніх, а кваліфікація таких фахівців передбачає більш широкий спектр знань, ніж в інших їхніх колег [24, с. 88].

Слід погодитись і з позицією Голубова А.Є. щодо необхідності посилення впливу міжнародних правових актів, які стосуються участі неповнолітньої особи при відправленні щодо неї правосуддя (Конвенція про права дитини, Пекінські правила тощо) [32, с. 185], та необхідності запровадження в кримінальний процес України більш суворих вимог щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх.

Вважаємо існує необхідність законодавчо прописати вимогу, що абсолютно всі кримінальні провадження за участі неповнолітніх, повинні розслідувати лише спеціальні слідчі, і розглядати лише судді, які пройшли додаткову професійну підготовку щодо набуття знань у сфері дитячої психології та педагогіки, які необхідні для з'ясування всіх обставин справи та прийняття підсумкового рішення у ній.

Запропоновані положення про необхідність спеціалізації органів і посадових осіб, які уповноважені здійснювати провадження у справах неповнолітніх, продиктовано вимогою невід'ємної частини таких фундаментальних міжнародних стандартів, як права на доступ до правосуддя, і права на справедливий судовий розгляд.

Досліджуючи історичний аспект щодо утворення спеціалізованих судів у справах неповнолітніх, Ортинська Н.В. зазначає, що після створення Міжнародного союзу захисту дітей (1923 р.), який через 5 років створив основоположний міжнародний спеціальний акт - Декларацію прав дитини,

майже по всьому світу почалося масове створення судів щодо неповнолітніх. Вказане стало вагомим етапом щодо розширення спеціального статусу цієї категорії суб'єктів права. Так, в Ірландії суд у справах неповнолітніх було створено 1904 році, шляхом виділення спеціальної сесії загального суду. У Єгипті, у цьому ж році, суд у справах неповнолітніх було створено, шляхом прийняття Закону «Про створення суду у справах неповнолітніх у м. Александрія», та Закону «Про створення суду у справах неповнолітніх у м. Каїрі». А у Нідерландах, суд утворився у 1905 році, і характеризувався максимально спрощеною системою здійснення правосуддя щодо дитини. Трохи пізніше, в Австрії, як до речі, і в Іспанії, опікунські суди для неповнолітніх були створені відповідно у 1908 році та у 1918 році. А в Італії, де суди також було створено у 1908-му, але вже шляхом прийняття Закону «Про спеціалізовані суди у справах неповнолітніх». У Португалії в 1911 році було створено трибунали у справах неповнолітніх, які були поєднані з опікунськими судами. А у Бельгії, ювенальна юстиція була започаткована у 1912 році, шляхом прийняття Закону Картон-де-Віарт. У Франції, в 1914 році суд було створено шляхом формування автономної системи судів у справах неповнолітніх. Далі авторка зазначає, що автономна судова система у справах неповнолітніх була створена також в Угорщині (1908), Румунії (1913), Польщі (1919), Швейцарії (1911-1913), Японії (1923), та Греції (1939) [102, с. 71].

Результати опитування практичних працівників у межах нашого дисертаційного дослідження дозволили зробити висновок, що на зниження ефективності здійснення судового контролю, найбільше впливають такі прогалини в кримінальному процесуальному законодавстві як: 1) чітка невизначеність процесуального статусу слідчого судді у таких справах – 22,5%; 2) розпорошеність по всьому КПК України норм щодо здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях – 31,8 %; 3) відсутність у КПК України правової регламентації єдиного процесуального порядку застосування судового контролю у справах неповнолітніх – 55,0%; 4)

відсутність застосування єдиного процесуального порядку відновного правосуддя (медіації) у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх – 34.1%. [Таблиця 13, Додаток Г].

На підставі вищезазначених результатів опитування, наукових позицій вчених і системного аналізу кримінального процесуального законодавства, з метою підвищення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях неповнолітніх, доцільно внести відповідні зміни до КПК України, які у свою чергу можна поділити на: 1) зміни, що пов'язані з обранням і визначенням ювенального судді для здійснення ним своїх повноважень; 2) зміни, що зумовлені необхідністю регламентації єдиного процесуального порядку застосування відновного правосуддя дружнього до дитини у кримінальному провадженні.

Орієнтиром національного законодавства з питань правової регламентації щодо альтернатив вирішення судовим способом кримінально-правових конфліктів за участю неповнолітніх, є міжнародні нормативні обов'язкові та рекомендаційні правові акти, оскільки наразі, у справах неповнолітніх, по суті фактично здійснюється повноцінна кримінальна процедура, що передбачена чинним КПК України.

Питання щодо процедури обрання та визначення ювенального судді для здійснення ним своїх повноважень у сфері кримінального судочинства згідно з положеннями КПК України, і досі не є врегульованим, що на нашу думку нівелює і можливість здійснення ефективної діяльності в площині судового контролю. Не можна не звернути увагу і на те, що ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка регламентує питання щодо обрання зборами суддів у місцевих загальних та апеляційних судах судді, уповноваженого на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, до критеріїв, за якими такого суддю може бути обрано відносить лише наявність у такого судді: 1) стажу роботи суддею не менше десяти років; 2) досвіду здійснення кримінального провадження в суді; 3) високих морально-ділових та професійних якостей. А якщо в суді, з

належним стажом суддівської роботи суді не має, то на посаду суді, уповноваженого на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, обирається суддя, який має найбільший стаж роботи на посаді судді [144]. Інших критеріїв, таких як наприклад, певний досвід здійснення кримінального провадження в судді саме у справах неповнолітніх, чи наявність додаткової професійної підготовки з набуття знань у сфері дитячої психології та педагогіки, вказаний закон не містить.

На сьогодні, законодавець, виокремлюючи в положеннях кримінального процесуального законодавства України, статус і повноваження учасників кримінального провадження (слідчий, прокурор, захисник, потерпілий, експерт та інші), не регламентував у положеннях КПК України процесуальний статус саме ювенального судді. В КПК України є лише визначення «суддя, уповноважений згідно із Законом України "Про судоустрій і статус суддів" на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх» (ч.14 ст. 31 КПК). З цього, слід зазначити, що є правова позиція Європейського Суду з прав людин, яка висвітлена в п. 30 рішення «Веренцов проти України» (Vyerentsov v. Ukraine) № 20372/11 від 11 квітня 2013 року, у якому Суд дійшов до висновку, що законодавство має бути сформульованим з достатньою чіткістю, щоб надати особі можливість визначити, чи буде її поведінка суперечити закону, та якими можуть бути вірогідні наслідки порушень. Передбачення у національному законодавстві чітких визначень, є істотною умовою для того, щоб закон залишався нескладним для розуміння та застосування, а також для запобігання спробам регулювати діяльність, яка не підлягає регулюванню [44].

Підтримуючи наукову думку Тертишника В.М., про існування наукової проблеми, зміст якої полягає у недостатній розробленості у теорії кримінального процесу питань щодо збалансування процесуальною формою кримінального судочинства засобів забезпечення встановлення істини та гарантій захисту прав і свобод людини [23, с.366-403], слід зазначити, що існує необхідність передбачити в ст. 18 Закону України «Про судоустрій і

статус суддів» додаткові вимоги до судді, якого може бути обрано загальними зборами суддів, як суддю, уповноваженого на здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх, а саме: досвід здійснення кримінального провадження в судді у справах неповнолітніх, та наявність додаткової професійної підготовки з набуття знань у сфері дитячої психології та педагогіки, що підтверджується відповідними документами. А також, зазначити, в положеннях цієї статті, що обраний на цю посаду суддя набуває статусу ювенального судді строком на п'ять років, і може бути переобраний повторно. Кількість суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду. Судді, уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, на час розгляду таких проваджень звільняються від виконання обов'язків судді відповідної інстанції.

Про існування необхідності більш чіткого врегулювання процедури обрання та визначення процесуального статусу суддів у справах неповнолітніх (ювенальних) для здійснення ними своїх повноважень, заявило і 34,1 % опитаних респондентів [Таблиця 13, Додаток Г].

Необхідність застосування відповідного процесуального порядку щодо ювенального, відновного правосуддя та медіації у справах неповнолітніх, пов'язана з тим, що на сьогоднішній день, в Україні немає спеціального законодавства щодо його впровадження в кримінальному процесі у таких справах.

Між тим, на необхідність застосування відновного правосуддя, медіації у кримінальному провадженні в Україні, звертав увагу і Верховний Суд України, так Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004 р. № 5 [138], та «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 р. № 2, прямо рекомендує судам залучати для проведення

процедур примирення (медіації) відповідні громадські організації та осіб, які займаються примиренням потерпілих із неповнолітніми [140].

Питання щодо необхідності впровадження в Україні відновного правосуддя піднімалися і Фондом Демократії Організації Об'єднаних Націй (ФДООН (UNDEF)), починаючи з травня 2019 року, за підтримки, та в рамках діяльності якого було розроблено проєкт щодо запровадження механізму застосування відновного правосуддя в системі кримінальної юстиції України, шляхом створення платформ відновного правосуддя та запровадження пілотного проєкту в шести регіонах України (Одеса, Миколаїв, Харків, Івано-Франківськ, Львів, Сєвєродонецьк). Вказаним проєктом передбачалося поступове зміцнення спроможності українських громад, здійснювати відновне правосуддя для боротьби зі злочинністю, вирішення конфліктів і сприяння примиренню сторін, шляхом створення механізмів застосування відновного правосуддя, як способу забезпечення інституціоналізації практики медіації між потерпілими та правопорушниками, що лише сприятиме створенню культури примирення у кримінальному провадженні та зміцнить спроможність громад вирішувати конфлікти згідно з принципами відновного правосуддя. Вказане на думку розробників платформ одночасно допоможе поліпшити доступ громадян України до правосуддя за рахунок зменшення психологічної шкоди потерпілим від злочинів, підвищення частоти та імовірності виплати компенсації за збитки, завдані злочином, та забезпечення належного розкаяння правопорушника через визнання ним відповідальності за вчинене правопорушення. А за результатами впровадження зазначеного проєкту передбачалося: 1) розроблення механізму впровадження відновного правосуддя в систему кримінальної юстиції в Україні; 2) дослідження результатів пілотного застосування механізму впровадження відновного правосуддя в систему кримінальної юстиції в Україні; 3) розроблення рекомендацій щодо подальшого впровадження відновного правосуддя в систему кримінальної юстиції України; 4) підвищення рівня обізнаності про медіацію між потерпілим і

правопорушником як інструмент розгляду кримінальних справ згідно з принципами відновного правосуддя; 5) вдосконалення медіації між потерпілим і правопорушником через пілотний механізм; 6) збільшення вкладу в процес інституціоналізації механізму застосування відновного правосуддя в Україні, що може сприяти посиленню відчуття справедливості та підвищенню довіри до системи правосуддя; 7) створення веб-сторінки для потенційних учасників медіації (потерпілих і правопорушників); 8) створення на веб-сайті ІМіП додаткового розділу для медіаторів і спеціалістів у сфері правосуддя (прокурорів, суддів, співробітників служб пробації тощо), де вони зможуть знайти корисну інформацію про відновне правосуддя: посилання на додаткові навчальні матеріали, інформацію про порядок передачі справ до медіаторів та законні підстави для цього; важливу інформацію для співробітників служб пробації; інформацію про медіацію для юристів-криміналістів, зразки документів для судів і прокуратури, а також медіаторів; 9) проведення презентацій для бенефіціарів і зацікавлених осіб у цільових громадах про переваги медіації та механізм її пілотного застосування в межах проекту, з метою розширення джерел інформації про медіацію у кримінальних справах і збільшення кількості справ, що розглядаються в межах медіації [146].

На підтримку пілотного проекту щодо реалізації Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення, спільним Наказом Міністерства юстиції та Генеральної прокуратури України, в січні 2019 року було затверджено відповідний Порядок реалізації пілотного проекту щодо програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення. Згідно положень цього Порядку передбачається механізм його реалізації на базі системи надання безоплатної правової допомоги з питань відновних підходів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки та нетяжкі злочини, вчинені неповнолітніми, що включає в себе скоординовану організацію ефективної комунікації між такими

неповнолітніми і потерпілими від вчинених ними кримінальних правопорушень з метою забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, максимально раннього виведення неповнолітніх правопорушників із кримінального процесу з обов'язковим ужиттям узгоджених заходів для їх ре соціалізації та запобігання повторним кримінальним правопорушенням.

Для забезпечення реалізації проекту можуть утворюватися і робочі групи за участю прокурора, соціального працівника, психолога, представників регіонального центру та органу пробації [142].

Як остання та головна інстанція у вирішенні питань медіації, судова влада також не залишилася осторонь, і за участі групи експертів у сфері кримінальної юстиції, Верховним Судом в рамках проєкту щодо механізму впровадження відновного правосуддя в Україні, який реалізується громадською організацією «Інститут миру і порозуміння» за підтримки Фонду демократії ООН (UNDEF), було розроблено механізм впровадження відновного правосуддя у кримінальному провадженні в суді першої інстанції. Реалізація зазначеного механізму передбачалася шляхом укладання угоди про співпрацю між районним судом та організацією, яка забезпечує проведення медіації. І на цю ж організацію покладається відповідальність за призначення медіатора (з числа тих, що пройшли навчання та акредитацію в ГО «Інститут миру і порозуміння») та належну організацію процесу медіації між потерпілим та обвинуваченим. В свою чергу, дії суду щодо застосування медіації в кримінальному провадженні також передбачали чіткий покроковий алгоритм, а саме 1) інформування судом сторін у підготовчому судовому засіданні про право на примирення та участь у медіації; 2) вручення судом інформаційних матеріалів (пам'ятки) щодо медіації сторонам провадження; 3) отримання згоди на передачу контактних даних сторін організації, яка забезпечує проведення медіації; 4) передання судом організації, яка забезпечує проведення медіації, контактних даних сторін провадження та короткої фабули справи; 5) отримання звіту медіатора чи інформації від сторін провадження про хід та результати медіації, та за необхідності

відкладення судового розгляду з метою завершення процедури медіації; 6) отримання від сторін провадження медіаційної угоди та долучення її до матеріалів кримінального провадження; 7) перевірку добровільності укладення медіаційної угоди, її виконання і розуміння сторонами правових та інших наслідків укладання такої угоди; 8) ухвалення судом рішення з урахуванням наслідків проведення медіації [88].

Застосування медіації як альтернативного методу вирішення кримінально-правового конфлікту між неповнолітнім правопорушником та потерпілим є проявом відновного правосуддя та правосуддя, дружнього до дитини.

В зв'язку з чим ми пропонуємо процесуальний порядок здійснення медіації під час кримінального провадження регламентувати шляхом внесення системних змін до КПК України, зокрема щодо: 1) інформування неповнолітнього, його законного представника та потерпілого, його законного представника про можливість реалізації Програми шляхом залучення регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги посередника та укладення угоди про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення; 2) роз'яснення неповнолітньому, його законному представнику, що результати участі неповнолітнього у Програмі, враховуватимуться під час прийняття рішення про наявність підстав для його звільнення від кримінальної відповідальності відповідно до ст.ст. 45, 46 КК України (у разі вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину), статті 48 КК України або закриття кримінального провадження на підставі частини четвертої статті 56, пункту 7 частини першої статті 284 КПК України; 3) протягом одного робочого дня після отримання згоди від неповнолітнього та його законного представника прокурор передає її та інформацію щодо правової кваліфікації кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється неповнолітня особа, із зазначенням статті (її частини) КК України, дати закінчення строку

досудового розслідування у кримінальному провадженні до регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 4) протягом одного робочого дня Регіональний центр надання безоплатної вторинної правової допомоги після отримання відповідної інформації від прокурора, приймає рішення про застосування Програми та видає відповідне доручення для проведення медіації посереднику і передає йому копію заяви та інформацію, отриману від прокурора та організовує проведення зустрічі між сторонами та посередником; 5) посередник (яким є адвокат, включений до Реєстру адвокатів, який надає безоплатну вторинну правову допомогу та пройшов навчання з реалізації Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення) на зустрічі зі сторонами роз'яснює їм процедуру Програми, її наслідки, надає можливість сторонам дійти згоди щодо умов угоди, і в разі згоди сторін на її проходження, надає їм примірну форму угоди для ознайомлення і визначення дати наступної зустрічі для її укладення. У разі неможливості чи відмови сторін від укладення угоди, інформує про це регіональний центр. Не пізніше наступного робочого дня після укладення угоди, посередник передає її регіональному центру або повідомляє про відмову в її укладенні; 6) прокурор у разі надходження від регіонального центру інформації щодо результатів участі неповнолітнього у Програмі до закінчення досудового розслідування – долучає її до кримінального провадження; після закінчення досудового розслідування - роз'яснює неповнолітньому, який брав участь у Програмі, та його представнику право надавати її самостійно у відповідному судовому засіданні; протягом 7 робочих днів повідомляє регіональний центр про рішення у кримінальному провадженні, прийняте відповідно до ч. 2 ст. 283 КПК України; протягом 10 робочих днів з моменту набрання законної сили судовим рішенням у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього, який брав участь у Програмі, надає його копію і ґрунтовну інформацію про перебіг досудового розслідування та судового розгляду до Департаменту захисту інтересів дітей та протидії насильству Офісу Генерального

прокурора; 7) до процедури відновного примирення (медіації) за згодою сторін можуть залучатися соціальні працівники, психологи, представники закладів освіти та інші особи, якщо це сприятиме максимальному забезпеченню прав, свобод і законних інтересів дитини. Домовленості, досягнуті сторонами за результатами участі у процедурі відновного примирення (медіації), викладаються у письмовій (медіаційній) угоді, яка є обов'язковою для виконання сторонами у визначені ними строки та спосіб; 8) виконання неповнолітнім угоди за результатами процедури відновного примирення (медіації) залежно від ступеню її виконання та обставин кримінального провадження є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження, або звільнення від покарання, або звільнення від відбування покарання, або врахування як обставини, що пом'якшує покарання.

Щодо доцільності внесення зазначених змін до КПК України як одного із чинників, що позитивно вплине на підвищення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх зазначили і 24,8 % опитаних респондентів [Таблиця 18 Додаток Г].

Наступним напрямом підвищення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, який необхідно дослідити є запровадження «залів судових засідань, дружніх до дитини».

Керівні принципи ООН з питань правосуддя у справах, пов'язаних із участю дітей-жертв та свідків злочинів проголошують право дітей на: застосування процедур, що є дружніми до дітей, у тому числі шляхом забезпечення наявності кімнат для проведення опитувань, призначених спеціально для дітей, створення в тій же місцевості міждисциплінарних служб для дітей-жертв, пристосування судових приміщень до інтересів дітей-свідків, встановлення перерв у процесі дачі дитиною показань, встановлення строків слухань у такий час дня, який відповідає віку та ступеню зрілості дитини, а також створення належної системи повідомлень, що забезпечує

виклик дитини в суд тільки у разі необхідності, і прийняття інших заходів, що полегшують процес дачі дитиною показань [1, с. 13].

Основна мета та підстави для створення і функціонування «зали судових засідань, дружніх до дитини» полягає у соціальному та правовому захисті дітей, з можливістю спостереження та живого аналізу конкретного кримінального провадження. Доповнення КПК України нормою, яка дозволить регламентувати запровадження «зали судових засідань, дружніх до дитини» та проведення розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх виключно в таких залах судового засідання, дозволить врахувати особливості психологічного розвитку неповнолітніх, нестійкості їх поведінки, а також сприятиме уникненню каральної парадигми правосуддя, яке зосереджувалося в основному на покаранні правопорушників.

Підвищення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх можливе не лише через удосконалення нормативно-правової бази, а й через відповідні зміни в суспільстві [13, с. 118].

До організаційних (не юридичних) напрямів покращення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх насамперед повинні бути віднесені заходи щодо постійного підвищення рівня обізнаності суддів в цілому та ювенальних суддів зокрема з напрямками розвитку міжнародних стандартів щодо здійснення кримінальних проваджень у справах неповнолітніх. Така обізнаність може відбуватися завдяки навчанню суддів у межах підвищення кваліфікації або під час проведення практично спрямованих семінарів і тренінгів, підготовки відповідних посібників та рекомендацій щодо застосування відновного правосуддя та особливостей розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх тощо.

Також, на нашу думку, підвищенню ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх сприятиме розроблення методичних посібників, орієнтованих на окремі категорії ювенальних суддів (суду першої інстанції, апеляційних судів, ВС тощо), що дозволить

сформувати базу правових позицій, сферою застосування національними судами, за категоріями справ, де ці позиції можуть бути релевантними, а також з прикладами їх застосуванням Верховним Судом та/або іншими судами. Про необхідність підготовки таких методичних рекомендацій, позитивно в цілому висловились 72,1 % опитаних [Таблиця 20 Додаток Г].

Впровадження правових (юридичних) напрямків покращення забезпечення ефективності судового контролю у справах неповнолітніх багато в чому залежить від наявності чіткої регламентації у кримінальному процесі процедури щодо діяльності не лише ювенального судді під час виконання ним озвученої процесуальної функції, а й інших його учасників, як то слідчий, прокурор, захисник, які також повинні пройти спеціальну підготовку, бути належним чином обізнані в питаннях здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Вказане дозволить здійснити комплексне впровадження системи ювенальної юстиції в Україні. Оскільки крім ювенальних суддів, також необхідні і ювенальні прокурори, слідчі, захисники, медіатори, працівники органів пробації та соціальних служб, які мають пройти спеціальну підготовку та кваліфікаційне оцінювання здатності здійснювати саме ювенальне правосуддя.

Все вищезазначене вимагає саме комплексного підходу, який можливо забезпечити за умови скоординованих дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема судів, органів прокуратури, підрозділів Національної поліції, органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби, організацій громадянського суспільства, надавачів соціальних, освітніх, медичних та інших послуг.

При цьому забезпечення найкращих інтересів дитини як пріоритетна засада формування та здійснення дружнього до дитини правосуддя, що декларується, зокрема, міжнародними стандартами, потребує ефективного впровадження таких спеціальних практик та механізмів, як методика “Зелена кімната”, процедура відновного примирення (медіації), соціального патронату.

Ця Стратегія спрямована на розв'язання основних системних проблем юстиції щодо дітей, подолання прогалин у системі міжвідомчої взаємодії, забезпечення профілактичної, соціально-виховної роботи та роботи, спрямованої на ре соціалізацію (відновлення та розвиток соціально-корисних зв'язків та відносин) неповнолітніх, які схильні до протиправної поведінки та вчинили правопорушення, а також на посилення захисту прав дітей, які потерпіли від правопорушень, зокрема насильницького характеру, та дітей, які є свідками правопорушень.

Висновки до розділу 3

Констатуючи зазначене у розділі, підсумуємо викладений матеріал таким чином.

1) міжнародні стандарти з забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні повинні враховуватись, судами і застосовуватись у всіх випадках здійснення кримінального провадження за участю неповнолітніх осіб, з метою забезпечення та дотримання прав, сводод і законних їх інтересів у кримінальному судочинстві. А ефективність застосування судового контролю у кримінальних провадженнях, безпосередньо залежить та взаємопов'язана в цілому з ефективністю правозастосування, удосконалення законодавчих норм, усунення правових прогалин, юридичних колізій, та наявності відповідних знань і спеціалізації щодо набуття таких знань та навичок у сфері дитячої психології і педагогіки в діяльності уповноважених суб'єктів;

2) напрями покращення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях у справах неповнолітніх умовно можна поділити на дві групи. Організаційний та правовий;

3) до першої (організаційної) групи слід віднести такі аспекти, як: проведення в рамках підвищення кваліфікації практичних семінарів, тренінгів відповідних заходів щодо обізнаності суддів в цілому та ювенальних суддів зокрема за напрямками розвитку міжнародних стандартів

зі здійснення кримінальних проваджень у справах неповнолітніх. У тому числі, шляхом підготовки посібників та рекомендацій щодо застосування відновного правосуддя та особливостей розгляду кримінальних проваджень у справах неповнолітніх, з розробкою і методичних рекомендацій, орієнтованих для окремих категорій суддів (суду першої інстанції, апеляційних судів, Верховного Суду), що дозволить сформувати відповідну базу для окреслення правових позицій, сферу їх застосування національними судами, за категоріями справ, де ці позиції можуть бути релевантними, а також з прикладами їх застосування Верховним Судом та/або іншими судами;

4) до другої (правової) групи слід віднести: здійснення чіткої систематизації в КПК України повноважень слідчих суддів щодо судового контролю у справах неповнолітніх; 2) з метою усунення можливих випадків ігнорування ухвали слідчого судді, передбачити в ст. 382 КК України кримінальну відповідальність за її невиконання, оскільки на сьогодні, кримінальна відповідальність передбачена лише за невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили. За невиконання ухвали слідчого судді, кримінальна відповідальність не передбачається; 3) запровадження правових механізмів щодо можливості слідчого судді контролювати виконання ухвалених ним у кримінальному провадженні рішень; 4) необхідність законодавчого запровадження чіткої регламентації процедури діяльності не лише ювенального судді, а й інших його учасників, як то слідчий, прокурор, захисник, які також повинні пройти спеціальну підготовку, бути належним чином обізнані в питаннях здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Вказане дозволить здійснити комплексне впровадження системи ювенальної юстиції в Україні. Оскільки крім ювенальних суддів, також необхідні і ювенальні прокурори, слідчі, захисники, медіатори, працівники органів пробації та соціальних служб, які мають пройти спеціальну підготовку та кваліфікаційне

оцінювання щодо вміння здійснювати ювінальне провадження чи приймати в ньому участь.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичний аналіз та розв'язання наукового завдання з розробки й наукового обґрунтування положень судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх.

Найсуттєвішими результатами дослідження, зокрема, є:

1. Досліджено теоретичні положення щодо виникнення судового контролю, етапів розвитку і особливостей його здійснення у кримінальних провадженнях в справах неповнолітніх, та доведено, що таких етапів три. Перший, з 28 грудня 1960 року по 28 квітня 1998 року; другий, з 28 квітня 1998 року по 13 квітня 2012 року; третій, з 13 квітня 2012 року і до сьогодні. Але, саме становлення судового контролю в цілому, і у справах неповнолітніх зокрема, відбулося після прийняття у 1960 році КПК України, оскільки до цього періоду законодавець не вбачав необхідність здійснення такого судового контролю, і попередні нормативно-правові акти в сфері кримінального судочинства в першу чергу були направлені на захист прав та інтересів не особи у кримінальному провадженні, а держави.

2. Зазначено, що на першому етапі, законодавець визначив процесуальний статус неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, та в загальних рисах регламентував порядок провадження у таких справах. На другому, запровадив ряд судово-правових реформ та чітко визначив, що рішення у кримінальних справах, які обмежують конституційні права та свободи людини можуть прийматися лише судом. Водночас, не звернув достатньої уваги на вікові, психологічні особливості неповнолітніх осіб, які необхідно враховувати при провадженні у таких справах. На третьому, законодавець в кримінальний процес вже вводить окремого учасника - слідчого суддю, на якого безпосередньо покладається функція зі здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях, тим самим поступово

суттєво розширюється сфера його застосування, і особливо у справах щодо неповнолітніх, та керуючись положеннями міжнародних правових актів, ратифікованих Україною щодо захисту прав, свобод, інтересів дітей, звертаючи увагу на їх вікові, психологічні особливості, вже спонукає органи досудового розслідування, прокурора, слідчого суддю, суд суворо дотримуватися правил провадження у справах неповнолітніх, що вимагає від слідчого, прокурора, судді наявності відповідних знань, досвіду з питань дитячої психології, педагогіки та спеціалізації щодо здійснення провадження у таких справах.

3. Проаналізовано вітчизняні нормативно-правові акти, загальнотеоретичні положення, та наукові думки щодо судового контролю у кримінальних провадженнях, та визначено дефініцію судового контролю у кримінальних провадженнях у справах неповнолітніх, його ознаки та функціональне призначення. Під судовим контролем слід розуміти діяльність слідчого судді у випадках та в порядку передбаченому законом щодо розгляду клопотань слідчого, прокурора щодо надання дозволу на проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні відносно неповнолітнього, а також розгляд скарг, з їх прийняття та проведення, чи бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора з цього, з метою забезпечення захисту прав неповнолітнього та недопущення безпідставного їх обмеження, обмеження його свободи та законних інтересів під час здійснення кримінального провадження.

4. Функціональне призначення судового контролю полягає в забезпеченні особливого процесуального режиму з реалізації прав, свобод, законних інтересів дітей у кримінальному провадженні, що відбувається за окремими правилами та особливими процедурами при вирішенні питань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, проведення, у випадках передбачених законом слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, прийняття підсумкових рішень та розгляду скарг на прийняті слідчим прокурором процесуальні

рішення, проведені процесуальні дії, чи скарг щодо їх бездіяльності у такому кримінальному провадженні.

5. Ознаками судового контролю у справах неповнолітніх слід вважати наступні положення: 1) забезпечується слідчим суддею, якого обрано загальними зборами суддів, як суддю, уповноваженого на здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх; 2) його предметом є перевірка клопотань та додатків до них, які надійшли від органів досудового розслідування, прокурора щодо надання дозволу на проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні щодо неповнолітньої особи, а також розгляд скарг з їх прийняття та проведення, чи скарг щодо бездіяльності слідчого, прокурора, з метою забезпечення захисту прав неповнолітнього та недопущення безпідставного їх обмеження, обмеження його свободи та законних інтересів під час здійснення кримінального провадження; 3) такі клопотання подаються до слідчого судді, дізнавачем, слідчим, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення кримінального провадження у справах неповнолітніх; 4) право на подачу скарги з питань прийняття процесуальних рішень, проведення процесуальних дій щодо неповнолітніх, чи з питань бездіяльності слідчого, прокурора, з метою забезпечення захисту прав неповнолітнього та недопущення безпідставного їх обмеження, мають також батьки, інші законні представники неповнолітнього; 5) з питань здійснення судового контролю враховуються також й обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх визначені ст. 485 КПК України; 6) при розгляді слідчим суддею клопотань з питань застосування щодо неповнолітнього заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, у випадках передбачених законом, учасником такого розгляду є захисник, а в окремих випадках батьки, інші законні представники неповнолітньої особи.

6. З'ясовано роль та місце судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в системі загальної правової доктрини захисту прав свобод та інтересів неповнолітніх осіб, та доведено, що в системі загальної правової доктрини захисту прав свобод та законних інтересів людини, судовий контроль у справах неповнолітніх слід розглядати як один з видів інституту загальної правової доктрини щодо захисту прав, свобод та законних інтересів людини.

7. Досліджено роль та місце судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх при прийнятті рішення з проведення окремих слідчих (розшукових) дій, повідомлені про підозру, застосуванні окремих заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, їх оскарження, та прийняті рішень щодо завершення кримінального провадження, і наголошено, що завдяки існуванню судового контролю у таких справах, відбувається дотримання законодавчих вимог щодо забезпечення прав, свобод та інтересів неповнолітньої особи під час здійснення кримінального провадження за особливою процедурою, яка передбачає також урахування психологічно-вікових особливостей, соціально-психологічної характеристики неповнолітнього з обов'язком дотримання положень міжнародних правових актів щодо захисту прав, свобод та інтересів дитини, і у суворій відповідності з положеннями кримінального процесуального законодавства, коли така неповнолітня особа в силу тих чи інших обставин залучається до цього провадження.

8. В своїй діяльності судді, окрім положень національного законодавства щодо здійснення правосуддя, та судового контролю повинні керуватися і враховувати правові аспекти міжнародних правових стандартів зі здійснення судочинства у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Застосовувати їх у всіх випадках здійснення кримінального провадження за участю неповнолітніх осіб, з метою забезпечення та дотримання прав, свобод і законних інтересів дітей у кримінальному судочинстві.

9. Ефективність застосування судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, безпосередньо залежить та взаємопов'язана в цілому з ефективністю правозастосування, удосконалення законодавчих норм, усунення правових прогалин, юридичних колізій, та наявності відповідних знань і спеціалізації щодо набуття таких знань та навичок у сфері дитячої психології і педагогіки в діяльності уповноважених законом на здійснення такого кримінального провадження суб'єктів.

10. Визначено два напрями з покращення ефективності судового контролю у справах неповнолітніх осіб. Організаційний та правовий. Перший, включає в себе такі аспекти, як необхідність проведення в рамках підвищення кваліфікації практичних семінарів, тренінгів відповідних заходів щодо обізнаності суддів в цілому та ювенальних суддів зокрема за напрямками розвитку міжнародних стандартів зі здійснення кримінальних проваджень у справах неповнолітніх. У тому числі, шляхом підготовки посібників та рекомендацій щодо застосування відновного правосуддя та особливостей розгляду кримінальних проваджень у справах неповнолітніх. Другий (правовий) передбачає необхідність: 1) здійснення чіткої систематизації в КПК України повноважень слідчих суддів щодо судового контролю у справах неповнолітніх; 2) з метою усунення можливих випадків ігнорування ухвали слідчого судді, передбачити в ст. 382 КК України кримінальну відповідальність за її невиконання, оскільки на сьогодні, кримінальна відповідальність передбачена лише за невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили. За невиконання ухвали слідчого судді, кримінальна відповідальність не передбачається; 3) запровадження правових механізмів щодо можливості слідчого судді контролювати виконання ухвалених ним у кримінальному провадженні рішень; 4) запровадити чітку регламентацію процедури діяльності як ювенального судді, так й інших його учасників, як то слідчий, прокурор, захисник, які також повинні пройти спеціальну підготовку, бути належним чином обізнані в питаннях здійснення кримінального провадження щодо

неповнолітніх. Вказане дозволить здійснити комплексне впровадження системи ювенальної юстиції в Україні. Оскільки крім ювенальних суддів, також необхідні і ювенальні прокурори, слідчі, захисники, медіатори, працівники органів пробації та соціальних служб, які мають пройти спеціальну підготовку та кваліфікаційне оцінювання щодо здатності здійснювати ювенальне провадження чи приймати в ньому участь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алгоритм дій працівників Національної поліції з суб'єктами, які здійснюють заходи щодо захисту дітей, постраждалих від насильства : методичні рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 136 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4962/%d0%9c%d0%95%d0%a2%d0%9e%d0%94%20%d0%a0%d0%95%d0%9a%d0%9e%d0%9c%d0%95%d0%9d%d0%94%d0%90%d0%a6%d0%86%d0%87%20%d0%9a%d0%be%d1%80%d0%b5%d0%b3%d0%be%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d1%96%20%d0%97%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%b0%20%d0%ba%d1%96%d0%bc%d0%bd%d0%b0%d1%82%d0%b0%20%282%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 13.04.2021)
2. Альперт С.А. Суб'єкти уголовного процесса / С.А. Альперт. Харьков, 1997. 60 с.
3. Антонюк Н. Строки досудового розслідування: актуальна судова практика ВС (01.02.2023) URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1377236/ (дата звернення 10.10.2023)
4. Бабенко О.Г. Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність URL:https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/38.pdf (дата звернення 13.04.2021)
5. Бабенко О.Г. Досудове розслідування щодо неповнолітнього підозрюваного: дис. ... доктор філософії у галузі права: 081 / Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України. Маріуполь, 2020. 261 с.
6. Бабешко А.О. Міжнародно-правові стандарти поведження з неповнолітніми, які потрапили у сферу дії кримінального провадження / А. О. Бабешко // Питання боротьби зі злочинністю. - 2017. - Вип. 34. - С. 129-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2017_34_13 (дата звернення.28.05.2020.)
7. Благута Р.І. Привід як захід забезпечення кримінального провадження на стадії досудового розслідування / Р.І. Благута, І.С. Кіпрач // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. Вип. 4. С. 380-392.
8. Бойко В.В. Конкуренція правових норм. загально-теоретична характеристика. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2012. № 1(5). С. 114 URL.: [http : //lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12bvvnzh.pdf](http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12bvvnzh.pdf). (дата звернення 10.03.2019)
9. Бойко В.Ф. «Мала» судова еформа в Україні: необхідність, сутність, проблеми та перспективи: навч. посібн/ Бойко В.Ф.. К.: МАУП. 2002. 72 с.
10. Бондарчук Ю. А. Англо-український словник юридичних термінів. Понад 5000 слів : навч. посіб. / Ю. А. Бондарчук, І. І. Бороліс, М. О. Вишневська. – Київ : КНУТД, 2021. – 257 с.
11. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. Хар- ків: Право, 2010. 464 с.

12. Булдакова К.Е. Деякі питання судового контролю захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 7 черв. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 21-24.

13. Булдакова К.Е. Застосування практики Європейського суду з прав людини у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Право та державне управління*. 2022, № 3 С.116-121. URL.: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/17.pdf (дата звернення 13.04.2023)

14. Булдакова К.Е. Здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх на сучасному етапі розвитку кримінального процесу в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 3. С. 72-76.

15. Булдакова К.Е. Роль і місце судового контролю під час обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. Вип.4. С. 130-135.

16. Булдакова К.Е., Федченко В.М., Деякі питання судового контролю захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні, URL:<https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4715/1/5.pdf> (дата звернення 13.04.2020)

17. Буроменський М. В. Міжнародно-правові стандарти внутрішньодержавної демократії. *Вісн. Акад. прав. наук України*. Харків, 1997. No 2. С.12–21.

18. Буруковська Н.В. Становлення ювенальної юстиції в світлі нового Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2013. № 1. С. 24–26. URL: https://vkksu.gov.ua/vkksu_announcer/vkksu_announcer_2013_1.pdf (дата звернення 04.06.2020.)

19. Буряк Є.В., Редько К.Ю., Черновол А.О., Орленко О.В. Соціально-економічні аспекти розвитку України в умовах війни (Євроінтеграційні аспекти). Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 34/2022) С. 135-143. URL.: <file:///C:/Users/PK/Downloads/617-Article%20Text-1129-1-10-20221018.pdf>. (дата звернення 13.11.2022)

20. Вакуленко О.Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх: дис... канд. юр. наук: 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. 292 с.

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доп. та CD [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

22. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

23. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України [Текст] : монографія / В. М. Тертишник ; Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Д. : Ліра ЛТД, 2009. 404 с.

24. Веселов М.Ю. Адміністративно-правове забезпечення «ювенальної спеціалізації учасників кримінального провадження. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4. С. 81–92.

25. Вирок від 22 грудня 2020 року Бахмацького районного суду Чернігівської області у провадженні 1-кп/728/254/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93799921> (дата звернення 03.06.2021.)

26. Висновок Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права: КРЄС (2006). Висновок № 9. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-9-2006-on-the-role-of-national-judges-in-ensuring-an-effecti/16806a1fba> (дата звернення 23.06.2022)

27. Вінгловська О.І. Імплементация міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / О. І. Вінгловська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; Ін-т міжнар. відносин. Київ, 2000. 20 с.

28. Войтович Є.М. Проблемні питання судового контролю в кримінальному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. С. 284-287. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232282/231091> (дата звернення.15.02.2022.)

29. Гідулянова Є.М. Кримінальне провадження у справах малолітніх: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Є.М. Гідулянова ; Одес. нац. юрид. акад. О., 2008. 18 с.

30. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудових стадіях кримінального процесу: теорія і практика : Монограф. Одеса : Фенікс, 2010. 232 с.

31. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудовому провадженні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Д.П. Кисленко. О., 2008. 253 с.

32. Голубов А.Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харків, 2005. 215 с.

33. Голубов А.Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Голубов Артем Євгенович ; Національний ун-т внутрішніх справ. - Х., 2005. - 20 с.

34. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: наук.-практ. посіб. / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. Київ: Вид. Фурса С.Я., 2006. 272 с.

35. Грошевий Ю.М., Шило О.Г. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. №1. С. 220-226.

36. Губська О.А. До проблеми дотримання прав неповнолітніх при обранні щодо них заобіжних заходів. URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/g/227-do>

problemi-dotrimannya-prav-nerovnotitnikh-pri-obranni-shchodo-nikh-zapobizhnikh-zakhodiv.html (дата звернення 13.04.2021)

37. Гурєва Ю. Ювенальна юстиція. Перспективи введення в Україні. Науковий блог Національного університету «Острозька академія». URL: <http://naub.oa.edu.ua/2012/yuvenalna-yustytsiya-perespektyvy-vvedennya-v-ukrajini/> (дата звернення: 21.01.2019).

38. Дараган В.В., Шендрик Ю.В. Роль слідчого судді та прокурора у досудовому розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними групами у сфері інвестування будівництва. Актуальні питання у сучасній науці. 2023. № 11 (17). С. 523-532. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/7333> (дата звернення: 21.12.2023).

39. Дараган В.В., Юхно О.О. Стан наукової розробленості проблем здійснення прокурорського нагляду та судового контролю у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 555-558.

40. Декларація прав дитини, 1959 року Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_384 (дата звернення. 18.10.2021)

41. Дрозд В. Г. Окремі питання відкриття матеріалів досудового розслідування при зверненні до суду з обвинувальним актом. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 6. Том 3. С. 134–138. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2017/6/tom_3/27.pdf (дата звернення. 18.10.2021)

42. Європейська конвенція з прав людини, 1950 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення. 18.10.2021)

43. Європейська конвенція про здійснення прав дітей. Підписана 25.01.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (дата звернення. 18.10.2021)

44. Європейський Суд з Прав Людини (п'ята секція) Рішення. Справа «Веренцов проти України» (заява № 20372/11) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text (дата звернення 20.11.2021)

45. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ. 2015. 708 с.

46. Жук А. Судовий контроль за дотриманням прав, свобод та законних інтересів підозрюваного в разі застосування тримання під вартою як запобіжного заходу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 233-237. URL.: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/41.pdf> (дата звернення 23.07.2023.)

47. Загоруй І.С. Поняття "права людини" : теоретико-правові підходи до розуміння прав людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 2. С. 66-82.

48. Зразки процесуальних документів (досудове розслідування): наук.-практ. посіб. / О.І. Перепелиця, С.Є. Кучерина, В.В. Федосєєв та ін. Х.: Право, 2015. 632 с.

49. І не слідчий, і не суддя, хто здійснює судовий контроль? 20 грудня 2019 р. URL: <https://justtalk.com.ua/post/justtalk7-i-ne-slidchij-i-ne-suddya-hto-zdijsnyue-sudovij-kontrol-discussion-paper> (дата звернення 04.12.2022).

50. Ірина Гловюк, Олександр Дроздов, Віктор Завтур, Олена Дроздова До розробки концепту позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні(на прикладі статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Право України*, 2022. С. 156-189.

51. Карпенко М.О. Особливості провадження в справах про злочин неповнолітніх: Монографія / М.О. Карпенко – Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 240 с.

52. Касараба Ю. Я. Адміністративно-правові засади дотримання прав людини щодо затриманих у світлі міжнародних стандартів. Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. ст. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2006. Т. 1. С. 123-127.

53. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (Ер-Рядські керівні принципи) прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року. (URL: <https://rm.coe.int/16804c2188> (дата звернення 04.12.2022)

54. Климчук М.П. Обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень як елемент засади законності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8, № 2. С. 55-60.

55. Ковалів М.В. Судовий контроль як гарантія забезпечення прав та свобод громадян. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ* № 3. 2011.С. 117-124.

56. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник. Київ : Правова єдність, 2008. 350 с.

57. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 18.06.2020)

58. Конвенція про контакт з дітьми, 15.05.2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text (дата звернення 18.06.2020)

59. Конвенція про права дитини, 20 листопада 1989 р. . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 18.06.2020.)

60. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text (дата звернення 18.06.2020)

61. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР URL.: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 10.01.2022).

62. Корль В.В., Юрчишин В.Д. Сутність категорії «учасник кримінального провадження» в науці кримінального процесуального права. *Прикарпатський юридичний вісник* Випуск 2 (5), 2014. С. 248.

63. Король В.В. Засада гласності та її обмеження у кримінальному судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Король. К., 2002. 19 с.

64. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 48 с.

65. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб. Особи, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження., URL:<https://pdr.ru/a1874.html> (дата звернення 03.06.2023).

66. Кримінальний процес: підручник / [Ю.М.Грошевий, В.Я.Тацій, А.Р.Туманянц та ін.]; за ред. В.Я.Тація, Ю.М.Грошевого, О.В.Капліної, О.Г.Шило. Х.: Право, 2013. 824 с. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Krim-protse-Tatsiy.pdf>, (дата звернення 03.06.2020)

67. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова ; Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України. – Х. : «Право», 2012. 844 с.

68. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення – 03.06.2020).

69. Кримінальний процес України: підручн. Для студентів / Ю.М. Грошевий, Т.М. Мірошніченко, Ю.В. Хоматов та ін.; за ред.. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. Х.: Право. 2000. 496 с.

70. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т.Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. 1224 с.

71. Кримінально-процесуальне право в УСПР. URL.: <http://meگو.info/матеріал/26-кримінально-процесуальне-право-в УРСР> (дата звернення 03.06.2020)

72. Кримінально-процесуальний кодекс України. Затверджений Законом від 28.12.1960 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення 03.06.2020)

73. Крукевич О. М. Генезис здійснення правосуддя у кримінальному... file:///C:/Users/%D0%98%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/Suap_2016_4_10.pdf (дата звернення – 23.06.2021)

74. Крукевич О.М. Здійснення правосуддя у кримінальному проваджені за участю неповнолітніх осіб: дис... канд. юр. наук: 12.00.09 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 261с.

75. Крукевич О.М. Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. No 3. С. 258–262. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_3_59 (дата звернення 23.06.2021)

76. Кубко А.Є. Використання міжнародних правових стандартів в Україні (питання теорії і практики). *Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України*. Київ, 2013. С. 61–71.

77. Кузнецов В.В. Кримінальна відповідальність за крадіжки : монографія / В. В. Кузнецов. К. : Вид-во Паливода А. В., 2005. 158 с.

78. Кучинська О.П. Правові питання імплементації загальноєвропейських міжнародних стандартів у галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 1. С. 57–61.

79. Лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18.07.2013 № 223-1134/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1134740-13>. (дата звернення 14.07.2023)

80. Лист ВССУ від 16.01.2017 р. N 223-66/0/4-17 Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/vrr00215?an=6> (дата звернення 14.07.2023)

81. Ліннік Н. В. Ціннісне та нормативне у розумінні прав людини. *Держава і право*. Випуск 56. С. 43-47.

82. Лобойко Л.М. Загальні правила застосування запобіжних заходів за новим КПК України. Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М.В. Салтевського (м. Одеса, 2 листопада 2012 року). Одеса: Фенікс, 2012. С. 399-401.

83. Лук'янчиков Є. Д. Лук'янчиков Б. Є. Правові та організаційні питання освіти. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право"*. – 2015. – №1 С. 1-19.

84. Марчак В.Я. Судовий контроль за дотриманням прав людини згідно з кримінальним процесуальним законодавством України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, 2013. № 1. С. 141-146. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/78592ac6-92d3-45a0-8fb5-cf13c636f7bc/content> (дата звернення 14.07.2023.)

85. Макаров М.А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи: дис. ... док-ра юрид. наук (081- Право). Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018. 478 с.

86. Мельник О.В., Попович М.В. Синергія та її вплив на відносини, що виникають під час допиту неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні України. *KELM*. 2020. № 3. С. 284–288. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/1083> (дата звернення 14.07.2023.)

87. Мельник О. В., Попович М. В. Чи можлива психотерапія під час допиту неповнолітнього потерпілого? *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 1. С. 188–192. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/8429> (дата звернення 14.07.2023.)

88. Механізм впровадження відновного правосуддя у кримінальному провадженні в суді першої інстанції, розроблений групою експертів у сфері кримінальної юстиції в рамках проекту «Впровадження відновного правосуддя в Україні». URL: https://cz.hr.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud2035/Untitled.pdf (дата звернення 14.07.2023.)

89. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила), 1985 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/beijing_rules.shtml (дата звернення.21.01.2022).

90. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.М. Шибіко. – Підручник. 2-ге вид., перероб і доп. К.: Либідь, 1999. 536 с.

91. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення.21.01.2022).

92. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

93. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») : Міжнародний документ ООН від 29.11.1985. Збірник міжнародних документів та нормативно-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей / М-во юстиції України; Редкол. : С. Р. Станік (голова) та ін. – 2-ге вид., допов. – К., Логос, 2001. –595 с.

94. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, від 30.08.1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення 21.01.2022).

95. Муравин А.Б. О правовых свойствах процессуальных решений следователя. *Проблемы правоведения. Республиканский межведомственный научный сборник*. Киев: Вища шк. Изд-во при Киев. ун-те, 1986, Вып. 47. С. 101-105.

96. Назаров В.В. Тракало Р.І. Судовий контроль у кримінальному провадженні : теоретичні та практичні аспекти. *Європейські перспективи* № 10, 2014. С. 89-95. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_10_17 (дата звернення.21.01.2022).

97. Назимко Є. С. Вплив міжнародних та європейських стандартів покарання неповнолітніх на функціонування моделей кримінального правосуддя для неповнолітніх URL: https://revolution.allbest.ru/law/00976652_0.html (дата звернення.21.01.2022).

98. Назимко Є. С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України: Монографія / Є.С. Назимко. Київ: В.Д «Дакор». 2018. 366с. URL: <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/02/nazymko-2018.pdf> (дата звернення 23.03.2023)

99. Наказ МВС, МОЗ України від 09.11.2015 № 1452/735 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text> (дата звернення 23.03.2023)

100. Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. №1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 23.08.2023)

101. Опацький Р.М. Поняття і принципи ювенальної юстиції. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2011. № 4. С. 70-74.

URL: <http://www.law.journalsofznu.zp.ua/visnik-4-2-2011/2068-opatskij-r-m-ponyattya-i-printsipi-yuvenalnoji-yustitsiji> (дата звернення 23.08.2023).

102. Ортинська Н.В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Національний ун-т. «Львівська політехніка» Львів, 2017. 530 с.

103. Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE_%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%85 (дата звернення 23.08.2023)

104. Павлова Н.В. Роль спеціаліста при допиті особи, постраждалої від насильства. Криміналістичний вісник. № 2. 2020. С. 7-16.

105. Павлова Н.В., Антропов Б.О. Допит малолітньої та неповнолітньої особи при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом обману. Історико-правовий часопис. 2021. № 2 (17). С. 157-164.

106. Пастушенко С.В. Привід як захід процесуального примусу. *Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ.* 2010. Вип. 2. С. 272-278.

107. Пеший Д.А. Судовий контроль як засіб забезпечення законності в досудовому кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Юриспруденція. 2014 № 10-1. Том. 2 .С. 135-138. URL: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-1/part_2/37.pdf (дата звернення 23.08.2023)

108. Повноваження слідчого судді: навчально-методичний посібник. Гловюк І.В., Стоянов М.М., Малахова О.В., Завтур В.А., Зіньковський І.П. Одеса: Гельветика. 2020. URL: <https://jurkniga.ua/contents/povnovazhennya-slidchogo-suddi.pdf> (дата звернення 23.08.2023)

109. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія /М.А. Погорецький. Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

110. Поліщук Л.І. Проблемні питання застосування та здійснення примусового приводу в кримінальному процесі / Л.І. Поліщук // *Наук.-прак. журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією» (теорія і практика).* 2009. № 22. К. С. 175-184.

111. Помощь детям и молодежи в Германии. 2.6.6 Участие в разбирательстве в суде по делам несовершеннолетних. URL: https://www.kinderjugendhilfe.info/fileadmin/PDF/RU_Infosystem_KJH_Deutschland_2021_PPT_FINAL.pdf (дата звернення 20.06.2023)

112. Попелюшко В. О. Мала судова реформа та захист прав громадян: навчальний посібник / В. О. Попелюшко. К. : Кондор, 2006. 123 с.

113. Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування

спеціальним правом. Затверджено Постановою Кабінета Міністрів України «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» від 19 листопада 2012 р. № 1104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF#n94> (дата звернення 20.06.2023)

114. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду № 566/1387/18 від 23.04.2020 р. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=88979543&red=100003b44f0cafb9538ec984665ce9be57e1be&d=5> (дата звернення – 03.06.2020.)

115. Постанова Пленуму Верховного Суду № 9 від 01.11.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text> (дата звернення 20.06.2023)

116. Правила Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх позбавлених волі, 1990 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/juveniles_liberty.shtml (дата звернення 20.06.2023).

117. Приходько К.В. Генеза судового контролю в кримінальному судочинстві України. Боротьба зі злочинністю. С. 42-48. URL.: <file:///C:/Users/PK/Downloads/2745-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-5532-1-10-20161110.pdf> (дата звернення 20.12.2022).

118. Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 15 грудня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №26. Ст. 277. (дата звернення 20.10.2021)

119. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності. Закон України від 15 листопада 2011 року N 4025-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text> (дата звернення 20.10.2021)

120. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність із Цивільним кодексом України: Закон України від 2 червня 2005 року N 2631-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2631-15#Text> (дата звернення 20.08.2023)

121. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України. Закон України від 13 січня 2001 року N 1381-XIV URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1381-14#Text>. (дата звернення 20.08.2023)

122. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини. Закон України від 07.10.2014 № 1689-VII. URL: (<https://ips.ligazakon.net/document/T141689?an=49> (дата звернення 20.08.2023).

123. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України. Закон України від 3 квітня 2003 року N 658 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-15#Text> (дата звернення 20.08.2023)

124. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Лист Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних

і кримінальних справ № 223-1134/0/4-13 від 18.07.2013. URL. : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1134740-13#Text>. (дата звернення 09.12.2021).

125. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-559/0/4-13 від 05.04.2013. URL. : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13#Text> (дата звернення 10.09.2019)

126. Про деякі питання, що виникають при застосуванні судами законодавства, яке передбачає оскарження до суду санкції прокурора на арешт. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 30.09.1994 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-94#Text> (дата звернення 10.09.2019)

127. Про дорожній рух. Закон України від 30 червня 1993 року № 3353-XII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> (дата звернення 10.09.2019)

128. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Закон України. № 2342-IV від 13 січня 2005 року URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення 10.09.2019)

129. Про запобіжне затримання особи: Закон України від 29 липня 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. №38. Ст. 346. (дата звернення 10.09.2019)

130. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення. Наказ Офісу Генерального прокурора 30.06.2020 № 298. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text> (дата звернення 10.12.2019)

131. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Указ Президента України, від 10 травня 2006 р., № 361/2006. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text> (дата звернення 10.12.2020)

132. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Указ Президента України, від 24 травня 2011 р., № 597/2011. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011#Text> (дата звернення 10.12.2020)

133. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №30. Ст. 426 (дата звернення 10.12.2020).

134. Про міжнародні договори України. Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення 09.02.2023).

135. Про органи і службу у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх. Закон України. № 20/95-ВР від 24 січня 1995 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 09.02.2023)

136. Про охорону дитинства. Закон України № 2402-III від 26 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 11.10.2022).

137. Про попередження насильства в сім'ї. Закон України. N 2789-III від 15 листопада 2001 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (дата звернення 21.09.2019).

138. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16.04.2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text> (дата звернення 21.09.2019)

139. Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх: Лист ВССУ від 16.01.2017 № 223-66/0/4-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1134740-13> (дата звернення 21.09.2019)

140. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#top> (дата звернення 01.03.2023).

141. Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України. Постанова КМУ від 19 листопада 2012 р. № 1104. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.03.2023).

142. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення 01.03.2023).

143. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю. Закон України. № 2558-III від 21 червня 2001 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>. (дата звернення 11.06.2021).

144. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення - 01.10.2019).

145. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text> (дата звернення 01.03.2023).

146. Проект «Впровадження відновного правосуддя в Україні» URL: <http://ipcsg.org.ua/upload/korotkiy-opis-proektu-vprovadgennyua-vp.pdf> (дата звернення 14.07.2023)

147. Психологія особистості неповнолітнього правопорушника Особистість неповнолітнього злочинця. Дніпропетровський Національний університет ім. Олеся Гончара. URL. : <https://studfile.net/preview/7395788/page:13/> (дата звернення 14.07.2023)

148. Путраймс І.І. Ефективність імплементації міжнародних стандартів прав людини у законодавство України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. К., 2013. 21 с.
149. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. Вісник Національної академії наук України. 2016. № 1. С. 19-29.
150. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини :навч. посіб. Київ: Видавництво «ФОРМ-ЛТД». 2018. 364 с.
151. Рекомендація Комітету міністрів державам-членам "Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх" 1987 року, (Прийнята Комітетом міністрів 17 вересня 1987 року на 410-му засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_266#Text (дата звернення 15.08.2023)
152. Рішення ЄСПЛ у справі «Т. проти Великобританії» URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58593> (дата звернення) (дата звернення 15.08.2023)
153. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року N 3-рп/2003 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text> (дата звернення 23.11.2022).
154. Рішення щодо України винесені Європейським Судом з Прав Людини. (URL: <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini> (дата звернення 23.11.2022).
155. Рогальська В.В. Процесуальний порядок проведення допиту неповнолітньої особи, що постраждала від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: відповідальність національного законодавства міжнародним вимогам. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 13.03.2020). С. 330-332. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4425/1/95.pdf> (дата звернення 23.11.2022)
156. Романюк В. В. Заходи забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. №3 (62). С. 114-123.
157. Романюк В. В. Участь педагога, психолога та лікаря в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (67). С. 101-109
158. Романюк В.В. Перспективи розвитку кримінального судочинства щодо неповнолітніх. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017 356 с. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/148.pdf (дата звернення: 21.01.2019).
159. Романюк В.В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: автореф. Дис. Канд. Юрид. Наук.: 12.00.09 / В.В. Антонюк; Харків. Націонал. Ун-тет внутріш. Справ. Х., 2015. 23 с.

160. Романюк В.В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2015. 254 с.
161. Романюк В.В. Становлення ювенальної юстиції в Україні. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє*. Харків, 2021. С. 310-312. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/romaniuk/pdf. (дата звернення: 21.01.2019).
162. Руднєва О.М. Теоретичні проблеми класифікації міжнародних стандартів прав і свобод людини. *Бюл. М-ва юстиції України*. 2010. № 9. С. 32-42.
163. Рюмшина Г. В. Сутність кримінально–процесуального примусу та його застосування. *Наше право*. 2011. № 2, ч. 1. С. 84-88.
164. Савицький Д. О. Захист прав особи при проведенні освідування / Д. О. Савицький // *Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Текст] : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2012 р.)*. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 24- 26.
165. Самойленко В. Розвиток інституту судового контролю у кримінальному процесі України у перші роки радянської влади/ В. Самойленко. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 6. С. 24-27.
166. Селезньова Ольга Категорії прав і свобод людини в доктрині та законодавстві. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 5. С. 16-25.
167. Семерак О.С. Ювенальна юстиція: проблеми впровадження та перспективи. JUVENILE JUSTICE: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION AND PERSPECTIVES. С. 19-122. URL.: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.44/part_2/29.pdf (дата звернення 20.12.2022).
168. Сизоненко А.С. Характеристика неповнолітніх осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення. *Південоукраїнський правничий часопис*. № 3, 2021, ч. 1. С. 37-44. URL : http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/3/part_1/7.pdf (дата звернення 10.10.2023)
169. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 26 с.
170. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970—1980. Том 9. Стор. 644. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82 (дата звернення 20.12.2022).
171. Смоков С.М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому кримінальному процесуальному кодексі України . *Форум права*. 2012. № 2. С. 628-632. URL.: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=FP_index.htm_2012_2_100 (дата звернення 20.12.2022)

172. Справа "Джеймс та інші проти Сполученого Королівства" Рішення Європейського Суду з прав людини від 21 лютого 1986 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_180#Text (дата звернення 20.12.2022)

173. Справа "Свершов проти України" (Заява N 35231/02). Рішення ЄСПЛ від 27 листопада 2008 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_428#Text (дата звернення 04.01.2022).

174. Суддям пояснили, як судити неповнолітніх. URL: legalaid.ua/suddyam-rouyasnyly-uak...nepovnolitnih (дата звернення 04.01.2022)

175. Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні : навч. посіб. для підготовки до заліку / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. – Х. : Право, 2016. – 96 с.

176. Терентійов В.О. Конституційні засади прийняття процесуальних рішень у кримінальному судочинстві. *Процесуальні гарантії дотримання конституційних прав громадян у кримінальному судочинстві*. Донецьк: ДЮІ МВС при ДонНУ, 2005. С. 205-210.

177. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%A2%D0%B8%D0%BC%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5_%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%83_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%96_%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BC_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BC (дата звернення 04.01.2022)

178. Трансгендерні люди в Україні: соціальні бар'єри та дискримінація. Київ, 2016. 22 с. URL.: https://www.insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2021/11/broshura_transgender_ukr_ok_full.pdf. (дата звернення 04.01.2022)

179. Туманянц А. Р. Контрольні функції суду у сфері кримінального судочинства. Харків : Основа, 2000. 108 с.

180. Уголовно-процесуальный кодекс Азербайджанской Республики. Утвержден Законом Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года № 907-IQ) URL.: <https://www.migration.gov.az/content/pdf/f5875139b52568b64830edb7a3d5855d.pdf>. (дата звернення 24.11.2020).

181. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗПК. URL.: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата звернення 24.11.2020)

182. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 года № 122-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.02.2023 г. URL.: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397729#pos=6;-142 (дата звернення 09.04.2023)

183. Уголовно-процесуальный кодекс Федеративной Республики Германия - Strafprozessordnung (StPO)- Научно-практический комментарий и перевод текста

закона. URL: <https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/6039/file/sdrs02.pdf> (дата звернення 10.09.2022).

184. Узагальнення судової практики розгляду місцевими загальними судами Херсонської області кримінальних проваджень про злочини, вчинені неповнолітніми за 2013 рік, 1 півріччя 2014 року URL: https://ksa.court.gov.ua/sud2190/science_work/rozdil2/yzagalnennya (дата звернення 10.09.2022).

185. Ухвала. Справа № 308/970/18 від 19.02.2018 Апеляційний суд Закарпатської області. м. Ужгород. URL: https://protocol.ua/ua/sud_pri_ogoloshenni_povidomlennya/ (дата звернення 10.09.2022.)

186. Фаринник В. І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2012. № 4 (82). Ч. 2. С. 3-8.

187. Фаринник В.І. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, № 1, 2015. С. 126-138.

188. Федченко В.М. Повідомлення неповнолітній особі про підозру: окремі питання. *Юридичний науковий електронний журнал* № 9/2022. С. 532-535. URL: http://sej.org.ua/9_2022/130.pdf (дата звернення 01.02.2023).

189. Хахуцяк О.Ю. Захист прав неповнолітніх обвинувачених у кримінальному процесі України [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Хахуцяк Ольга Юріївна; Київський національний ун-т внутрішніх справ. - К., 2006. - 16 с.

190. Холод Р.С. Правовий статус неповнолітнього обвинуваченого на досудовому розслідуванні [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Холод Роман Сергійович ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. - К., 2007. - 17 с.

191. Цивільний кодекс України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 01.02.2023).

192. Чаплинський К.О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи: Навчально-практичний посібник. Дніпропетровськ: УМВС України в Дніпропетровській області; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2007. - 94с.

193. Чернявський С.С. Оновлення кримінального процесуального законодавства як чинник удосконалення протидії злочинності неповнолітніх / С.С. Чернявський // *Боротьба з молодіжною злочинністю : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (Одеса, 27 верес. 2013 р.)*. О., 2013. С. 213–220.

194. Чорнобук В. І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2007. 211 с.

195. Шаповалова І.С. Судовий контроль за процесуальними діями, бездіяльністю та рішеннями слідчих та прокурорів на стадії досудового розслідування. Суддя Павлогадського міського суду, 2019 р. URL.:

<https://advokaty.dp.ua/wp-content/uploads/2019/05/SHapovalova-I.-S.-Zdijsnennya-sudovogo-kontrolyu-za-dosudovym-rozsliduvannyam-prezentatsiya.pdf> (дата звернення 01.02.2023).

196. Шаповалова І.С., Рогальська В.В. Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю, Монографія, 2020, URL:[https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/6687/1/Шаповалова І.С., Рогальська В.В.pdf](https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/6687/1/Шаповалова%20І.С.,%20Рогальська%20В.В.pdf) (дата звернення 01.02.2023).

197. Шибіко В.П. Загальні положення попереднього розслідування / В.П. Шибіко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор // Кримінальний процес України. - К. : Либідь, 1999. 534 с.

198. Шульгін С.О. Оцінка доказів слідчим і прокурором при прийнятті процесуальних рішень у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування дис... канд. юр. наук: 12.00.09 / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Київ, 2021. 270 с.

199. Яновська О.Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні. *Вісник академії адвокатури України*. 2013. № 2 (27). С. 12–17. URL.: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=vaau_2013_2_4 (дата звернення 01.02.2023).

200. Buldakova K. Application the international legal standards in criminal proceedings against minors by courts . Застосування судами міжнародних правових стандартів у кримінальних провадженнях відносно неповнолітніх. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 5, С. 72-75. URL.: <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR-521-Last.pdf> (дата звернення 01.02.2023).

201. World Congress on Juvenile Justice Final Declaration, Geneva, Switzerland, 30 January 2015. URL: <http://www.news.admin.ch/NSBSubscriber/message/attachments/38168.pdf>. (дата звернення 01.02.2023)

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані
основні наукові результати дисертації:*

1. Buldakova K. Application the international legal standards in criminal proceedings against minors by courts . *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 5, С. 72-75.
2. Булдакова К.Е. Роль і місце судового контролю під час обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: науковий збірник*. 2022. №4, С.130-134.
3. Булдакова К.Е. Здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх на сучасному етапі розвитку кримінального процесу в Україні. *Держава та регіони: серія «Право»*. 2022, №3 (77). С.72-76.
4. Булдакова К.Е. Застосування практики Європейського суду з прав людини у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Право та державне управління*. 2022, №3 . С.116-121.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Булдакова К.Е. Гарантія забезпечення презумпції невинуватості при закритому судовому розгляді. Міжнародна науково-практична конференція. *Актуальні проблеми кримінально – правового, кримінально-процесуального*

та криміналістичного забезпечення безпеки України (м.Дніпро: 30 листопада 2018 р.) С. 28-29.

6. Булдакова К.Е. Федченко В.М. Деякі питання судового контролю захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування* (ДДУВС, 07.06.2019) С 21-24.

7. Булдакова К.Е. Застосування деяких міжнародних правових стандартів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / К.Е. Булдакова // *Діяльність органів досудового розслідування в умовах реформування правоохоронних органів: сучасні виклики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 21 травня 2021 р.). – Дніпро: ДДУВС, 2021. – С. 143-147.

Додаток Б

Анкета опитування респондентів (працівників судових та правоохоронних органів)

АНКЕТА

«Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх»

Шановні респонденти!

Заповнюйте, будь ласка, анкету, виходячи з Вашого досвіду, знань та розуміння проблеми. Об'єктивність висновків за результатами анкетування залежить від повноти та ширості Ваших відповідей. Уважно прочитайте запитання, оберіть відповіді із запропонованих варіантів або напишіть власний варіант. Анкета є анонімною.

Дякуємо за допомогу!

1. Ваш статус у якості респондента:

1. Суддя
2. Слідчий суддя
3. Прокурор органу прокуратури
4. Дізнавач
5. Слідчий
6. Працівник служби у справах дітей

2. Скільки років перебуваєте на цій посаді?

1. До року
2. До двох років
3. До трьох років
4. До чотирьох років
5. До п'яти років
6. Більше п'яти років

3. На Вашу думку, які з перерахованих чинників впливають на вчинення неповнолітньою особою кримінального правопорушення?

1. Соціально побутові негаразди у сім'ї неповнолітнього
2. Відсутність належної уваги з боку батьків
3. Незабезпечення матеріальних потреб неповнолітнього
4. Вплив вулиці
5. Вплив друзів, близького оточення
6. Недостатня увага з боку школи
7. Вплив дорослого кримінального середовища
8. Вплив інформаційних та інших комп'ютерних мереж
- 9 Інше (вказіть, що саме) _____

4. Чи вважаєте Ви, що під час здійснення кримінального провадження права неповнолітнього у такому кримінальному провадженні достатньо захищені?

1. Звичайно так

2. Скоріше так
3. Скоріше ні
4. Звичайно ні
5. Важко відповісти

5. На Вашу думку чи слід доповнити КПК України нормами щодо необхідності проведення обов'язкової перевірки заяв, повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення неповнолітнім?

1. Звичайно так
2. Скоріше так
3. Скоріше ні
4. Звичайно ні
5. Важко відповісти

6. На Вашу думку, враховуючи вікові та психологічні особливості неповнолітніх чи є необхідність в удосконаленні законодавчих норм щодо забезпечення їх прав та законних інтересів під час здійснення кримінального провадження?

1. Звичайно так
2. Скоріше так
3. Скоріше ні
4. Звичайно ні
5. Важко відповісти

7. Чи є необхідність передбачити додаткові обов'язки неповнолітнім щодо їх часті у кримінальному провадженні?

1. Звичайно так
2. Скоріше так
3. Скоріше ні
4. Звичайно ні
5. Важко відповісти

8. Чи є необхідність передбачити додаткові обов'язки представникам, законним представникам неповнолітнього щодо їх часті у кримінальному провадженні?

1. Звичайно так
2. Скоріше так
3. Скоріше ні
4. Звичайно ні
5. Важко відповісти

9. Чи вбачаєте Ви необхідність у розширенні меж судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх?

1. Так, це питання на сьогодні набуває великої актуальності
2. Проблема у цілому є актуальною, але у діяльності суддів, є ще більш актуальні питання, які потребують негайного вирішення
3. Ні, у цьому нема необхідності
4. Важко відповісти

10. Чи є необхідність в рамках провадження досудового розслідування удосконалити правові положення щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх?

1. Так, є потреба
2. Скоріше так
3. Скоріше ні

4. Звичайно ні
5. Важко відповісти

11. Які саме положення щодо необхідності здійснення судового контролю у справах неповнолітніх вимагають правової регламентації, або свого удосконалення у вже існуючих нормах?

1. Щодо початку досудового розслідування
  2. Щодо проведення слідчих (розшукових) дій
  3. Щодо участі представників, законних представників неповнолітнього
  4. Щодо проведення негласних (слідчих) розшукових дій
  5. Щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження
  6. Щодо застосування, зміни та скасування запобіжних заходів
  7. Щодо зупинення та відновлення досудового розслідування
  7. Щодо продовження строків досудового розслідування
  8. Щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності
  9. Щодо закінчення досудового розслідування
  10. Інше (вказіть, що саме) _____
-

12. На вашу думку, які чинники впливають на ефективність здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх?

1. Чітка невизначеність процесуального статусу слідчого судді
  2. Розпорошеність по всьому КПК норм щодо здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях
  3. Відсутність у КПК України правової регламентації єдиного процесуального порядку застосування судового контролю у справах неповнолітніх
  4. Відсутність застосування єдиного процесуального порядку відновного правосуддя (медіації) у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх
  5. Інше (вказіть, що саме) _____
-

13. Чи є необхідність окрім стадії досудового розслідування передбачити певні вимоги, або додаткові вимоги щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх й на інших стадіях кримінального провадження?

1. Так, є потреба
2. Скоріше так
3. Скоріше ні
4. Звичайно ні
5. Важко відповісти

14. Якщо так, то на яких стадіях кримінального провадження необхідно передбачити, або удосконалити окремі положення щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх?

1. Підготовчого провадження
2. Судового розгляду
3. Провадження в судді апеляційної інстанції
4. Виконання вироку
5. Провадження в судді касаційної інстанції
6. Провадження у Верховному Суді

7. Провадження за нововиявленими або виключними обставинами

8. Інше (вказіть, що саме) _____

---

15. На Вашу думку при ухваленні процесуальних рішень у справах неповнолітніх, чи відбувається дотримання вимог міжнародних правових стандартів з питань забезпечення прав, свобод та законних інтересів неповнолітнього?

1. Так
2. Скоріше так
3. Ні
4. Скоріше ні
5. Важко відповісти

16. На Вашу думку, для підвищення ефективності системи судового контролю, необхідно:

1. Підвищити фінансування суддів
  2. Збільшити штатну чисельність слідчих суддів в кожному судді
  3. Підвищити авторитет правосуддя у цілому
  4. Здійснити удосконалення положень кримінального процесуального законодавства, з питань здійснення судового контролю у справах неповнолітніх;
  5. Закріплення в законодавстві конкретних вимог до рівня професійної підготовки суддів з питань провадження у справах неповнолітніх
  6. Інше (*напишіть*) _____
-

17. Чи необхідно в Україні передбачити окремі (ювенальні) суди з розгляду кримінальних проваджень у справах неповнолітніх?

1. Так
2. Скоріше так
3. Ні
4. Скоріше ні
5. Важко відповісти

18. Якщо так, то чи всі види кримінальних правопорушень, у яких обвинувачується неповнолітній такий суд повинен розглядати?

1. Так
  2. Ні, лише не тяжкі злочини
  3. Важко відповісти
  4. Інше (вказіть, що саме) _____
-

19. Чи сприятиме підвищенню ефективності здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх формування вдосконалених правових позицій та розроблення на їх основі відповідних рекомендацій для органів досудового розслідування, прокуратури та суду?

1. Так
2. Скоріше так
3. Ні
4. Скоріше ні
5. Важко відповісти

**Зведені результати
анкетування 288 респондентів (працівників судових та
правоохоронних органів)**

**«Судовий контроль в кримінальному провадженні
у справах щодо неповнолітніх»**

Дослідником було проведено соціологічне дослідження (опитування) експертів по Дніпропетровській, Вінницькій, Черкаській, Запорізькій, Київській, Львівській, Одеській, Миколаївській області, та м. Київ – 288 респондентів (слідчих, дізнавачів, слідчих суддів, прокурорів, суддів, працівників служб у справах дітей) з питань судового контролю у кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх.

Так, виявилось доцільним проаналізувати думки експертів – відповідних професійних категорій. З них: найбільший сегмент експертів склали працівники служби у справах дітей – 30,8%, друга кількісна група експертів – слідчі – 28,7%, наступні групи опитаних – дізнавачі – 19,4%, прокурори органу прокуратури – 10,1%, слідчі судді – 8,8% та судді – 2,3%. Усього в дослідженні взяли участь 288 експертів (100,0%).

Їхній розподіл за стажем роботи на займаній посаді має такий вигляд: найбільша кількісна група – це досвідчені працівники, які працюють на посаді понад 5 років – 52,7%, чверть опитаних – 25,6% мають стаж 2-3 роки, фахівців із мінімальним стажем до 1 року виявилось 13,2% і найменший сегмент – 8,5% мають працівники зі стажем роботи на займаній посаді 4-5 років.

Насамперед було потрібно виявити **які саме чинники впливають на вчинення неповнолітньою особою кримінального правопорушення**. Так, усі альтернативи доцільно представити у вигляді наступного рейтингу (зазначимо, що сумарна кількість відповідей на це запитання значно

перевищує 100,0%, але це обумовлено можливістю респондентів обрати декілька варіантів відповідей із запропонованих):

- найголовнішим чинником учасники опитування вважають соціально побутові негаразди у сім'ї неповнолітнього – цієї думки дотримуються 67,4%;
- на другому місці альтернатива щодо відсутності належної уваги з боку батьків – 65,9% респондентів звернули увагу саме на цей чинник;
- 41,9% вважають, що однією з головних причин вчинення неповнолітньою особою кримінального правопорушення полягає у впливі маргінального оточення (вулиці);
- вплив інформаційних та інших комп'ютерних мереж відіграє досить вагомий вплив на протиправну поведінку неповнолітніх – це думка 40,3% експертів;
- не останнє місце віддали також такому факторові, як вплив друзів, близького оточення – 39,5%;
- важливим фактором вчинення кримінальних правопорушень, на думку опитаних, виступає незабезпечення матеріальних потреб неповнолітнього – 17,1%;
- 16,3% респондентів полагають, що доросле кримінальне середовище також вносить свій «внесок» у протиправну поведінку неповнолітніх;
- 7,8% у контексті проблеми звертають увагу на недостатню увагу з боку школи;
- на свій варіант відповіді вказали 0,8% опитаних (безкарність).

На наступне запитання анкети **«Чи вважаєте Ви, що під час здійснення кримінального провадження права неповнолітнього у такому кримінальному провадженні достатньо захищені?»** переважна кількість опитаних дала стверджувальну відповідь – 76,0% (сума за індикаторами шкали «звичайно так» – 43,4% та «скоріше так» – 32,6%). 13,2% не згодні з

думкою більшості (сума індикаторів «скоріше ні» – 8,5% та «звичайно ні» – 4,7%). 10,9% ускладнилися з відповіддю на це запитання.

Що стосується **необхідності доповнити КПК України нормами щодо необхідності проведення обов'язкової перевірки заяв, повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення неповнолітнім**, то більше половини учасників опитування – 52,7% вважають, що це є необхідним (сума показників «звичайно так» – 27,9% та «скоріше так» – 24,8%). Не підтримує ідею внесення змін до КПК приблизно третина експертів – 31,0% (сума індикаторів шкали «скоріше ні» – 19,4% та «звичайно ні» – 11,6%). Не змогли дати відповідь на запитання 16,3%.

На наступне запитання про **необхідність удосконалення законодавчих норм щодо забезпечення прав та законних інтересів неповнолітніх під час здійснення кримінального провадження із урахуванням їхніх психологічних особливостей** також більше половини – 51,2% продемонстрували свою згоду з необхідністю внесення відповідних змін (сума відповідей «звичайно так» – 26,4% та «скоріше так» – 24,8%). 38,7% опитаних висловлюють свою незгоду з цим питанням (сумарний показник відповідей «скоріше ні» – 30,2% та «звичайно ні» – 8,5%). Не має відповіді на це запитання досить великий сегмент опитаних – більше чверті – 26,4%.

«Чи є необхідність передбачити додаткові обов'язки неповнолітнім щодо їх часті у кримінальному провадженні?» – у відповідях на це запитання 72,9% відмітили, що вони згодні із запровадженням додаткових обов'язків (сумарний показник відповідей «звичайно так» – 32,6% та «скоріше так» – 40,3%). 17,8% (сума відповідей «скоріше ні» – 12,4% та «звичайно ні» – 5,4%), навпаки, не вважають за потрібне передбачити

додаткові обов'язки неповнолітнім щодо їх участі у кримінальному провадженні. Не визначилися з відповіддю 9,3% респондентів.

У питанні, де йшлося про **необхідність передбачити додаткові обов'язки представникам, законним представникам неповнолітнього щодо їх часті у кримінальному провадженні**, 64,3% висловилися за необхідність передбачити вказані обов'язки (сумарний показник «звичайно так» – 30,2% та «скоріше так» – 34,1%). Не підтримують надану пропозицію 26,4% (сума відповідей за індикаторами шкали «скоріше ні» – 20,2% та «звичайно ні» – 6,2%). Не мають відповіді 9,3%.

«Чи вбачаєте Ви необхідність у розширенні меж судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх?» – на це запитання трохи більше третини учасників опитування – 34,1% відповіли, що проблема у цілому є актуальною, але у діяльності суддів, є ще більш актуальні питання, які потребують негайного вирішення. 28,7% експертів зазначили, що необхідність у розширенні меж судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх є і це питання на сьогодні набуває великої актуальності. Найменший сегмент опитаних – 21,7% стверджують, що вони на бачать необхідності у розширенні меж судового контролю відповідної спрясованості. 15,5% не визначилися зі своєю позицією і не мають відповіді на запитання.

У відповідях на наступне запитання, яке було призвано з'ясувати **чи є необхідність в рамках провадження досудового розслідування удосконалити правові положення щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх** більше половини експертів – 52,7% висловилися одностайно, що це є необхідний захід (сума відповідей за індикаторами «так, є потреба» – 24,8% та «скоріше так» – 27,9%). Приблизно третина респондентів – 32,5% не підтримала цю точку зору (сума індикаторів

«скоріше ні» – 24,0% та «звичайно ні» – 8,5%). Ускладнилися з відповіддю 14,7% опитаних.

На наступне запитання анкети **«Які саме положення щодо необхідності здійснення судового контролю у справах неповнолітніх вимагають правової регламентації, або свого удосконалення у вже існуючих нормах?»** відповіді опитаних можна представити у вигляді рейтингу, хоча слід зазначити, що сума буде вищою, ніж 100,0%, оскільки респонденти обирали декілька варіантів відповідей із запропонованих:

- так, на першому місці за кількістю згадувань, аспект щодо участі представників, законних представників неповнолітнього – 48,1%;
- друге місце у пропозиції щодо проведення слідчих (розшукових) дій – 44,2%;
- на третьому місці альтернатива щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження – 34,9%;
- наступне за кількісним показником положення мало відношення до проведення негласних (слідчих) розшукових дій – 29,5%;
- п'яту рейтингову позицію отримало положення щодо застосування, зміни та скасування запобіжних заходів – 27,1%;
- положення щодо початку досудового розслідування із показником у 18,6% займає наступну рейтингову позицію;
- про продовження строків досудового розслідування згадали 17,8% експертів;
- 15,5% наголошують на необхідності оскарження рішень, дій чи бездіяльності;
- на зупинення та відновлення досудового розслідування вказали 11,6% опитаних;
- у відповідях 8,5% йшлося про закінчення досудового розслідування;

- 2,4% обрали свій варіант відповіді («не чіпайте судовий контроль, навіщо плодити ще один нікчемний орган» – 0,8%, «не потребує» – 1,6%).

Що стосується **чинників, які впливають на ефективність здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх**, то серед них, з точки зору експертів, домінує відсутність у КПК України правової регламентації єдиного процесуального порядку застосування судового контролю у справах неповнолітніх – це думка 55,0% учасників опитування. На відсутність застосування єдиного процесуального порядку відновного правосуддя (медіації) у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх вказали 34,1%. 31,8% наголошують на проблемі розпорошеності по всьому КПК норм щодо здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях. Також респонденти згадують про чітку невизначеність процесуального статусу слідчого судді – 22,5%.

Про **необхідність окрім стадії досудового розслідування передбачити певні вимоги, або додаткові вимоги щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх й на інших стадіях кримінального провадження** йшлося у відповідях 50,4% експертів (сума індикаторів «так, є потреба» – 19,4% та «скоріше так» – 31,0%). Не вважають за потрібне здійснювати подібні зміни 34,1% опитаних (сума індикаторів «скоріше ні» – 28,7% та «звичайно ні» – 5,4%). Не віжповіли на запитання 15,5% респондентів.

Наступне запитання було призвано з'ясувати якщо учасники опитування висловили згоду з передбаченням вимог щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх та на інших стадіях кримінального провадження, то **на яких саме стадіях кримінального провадження необхідно передбачити, або удосконалити окремі**

положення щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх. Так, по-перше, це стосується стадії судового розгляду – це думка 46,5% опитаних; по-друге, це має відношення до стадії виконання вироку – 35,7%; по-третє, має бути пов'язано зі стадією підготовчого провадження – 33,3%. Інші можливі альтернативи отримали набагато нижчі показники – наприклад, стадія провадження за нововиявленими або виключними обставинами – 16,3%, стадія провадження в судді апеляційної інстанції – 10,1%; стадія провадження в судді касаційної інстанції – 5,4%; стадія провадження у Верховному Суді – 4,7%. 2,4% респондентів вказали на свій варіант відповіді («судовий контроль не потрібний»).

Що стосується **дотримання вимог міжнародних правових стандартів з питань забезпечення прав, свобод та законних інтересів неповнолітнього при ухваленні процесуальних рішень у справах неповнолітніх**, переважна кількість учасників опитування – 74,4% дали стверджувальну відповідь на це запитання (сума показників «так» – 37,2% та «скоріше так» – 37,2%). Не згодні з вищезазначеним 14,0% експертів (сумарний показник індикаторів «скоріше ні» – 7,0% та «ні» – 7,0%). Не можуть відповісти на запитання 11,6%.

Щодо **заходів, які сприятимуть підвищенню ефективності системи судового контролю**, то думки опитаних з цього приводу можна скласти у наступний рейтинг (сума відповідей також перевищує 100,0%):

- насамперед важливим є здійснення удосконалення положень кримінального процесуального законодавства, з питань здійснення судового контролю у справах неповнолітніх – так вважають 59,7%;
- друга кількісна група – 43,4% висловила свою згоду з необхідністю закріплення в законодавстві конкретних вимог до рівня професійної підготовки суддів з питань провадження у справах неповнолітніх;

- 26,4% говорять про важливість підвищення авторитету правосуддя у цілому;
- 19,4% акцент зробили на необхідності збільшення штатної чисельності слідчих суддів в кожному суді;
- на останньому місці за кількісним показником альтернатива щодо підвищення фінансування суддів – 6,2%;
- 1,6% опитаних вказали свій варіант («судовий контроль не потрібний» «жорстке покарання» – по 0,8%).

«Чи необхідно в Україні передбачити окремі (ювенальні) суди з розгляду кримінальних проваджень у справах неповнолітніх?» – з позитивною відповіддю на це запитання погодилися 52,7% експертів (з них 24,8% дали відповідь «так», а 27,9% – «скоріше так»). 38,0% не бачать необхідності у окремих (ювенальних) судах з розгляду кримінальних проваджень у справах неповнолітніх (сума відповідей «скоріше ні» – 17,1% та «ні» – 20,9%). Не змогли визначитися з відповіддю 9,3% респондентів.

Якщо мова усе-таки йде про існування ювенальних судів з розгляду кримінальних проваджень у справах неповнолітніх, то постає питання **чи всі види кримінальних правопорушень, у яких обвинувачується неповнолітній такий суд повинен розглядати**. Так, найбільший сегмент опитаних – 52,7% висловився позитивно з цього приводу. 17,8% акцентували увагу на тому факті, що такий суд має розглядати лише не тяжкі злочини. 5,6% мають своє бачення проблеми («вважаю недоцільним створення ювенальних судів»), а чверть експертів не змогла визначитися зі своєю відповіддю.

На останнє запитання **«Чи сприятиме підвищенню ефективності здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх формування вдосконалених правових позицій та**

розроблення на їх основі відповідних рекомендацій для органів досудового розслідування, прокуратури та суду?» переважна кількість респондентів – 72,1% – дала позитивну відповідь (сума індикаторів «так» – 39,5% та «скоріше так» – 32,6%). 17,1% не вважають, що цей захід не сприятиме підвищенню ефективності здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (сума індикаторів «скоріше ні» – 10,9% та «ні» – 6,2%). Не мають відповіді на запитання 10,9% учасників опитування.

Отже, результати дослідження показали, що серед головних чинників, що суттєво впливають на вчинення неповнолітньою особою кримінального правопорушення, фіксуються соціально побутові негаразди у сім'ї неповнолітнього – 67,4%, відсутність належної уваги з боку батьків – 65,9% та вплив маргінального оточення (вулиці) – 41,9%.

У контексті невтішної статистичної інформації щодо кількісних показників вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень, постає питання о захищеності прав неповнолітнього під час здійснення кримінального провадження, про що 76,0% експертів висловили стверджувальні відповіді.

Хоча, у той же час, 52,7% респондентів наголошують на необхідності доповнити КПК України нормами щодо необхідності проведення обов'язкової перевірки заяв, повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення неповнолітнім.

51,2% також висловили свою згоду із необхідністю удосконалення законодавчих норм щодо забезпечення прав та законних інтересів неповнолітніх під час здійснення кримінального провадження із урахуванням їхніх психологічних особливостей. 72,9% учасників опитування також говорять про необхідність передбачити додаткові обов'язки неповнолітнім щодо їхньої участі у кримінальному провадженні і ще 64,3% звертають увагу

на необхідність передбачити додаткові обов'язки представникам, законним представникам неповнолітнього щодо їх часті у кримінальному провадженні.

Про необхідність у розширенні меж судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх не було зафіксовано одностайності у відповідях: експерти вважають проблему актуальною, але наголошують на тому, що у діяльності суддів, є ще більш актуальні питання, які потребують негайного вирішення.

52,7% опитаних також стверджують, що сьогодні існує необхідність в рамках провадження досудового розслідування удосконалити правові положення щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх. Серед таких положень бажано удосконалити такі аспекти, як участь представників, законних представників неповнолітнього – 48,1%, проведення слідчих (розшукових) дій – 44,2% та застосування заходів забезпечення кримінального провадження – 34,9%.

Серед чинників, що впливають на ефективність здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, з точки зору респондентів, домінує відсутність у КПК України правової регламентації єдиного процесуального порядку застосування судового контролю у справах неповнолітніх – 55,0%.

Додамо, що 50,4% експертів звертають увагу на необхідність окрім стадії досудового розслідування, передбачити певні вимоги, або додаткові вимоги щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх й на інших стадіях кримінального провадження. І це стосується стадії судового розгляду – 46,5%, стадії виконання вироку – 35,7%, стадії підготовчого провадження – 33,3%.

74,4% одностайно вказали на необхідність дотримання вимог міжнародних правових стандартів з питань забезпечення прав, свобод та законних інтересів неповнолітнього при ухваленні процесуальних рішень у справах неповнолітніх.

Серед заходів, які сприятимуть підвищенню ефективності системи судового контролю, пріоритетними виявилися здійснення удосконалення положень кримінального процесуального законодавства, з питань здійснення судового контролю у справах неповнолітніх – 59,7% та необхідність закріплення в законодавстві конкретних вимог до рівня професійної підготовки суддів з питань провадження у справах неповнолітніх – 43,4%.

Про запровадження окремих (ювенальних) судів з розгляду кримінальних проваджень у справах неповнолітніх говорили 52,7% експертів. Така ж саме кількість опитаних наголосила, що ці суди мають розглядати всі види кримінальних правопорушень, у яких обвинувачується неповнолітній.

Також 72,1% учасників опитування вважають, що формування вдосконалених правових позицій та розроблення на їх основі відповідних рекомендацій для органів досудового розслідування, прокуратури та суду має сприяти підвищенню ефективності здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

ДОДАТОК Г

ТАБЛИЦІ

«Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх»

Таблиця 1. Розподіл респондентів за посадою

	%
Суддя	2,3
Слідчий суддя	8,8
Прокурор органу прокуратури	10,1
Дізнавач	19,4
Слідчий	28,7
Працівник служби у справах дітей	30,8

Усього	100,0% (288)
---------------	-------------------------------

Таблиця 2. Розподіл респондентів за стажем роботи на посаді

	%
До 1 року	13,2
2-3 роки	25,6
4-5 років	8,5
Більше 5 років	52,7

Таблиця 3. Розподіл респондентів за місцем перебування

	%
Дніпропетровська область	19,2
Запорізька область	8,4
Черкаська область	15,6
Одеська область	10,5
Миколаївська область	5,7
Вінницька область	14,3
Львівська область	10,1
Київська область	5,3
м. Київ	10,9

Таблиця 4. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, які з перерахованих чинників впливають на вчинення неповнолітньою особою кримінального правопорушення?»

	%
Соціально побутові негаразди у сім'ї неповнолітнього	67,4
Відсутність належної уваги з боку батьків	65,9
Незабезпечення матеріальних потреб неповнолітнього	17,1
Вплив маргінального оточення (вулиці)	41,9
Вплив друзів, близького оточення	39,5

Недостатня увага з боку школи	7,8
Вплив дорослого кримінального середовища	16,3
Вплив інформаційних та інших комп'ютерних мереж	40,3
Інше	0,8

Таблиця 5. Розподіл відповідей на запитання «Чи вважаєте Ви, що під час здійснення кримінального провадження права неповнолітнього у такому кримінальному провадженні достатньо захищені?»

	%
Звичайно так	43,4
Скоріше так	32,6
Скоріше ні	8,5
Звичайно ні	4,7
Важко відповісти	10,9

Таблиця 6. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку чи слід доповнити КПК України нормами щодо необхідності проведення обов'язкової перевірки заяв, повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення неповнолітнім?»

	%
Звичайно так	27,9
Скоріше так	24,8
Скоріше ні	19,4
Звичайно ні	11,6
Важко відповісти	16,3

Таблиця 7. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, враховуючи вікові та психологічні особливості неповнолітніх чи є необхідність в удосконаленні законодавчих норм щодо забезпечення їх прав та законних інтересів під час здійснення кримінального провадження?»

	%
Звичайно так	26,4
Скоріше так	24,8

Скоріше ні	30,2
Звичайно ні	8,5
Важко відповісти	26,4

Таблиця 8. Розподіл відповідей на запитання «Чи є необхідність передбачити додаткові обов'язки неповнолітнім щодо їх часті у кримінальному провадженні?»

	%
Звичайно так	32,6
Скоріше так	40,3
Скоріше ні	12,4
Звичайно ні	5,4
Важко відповісти	9,3

Таблиця 9. Розподіл відповідей на запитання «Чи є необхідність передбачити додаткові обов'язки представникам, законним представникам неповнолітнього щодо їх часті у кримінальному провадженні?»

	%
Звичайно так	30,2
Скоріше так	34,1
Скоріше ні	20,2
Звичайно ні	6,2
Важко відповісти	9,3

Таблиця 10. Розподіл відповідей на запитання «Чи вбачаєте Ви необхідність у розширенні меж судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх?»

	%
Так, це питання на сьогодні набуває великої актуальності	28,7
Проблема у цілому є актуальною, але у діяльності суддів, є ще більш актуальні питання, які потребують негайного вирішення	34,1
Ні, у цьому нема необхідності	21,7

Важко відповісти	15,5
------------------	------

Таблиця 11. Розподіл відповідей на запитання «Чи є необхідність в рамках провадження досудового розслідування удосконалити правові положення щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх?»

	%
Так, є потреба	24,8
Скоріше так	27,9
Скоріше ні	24,0
Звичайно ні	8,5
Важко відповісти	14,7

Таблиця 12. Розподіл відповідей на запитання «Які саме положення щодо необхідності здійснення судового контролю у справах неповнолітніх вимагають правової регламентації, або свого удосконалення у вже існуючих нормах?»

	%
Щодо початку досудового розслідування	18,6
Щодо проведення слідчих (розшукових) дій	44,2
Щодо участі представників, законних представників неповнолітнього	48,1
Щодо проведення негласних (слідчих) розшукових дій	29,5
Щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження	34,9
Щодо застосування, зміни та скасування запобіжних заходів	27,1
Щодо зупинення та відновлення досудового розслідування	11,6
Щодо продовження строків досудового розслідування	17,8
Щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності	15,5
Щодо закінчення досудового розслідування	8,5
Інше	2,4

Таблиця 13. Розподіл відповідей на запитання «На вашу думку, які чинники впливають на ефективність здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх?»

	%
Чітка невизначеність процесуального статусу слідчого судді	22,5
Розпорошеність по всьому КПК норм щодо здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях	31,8
Відсутність у КПК України правової регламентації єдиного процесуального порядку застосування судового контролю у справах неповнолітніх	55,0
Відсутність застосування єдиного процесуального порядку відновного правосуддя (медіації) у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх	34,1
Інше	0

Таблиця 14. Розподіл відповідей на запитання «Чи є необхідність окрім стадії досудового розслідування передбачити певні вимоги, або додаткові вимоги щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх й на інших стадіях кримінального провадження?»

	%
Так, є потреба	19,4
Скоріше так	31,0
Скоріше ні	28,7
Звичайно ні	5,4
Важко відповісти	15,5

Таблиця 15. Розподіл відповідей на запитання «Якщо так, то на яких стадіях кримінального провадження необхідно передбачити, або удосконалити окремі положення щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх?»

	%
Підготовчого провадження	33,3
Судового розгляду	46,5

Провадження в судді апеляційної інстанції	10,1
Виконання вироку	35,7
Провадження в судді касаційної інстанції	5,4
Провадження у Верховному Суді	4,7
Провадження за нововиявленими або виключними обставинами	16,3
Інше	2,4

Таблиця 16. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку при ухваленні процесуальних рішень у справах неповнолітніх, чи відбувається дотримання вимог міжнародних правових стандартів з питань забезпечення прав, свобод та законних інтересів неповнолітнього?»

	%
Так	37,2
Скоріше так	37,2
Скоріше ні	7,0
Ні	7,0
Важко відповісти	11,6

Таблиця 17. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, для підвищення ефективності системи судового контролю, необхідно:»

	%
Підвищити фінансування суддів	6,2
Збільшити штатну чисельність слідчих суддів в кожному судді	19,4
Підвищити авторитет правосуддя у цілому	26,4
Здійснити удосконалення положень кримінального процесуального законодавства, з питань здійснення судового контролю у справах неповнолітніх	59,7
Закріплення в законодавстві конкретних вимог до рівня професійної підготовки суддів з питань провадження у справах неповнолітніх	43,4
Інше	1,6

Таблиця 18. Розподіл відповідей на запитання «Чи необхідно в Україні передбачити окремі (ювенальні) суди з розгляду кримінальних проваджень у справах неповнолітніх?»

	%
Так	24,8
Скоріше так	27,9
Скоріше ні	17,1
Ні	20,9
Важко відповісти	9,3

Таблиця 19. Розподіл відповідей на запитання «Якщо так, то чи всі види кримінальних правопорушень, у яких обвинувачується неповнолітній такий суд повинен розглядати?»

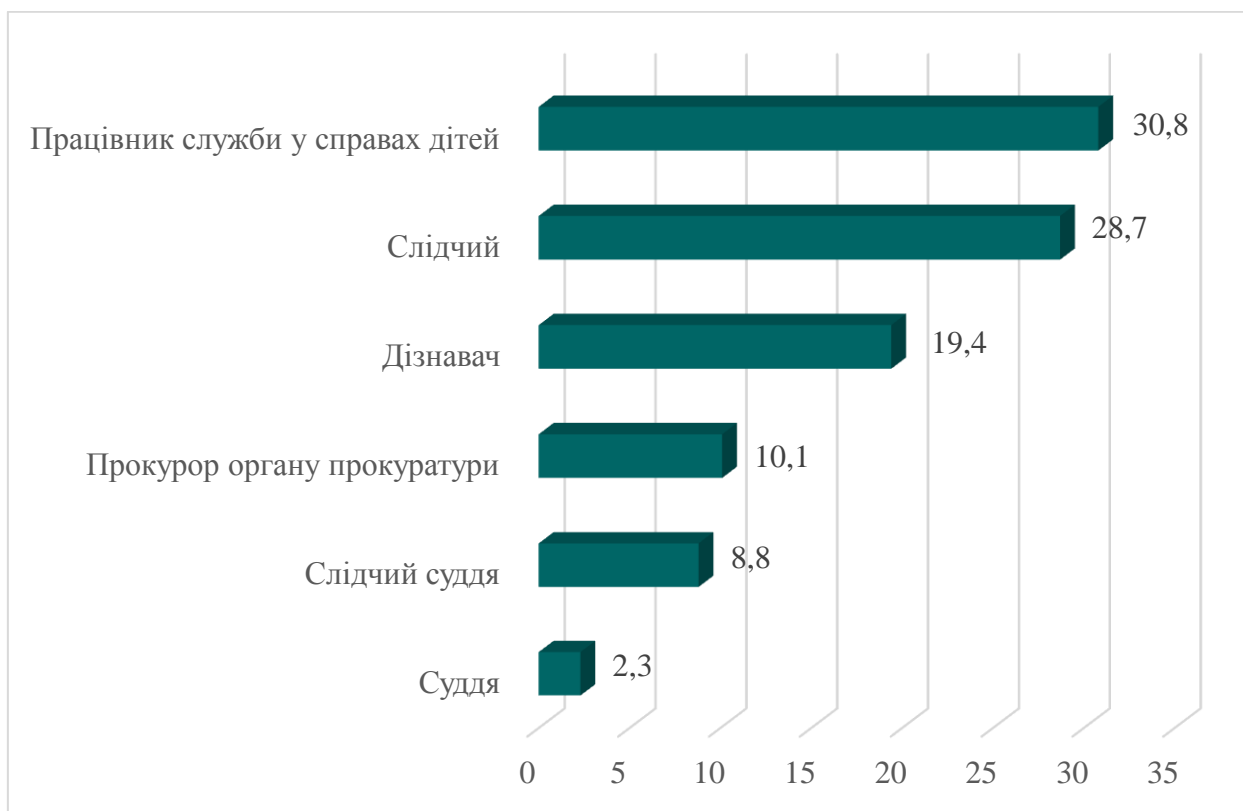
	%
Так	52,7
Ні, лише не тяжкі злочини	17,8
Інше	5,6
Важко відповісти	24,0

Таблиця 20. Розподіл відповідей на запитання «Чи сприятиме підвищенню ефективності здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх формування вдосконалених правових позицій та розроблення на їх основі відповідних рекомендацій для органів досудового розслідування, прокуратури та суду?»

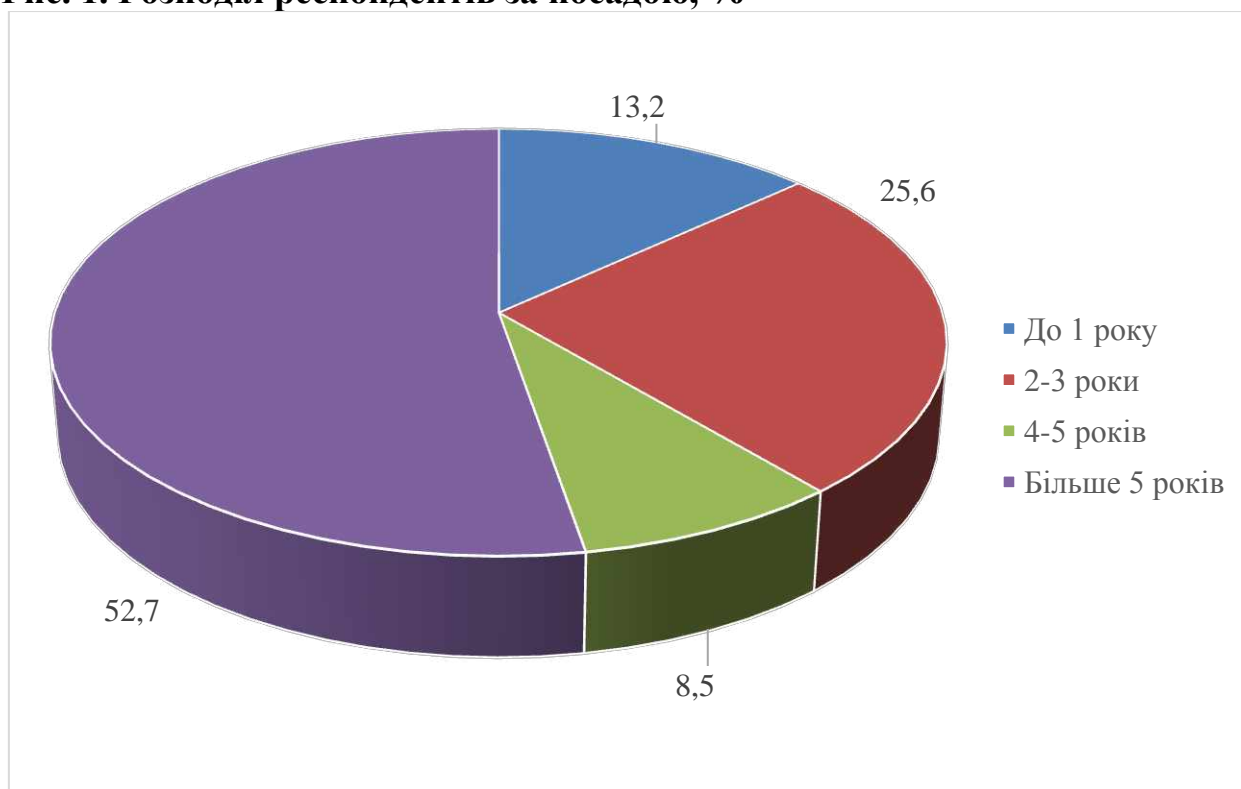
	%
Так	39,5
Скоріше так	32,6
Скоріше ні	10,9
Ні	6,2
Важко відповісти	10,9

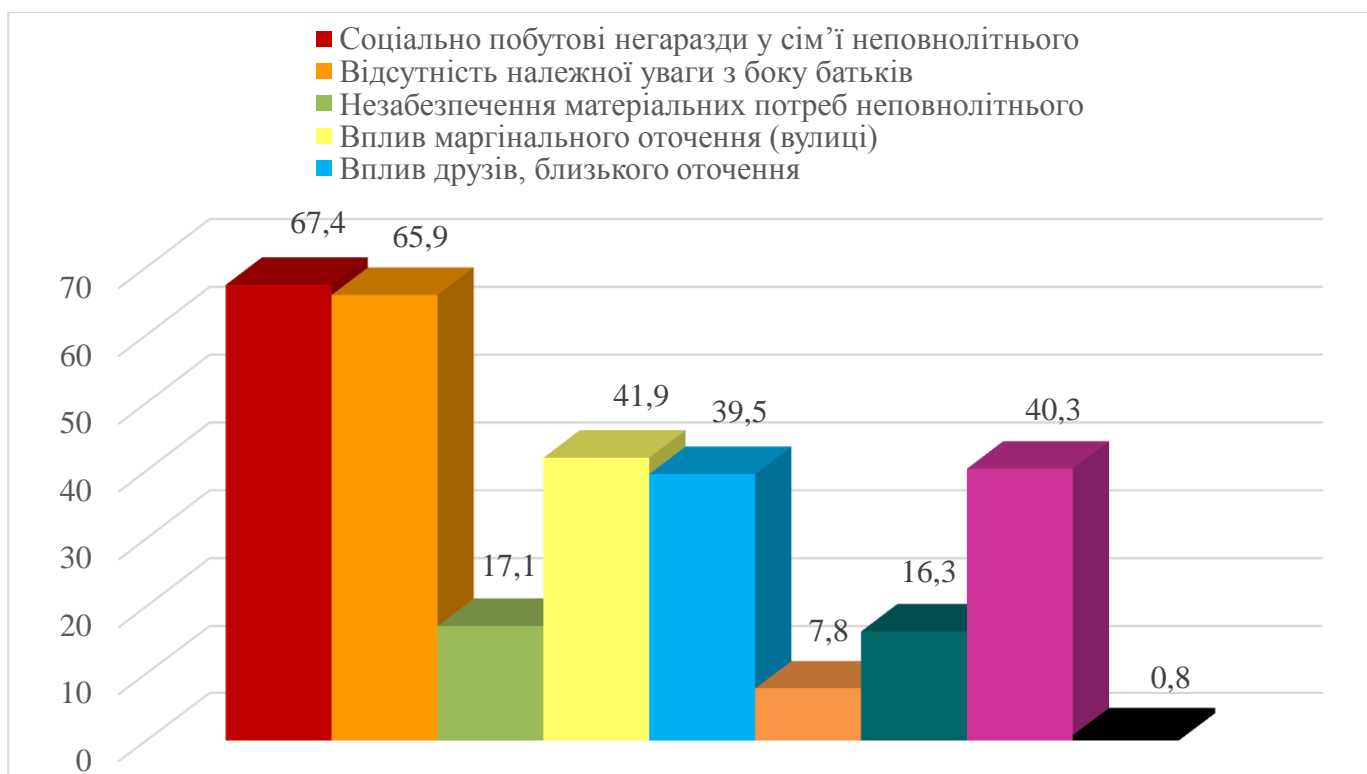
ДІАГРАМИ
до таблиці
**«Судовий контроль в кримінальному провадженні
у справах щодо неповнолітніх»**

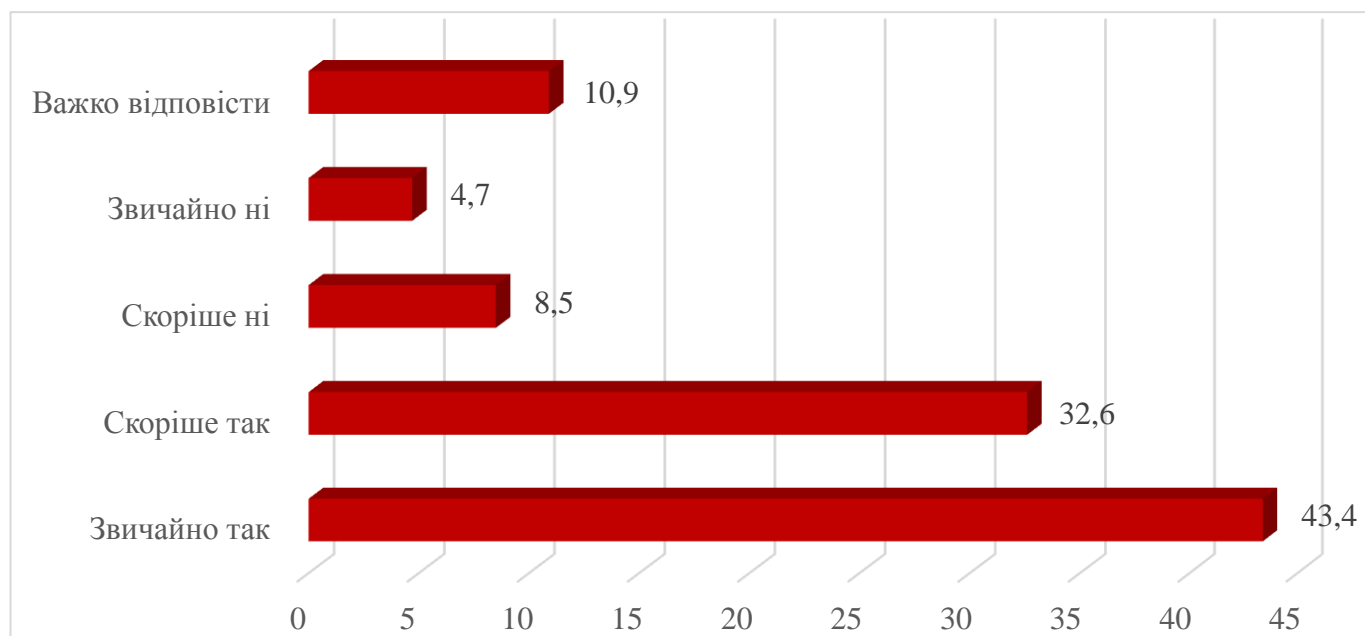
Рис. 1. Розподіл респондентів за посадою, %

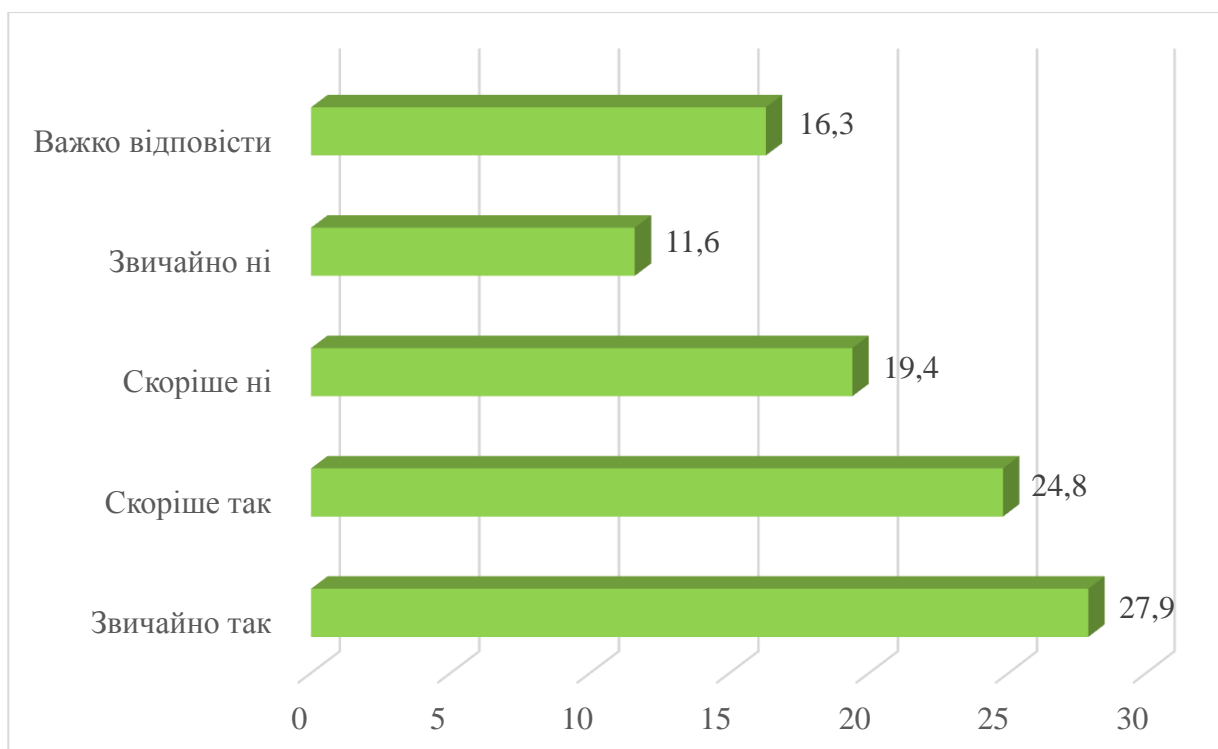
Рис. 2. Розподіл респондентів за стажем роботи на посаді, %

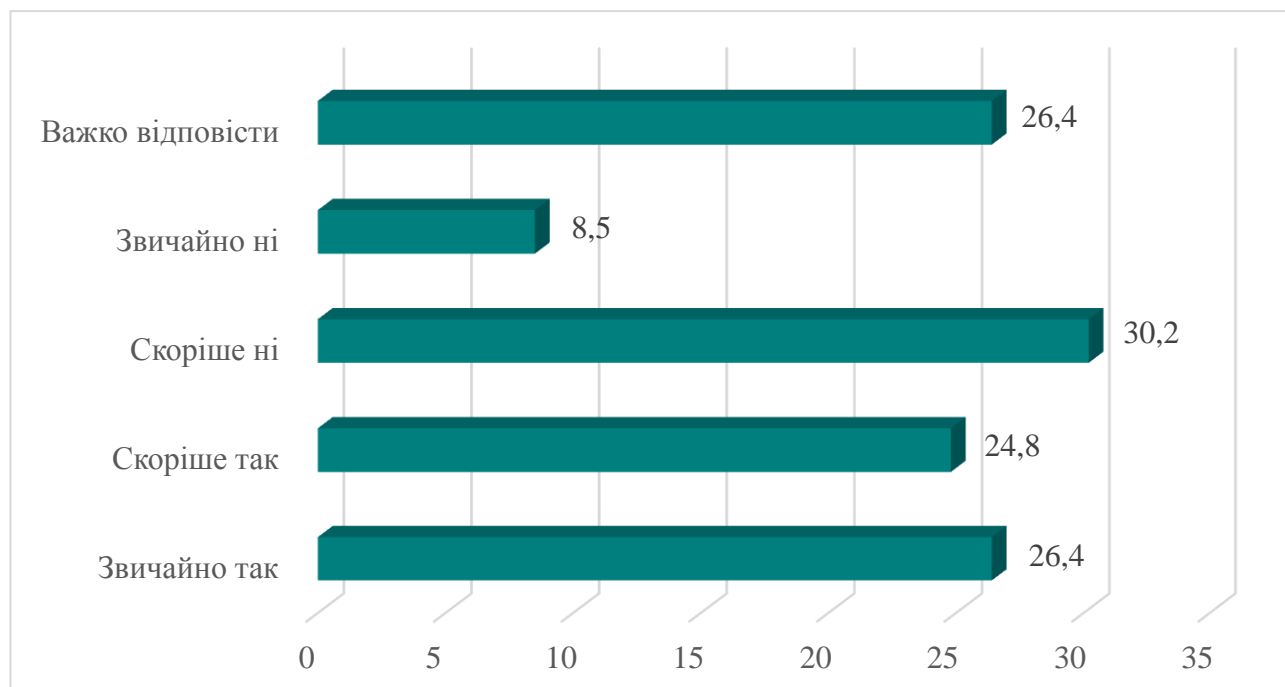
Рис. 3. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, які з перерахованих чинників впливають на вчинення неповнолітньою особою кримінального правопорушення?», %

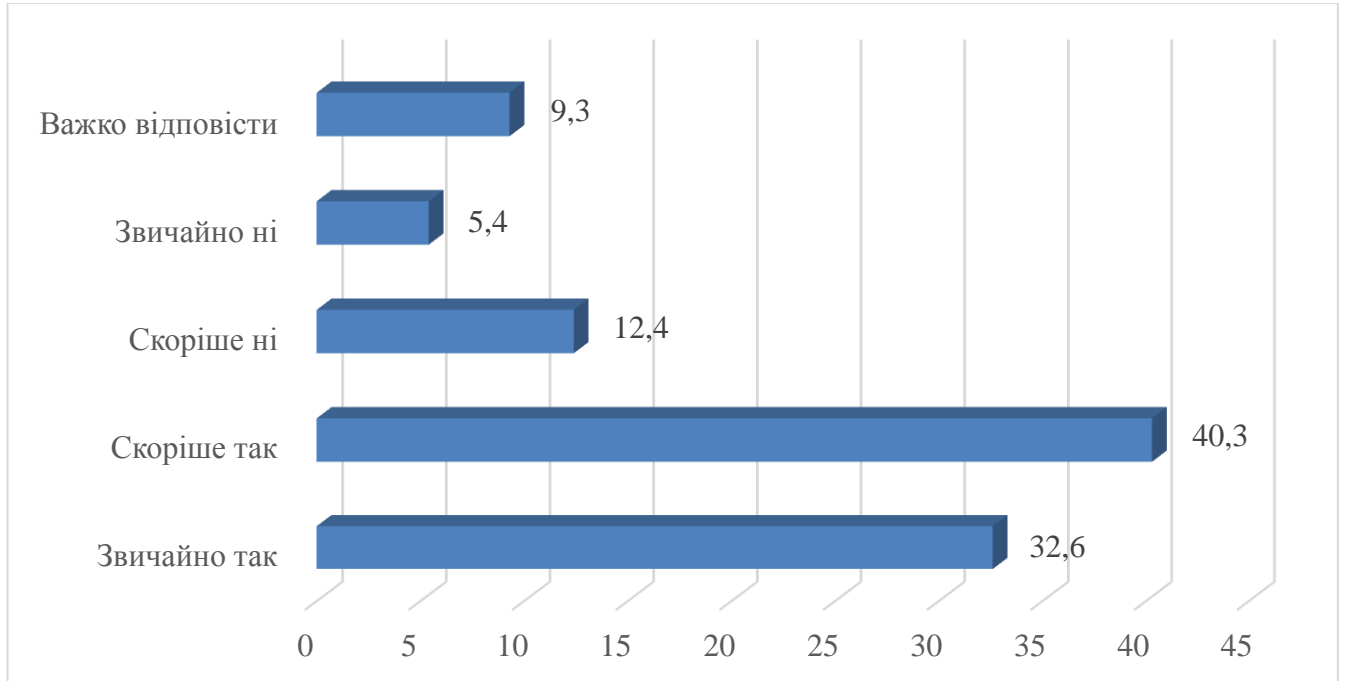
Рис. 4. Розподіл відповідей на запитання «Чи вважаєте Ви, що під час здійснення кримінального провадження права неповнолітнього у такому кримінальному провадженні достатньо захищені?», %

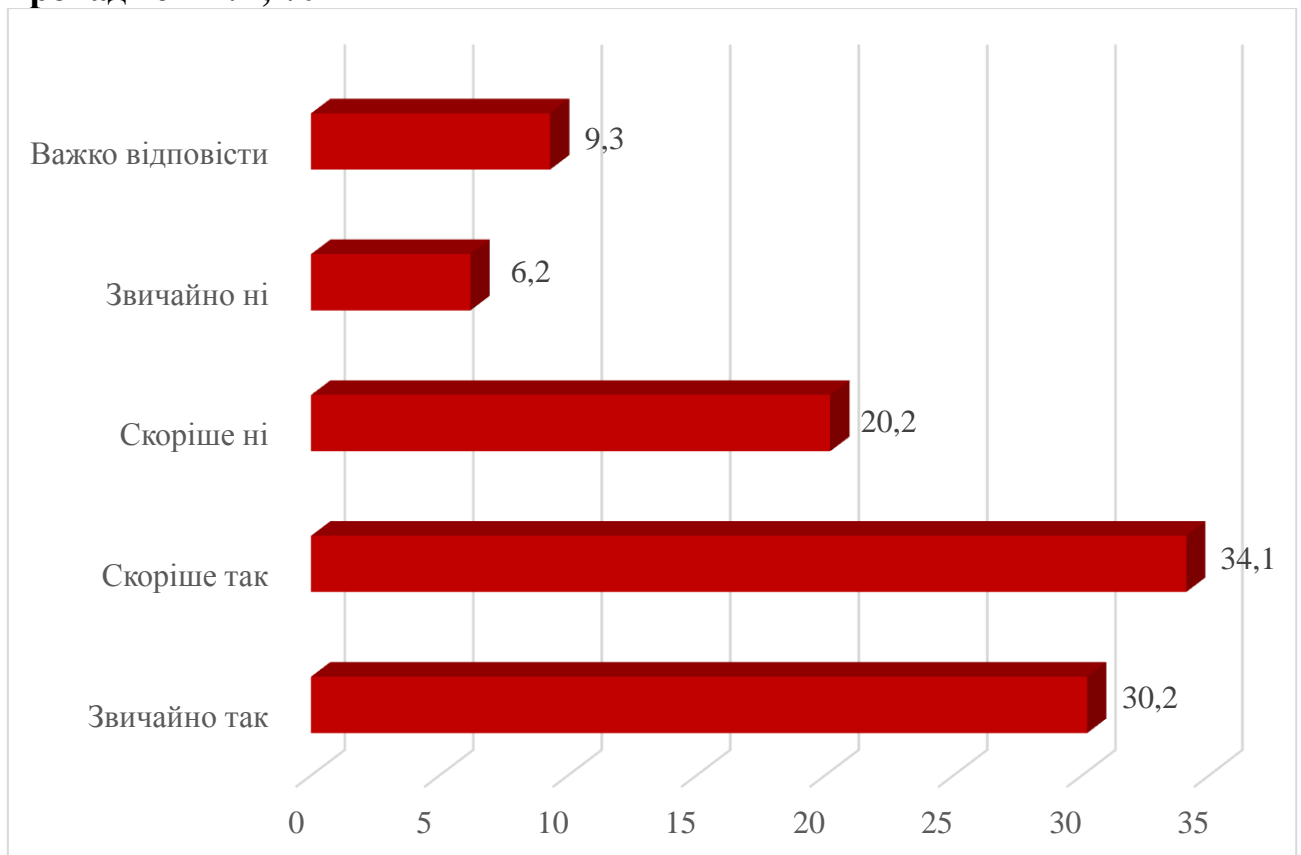
Рис. 5. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку чи слід доповнити КПК України нормами щодо необхідності проведення обов’язкової перевірки заяв, повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення неповнолітнім?», %

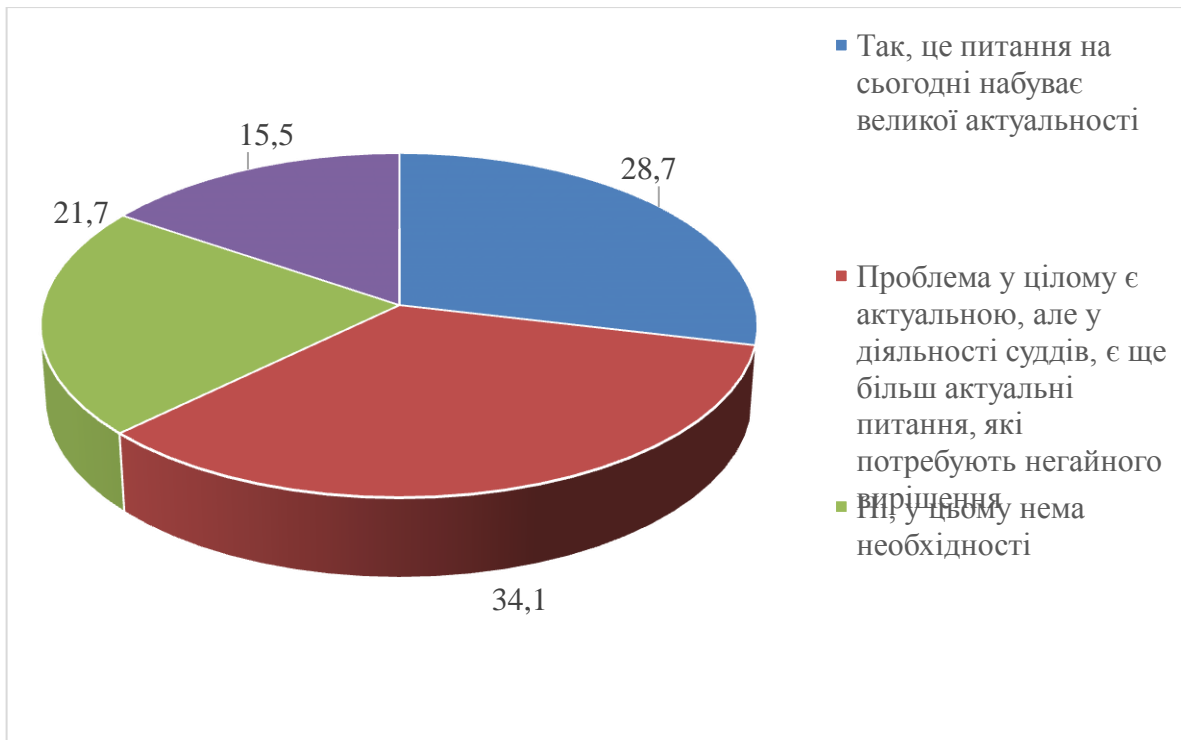
Рис. 6. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, враховуючи вікові та психологічні особливості неповнолітніх чи є необхідність в удосконаленні законодавчих норм щодо забезпечення їх прав та законних інтересів під час здійснення кримінального провадження?», %

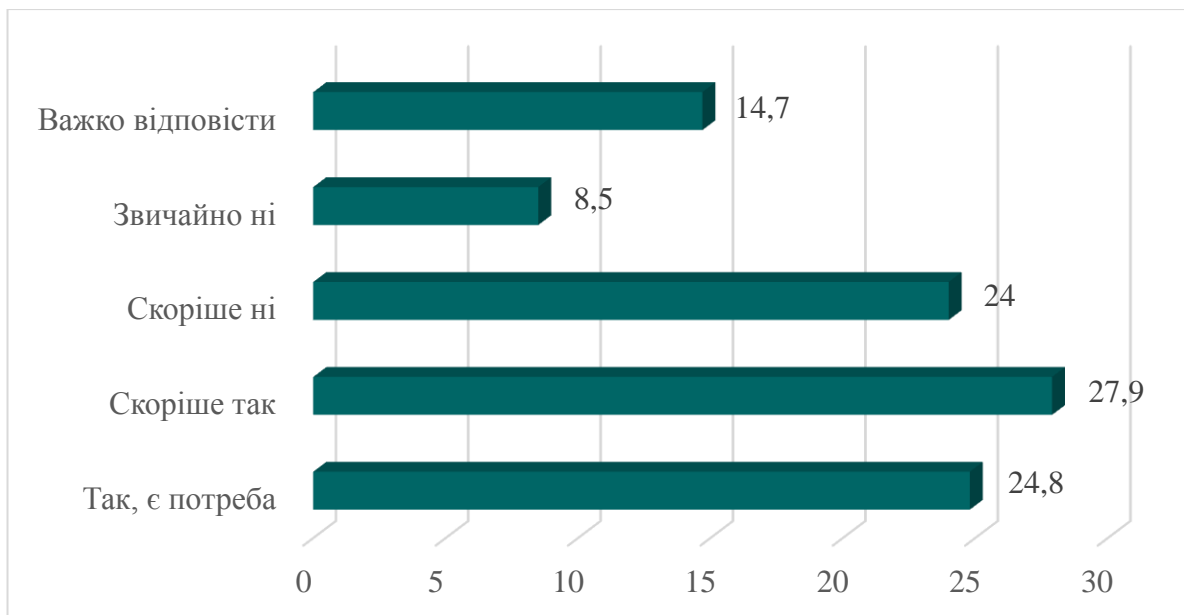
Рис. 7. Розподіл відповідей на запитання «Чи є необхідність передбачити додаткові обов’язки неповнолітнім щодо їх часті у кримінальному провадженні?», %

Рис. 8. Розподіл відповідей на запитання «Чи є необхідність передбачити додаткові обов’язки представникам, законним представникам неповнолітнього щодо їх часті у кримінальному провадженні?», %

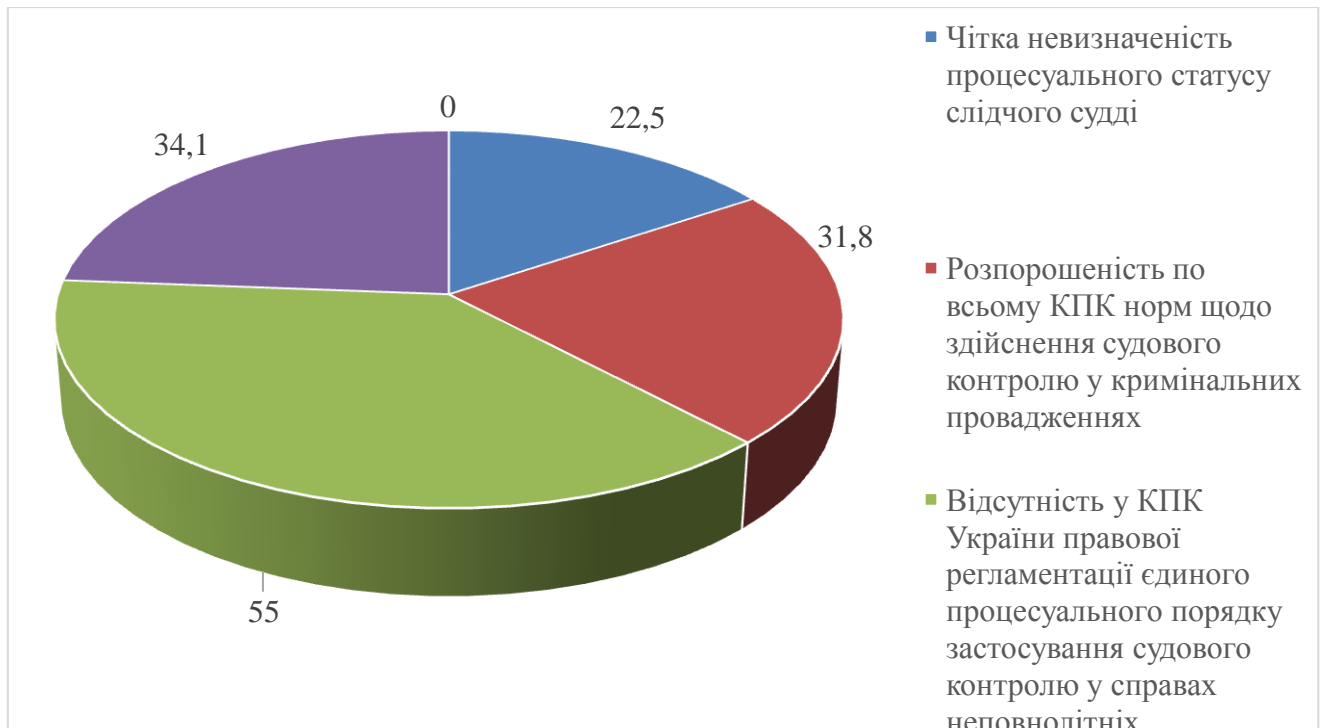
Рис. 9. Розподіл відповідей на запитання «Чи вбачаєте Ви необхідність у розширенні меж судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх?», %

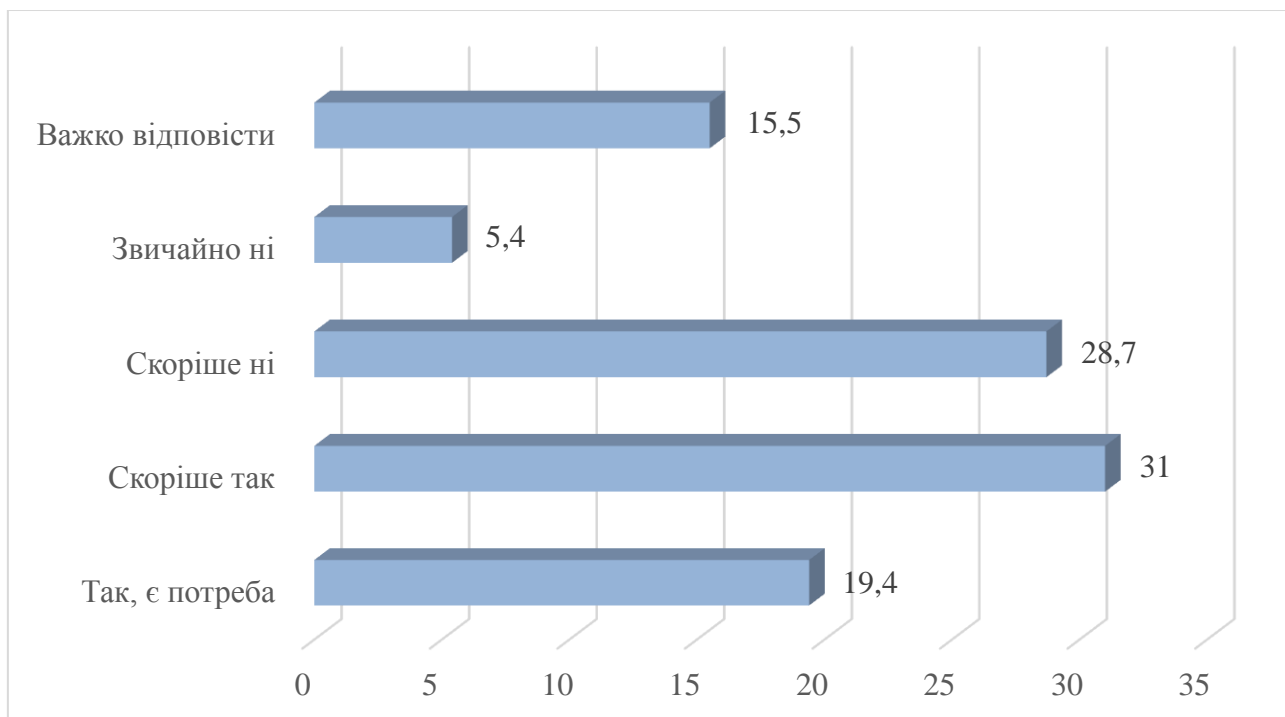
Рис. 10. Розподіл відповідей на запитання «Чи є необхідність в рамках провадження досудового розслідування удосконалити правові положення щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх?», %

Рис. 11. Розподіл відповідей на запитання «Які саме положення щодо необхідності здійснення судового контролю у справах неповнолітніх вимагають правової регламентації, або свого удосконалення у вже існуючих нормах?», %

Рис. 12. Розподіл відповідей на запитання «На вашу думку, які чинники впливають на ефективність здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх?», %

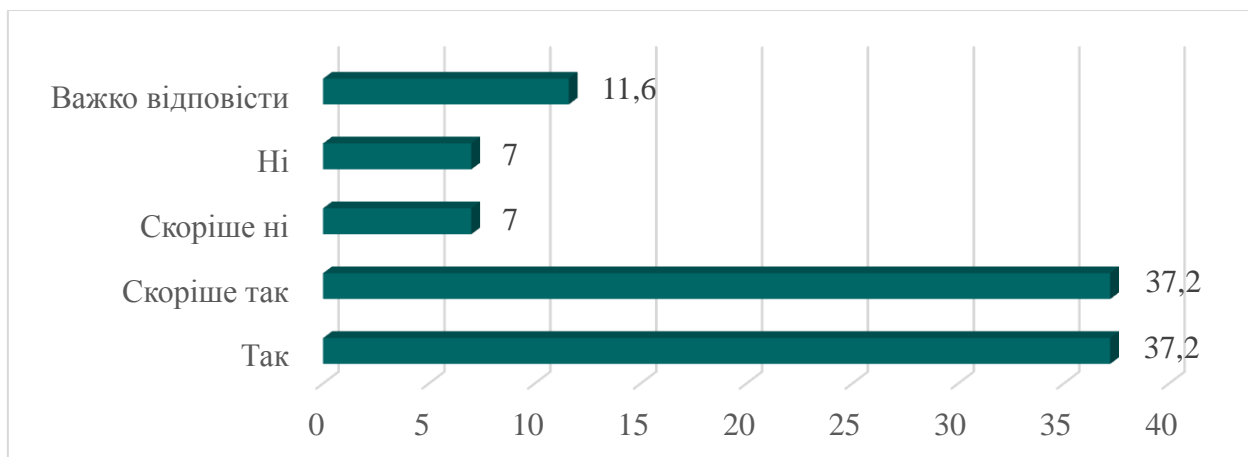

Рис. 13. Розподіл відповідей на запитання «Чи є необхідність окрім стадії досудового розслідування передбачити певні вимоги, або додаткові вимоги щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх й на інших стадіях кримінального провадження?», %

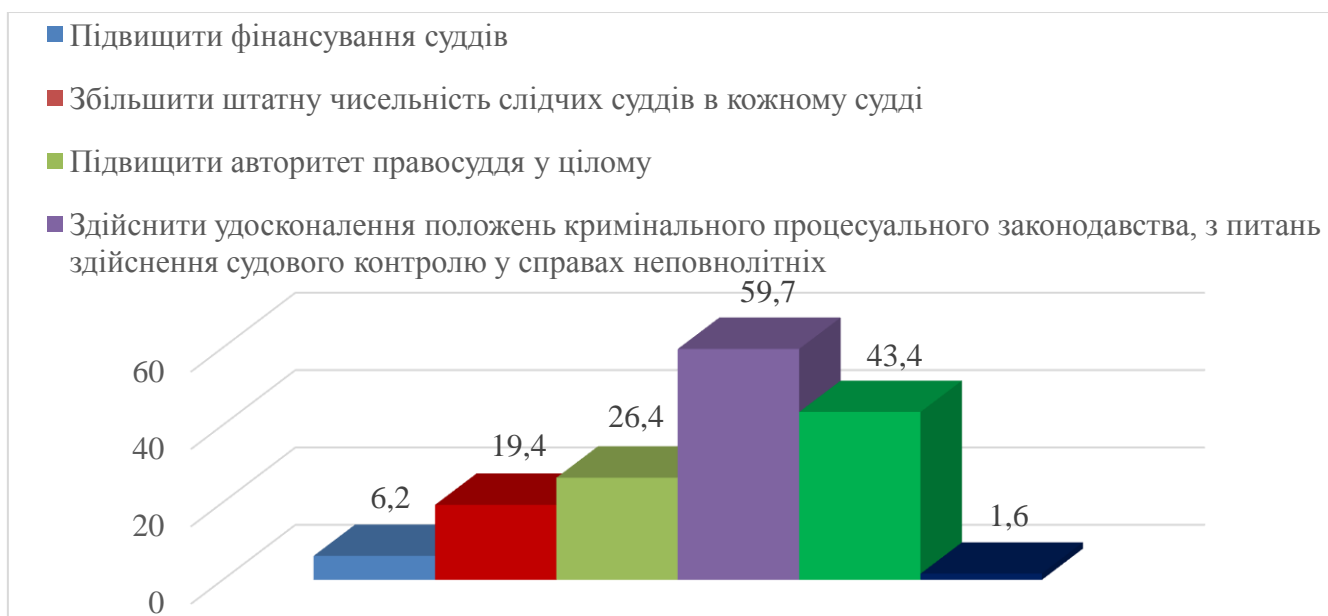

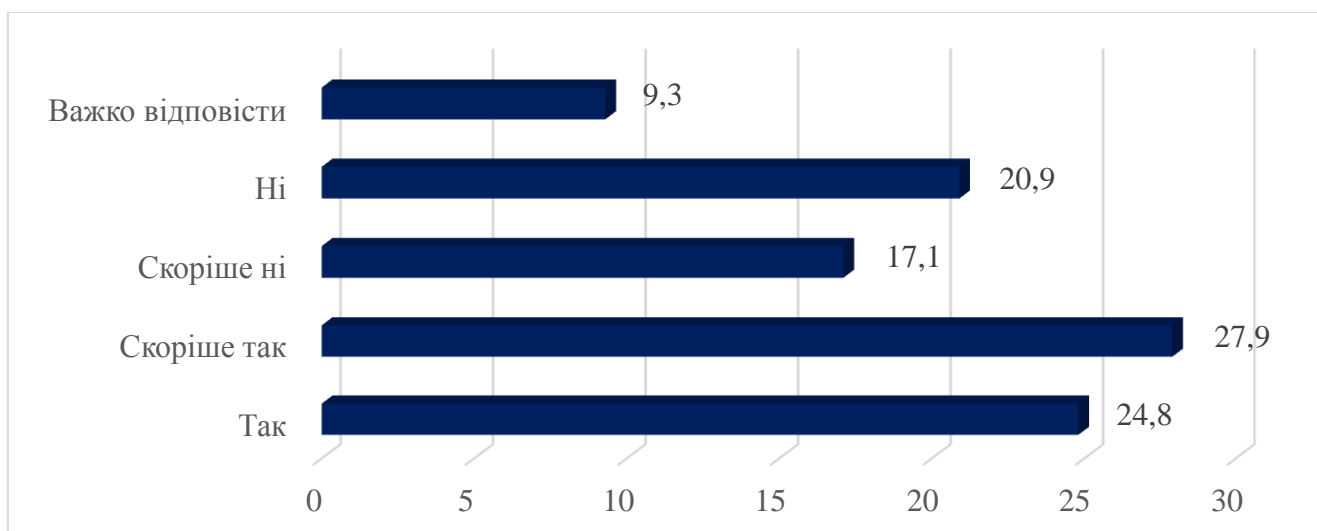
Рис. 14. Розподіл відповідей на запитання «Якщо так, то на яких стадіях кримінального провадження необхідно передбачити, або удосконалити окремі положення щодо здійснення судового контролю у справах неповнолітніх?», %

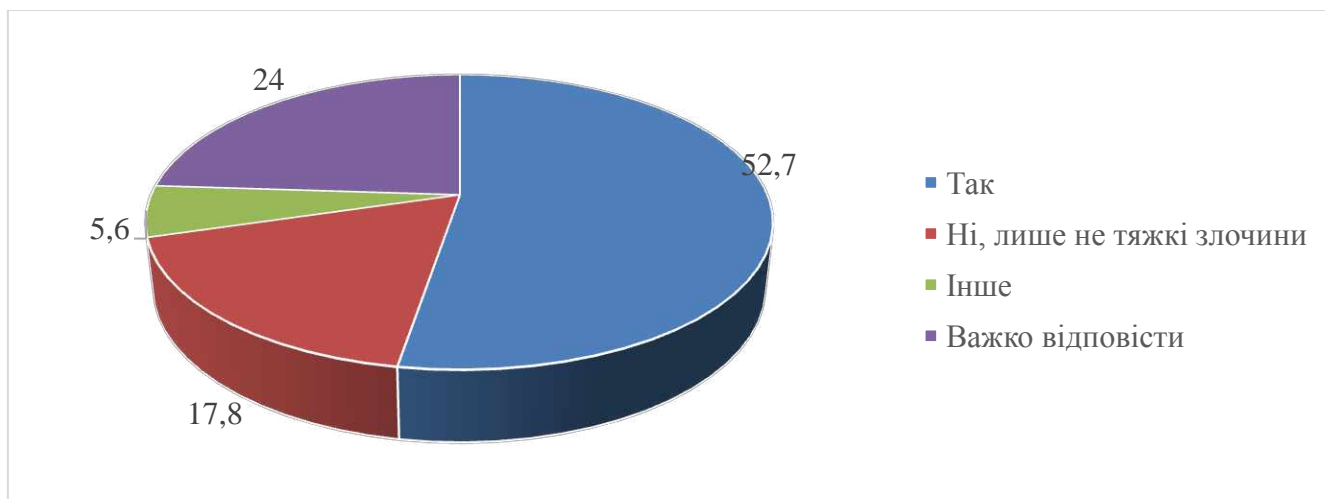
Рис. 15. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку при ухваленні процесуальних рішень у справах неповнолітніх, чи відбувається дотримання вимог міжнародних правових стандартів з питань забезпечення прав, свобод та законних інтересів неповнолітнього?», %

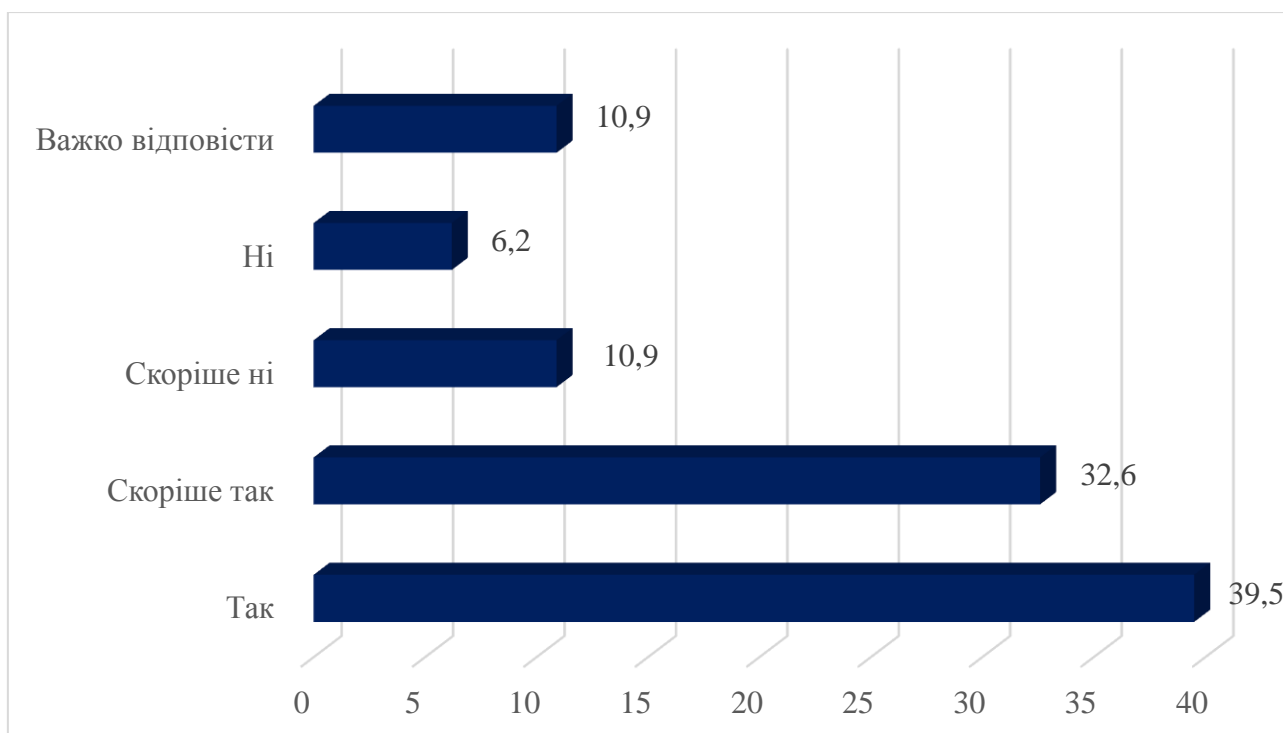
Рис. 16. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, для підвищення ефективності системи судового контролю, необхідно:», %

Рис. 17. Розподіл відповідей на запитання «Чи необхідно в Україні передбачити окремі (ювенальні) суди з розгляду кримінальних проваджень у справах неповнолітніх?», %

Рис. 18. Розподіл відповідей на запитання «Якщо так, то чи всі види кримінальних правопорушень, у яких обвинувачується неповнолітній такий суд повинен розглядати?», %

Рис. 19. Розподіл відповідей на запитання «Чи сприятиме підвищенню ефективності здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх формування вдосконалених правових позицій та розроблення на їх основі відповідних рекомендацій для органів досудового розслідування, прокуратури та суду?», %

Додаток Д

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дослідження у законодавчу, наукову діяльність, освітній
процес та правоохоронну практику та судову діяльність

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

01008, Київ, вул. М. Грушевського, 5

21 лютого 2023 р.

№ 48-244/2023

Помічнику судді Київського
апеляційного суду
Каріні Булдаковій

вул. Солом'янська, 2А, м. Київ, 03110
karinabuldakova@gmail.com

Шановна пані Каріно!

Повідомляємо Вам, що пропозиції щодо необхідності нормативно-правового врегулювання підвищення ефективності судового контролю під час розгляду кримінальних проваджень у справах щодо неповнолітніх, розроблені Вами, були враховані мною, як суб'єктом права законодавчої ініціативи, у законотворчій діяльності при розробленні проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України».

З повагою

Член Комітету Верховної Ради України
з питань правової політики,
Народний депутат України

С.О. ДЕМЧЕНКО
(посв. № 124)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
полковник поліціїДля
Довідки Ігор ЛУГОВИЙ

2023 року

21.11.2023

АКТ 145/2023 НД

впровадження у наукову діяльність

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
основних результатів дисертації Булдакової Каріни Едуардівни
«Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо
неповнолітніх» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – «Право»)

« 21 » 11 2023 року

м. Дніпро

Комісія у складі:

- голови: Т.в.о. начальника відділу організації наукової роботи
Дніпропетровського державного університету внутрішніх
справ кандидата історичних наук, доцента Прошина Д.В.
- членів комісії: - професора кафедри криміналістики та домедичної
підготовки, доктора юридичних наук, професора
Пирога І.В.
- доцента кафедри кримінального процесу та стратегічних
розслідувань, кандидата юридичних наук, доцента
Гаркуши А.Г.

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення НДР і
ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про
організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 р.

№ 154 склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Булдакової Каріни Едуардівни «Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх» на здобуття наукового ступеня доктора філософії спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 «Право») у вигляді наукових статей, тез доповідей на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях та регіональних семінарах, зокрема:

Buldakova K. Application the international legal standards in criminal proceedings against minors by courts . *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 5, С. 72-75.

Булдакова К.Е. Роль і місце судового контролю під час обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: науковий збірник*. 2022. №4, С.130-134.

Булдакова К.Е. Здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх на сучасному етапі розвитку кримінального процесу в Україні. *Держава та регіони: серія «Право»*. 2022, №3 (77). С.72-76.

Булдакова К.Е. Застосування практики Європейського суду з прав людини у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Право та державне управління*. 2022, №3 . С.116-121.

Булдакова К.Е. Гарантія забезпечення презумпції невинуватості при закритому судовому розгляді. Міжнародна науково-практична конференція. *Актуальні проблеми кримінально – правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України* (м.Дніпро: 30 листопада 2018 р.) С. 28-29.

Булдакова К.Е. Федченко В.М. Деякі питання судового контролю захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування* (ДДУВС, 07.06.2019) С 21-24.

Булдакова К.Е. Застосування деяких міжнародних правових стандартів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / К.Е. Булдакова // *Діяльність органів досудового розслідування в умовах реформування правоохоронних органів: сучасні виклики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 21 травня 2021 р.). – Дніпро: ДДУВС, 2021. – С. 143-147.

Комісія вважає, що представлені наукові статті, тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, та можуть бути використані при проведенні наукових досліджень з кримінального процесуального судочинства та актуальних питань застосування кримінального процесуального законодавства, у тому числі й при проведенні

наукових досліджень на замовлення Головного Управління Національної поліції в Дніпропетровській області.

Голова комісії:

Денис ПРОШИН

Члени комісії:

Ігор ПИРІГ

Аліна ГАРКУША

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
 Дніпропетровського державного
 університету внутрішніх справ
 доктор юридичних наук, професор
 Заслужений діяч науки і техніки України
 полковник поліції

Олександр ЮНІН

11 2023 року

АКТ № 11-2023
впровадження в освітній процес
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
результатів дисертаційного дослідження

17 листопада 2023 року

м. Дніпро

Про впровадження в освітній процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ основних результатів дисертації Булдакової К.Е. «Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх» на здобуття наукового ступеня (кандидата юридичних наук) доктора філософії за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – «Право»

Комісія у складі:

голови: начальника навчально-методичного відділу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидата біологічних наук, доцента Кириченко С.В.

членів комісії: завідувача кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Санакоєва Д.Б.

професора кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Рогальської В.В.

професора кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Солдатенко О.А.

відповідно до Положення про організацію проведення НДР і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 р. № 154 склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувачки кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань Булдакової Каріни Едуардівни на тему «Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) у вигляді наукових статей, тез доповідей на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях та регіональних семінарах, зокрема:

Buldakova K. Application the international legal standards in criminal proceedings against minors by courts . *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 5, С. 72-75.

Булдакова К.Е. Роль і місце судового контролю під час обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: науковий збірник*. 2022. №4, С.130-134.

Булдакова К.Е. Здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх на сучасному етапі розвитку кримінального процесу в Україні. *Держава та регіони: серія «Право»*. 2022, №3 (77). С.72-76.

Булдакова К.Е. Застосування практики Європейського суду з прав людини у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Право та державне управління*. 2022, №3 . С.116-121.

Булдакова К.Е. Гарантія забезпечення презумпції невинуватості при закритому судовому розгляді. Міжнародна науково-практична конференція. *Актуальні проблеми кримінально – правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України* (м.Дніпро: 30 листопада 2018 р.) С. 28-29.

Булдакова К.Е. Федченко В.М. Деякі питання судового контролю захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування* (ДДУВС, 07.06.2019) С 21-24.

Булдакова К.Е. Застосування деяких міжнародних правових стандартів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / К.Е. Булдакова // *Діяльність органів досудового розслідування в умовах реформування правоохоронних органів: сучасні виклики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 травня 2021 р.)*. – Дніпро: ДДУВС, 2021. – С. 143-147.

Комісія вважає, що представлені наукові статті, тези доповідей отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та можуть використовуватися в освітньому процесі

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ при підготовці фахівців для підрозділів органів досудового розслідування з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Актуальні проблеми кримінального процесуального законодавства», «Актуальні проблеми кримінального процесу».

Голова комісії:

Світлана КИРИЧЕНКО

Члени комісії:

Дмитро САНАКОЄВ

Олена СОЛДАТЕНКО

Прокуратура України
ОФІС ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА

вул. Різницька, 13/15, м. Київ, 01011 факс: (044) 280-26-03

e-mail: office@gp.gov.ua, web: www.gp.gov.ua

Код ЄДРПОУ 00034051

13.03.2023 № 07/113-24467 Вих. 23 На № 1744 від 08.03.2023

ДОВІДКА

Про впровадження в практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження Булдакової Каріни Едуардівни на тему: «Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх»

Розгляд результатів дисертаційного дослідження помічника судді Вищого антикорупційного суду Булдакової Каріни Едуардівни на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата юридичних наук) зі спеціальності 081 Право за темою «Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх» свідчить, що висновки та пропозиції, здобуті на основі узагальнення теоретичних складових та практики застосування положень щодо здійснення судового контролю у справах щодо неповнолітніх, які знайшли своє відображення в матеріалах зазначеного дисертаційного дослідження, є ефективними та заслуговують на увагу.

Запропоновані висновки в цій науковій роботі можуть бути використані прокурорами всіх рівнів при прийнятті рішень та під час організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Представлені Булдаковою К.Е. пропозиції щодо підвищення ефективності здійснення прокурорського нагляду в кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх та прийняття процесуальних рішень можуть бути враховані у здійсненні своїх повноважень органами прокуратури.

**Прокурор відділу процесуального керівництва
досудовим розслідуванням та підтримання
публічного обвинувачення управління
нагляду за додержанням законів у кримінальному
провадженні Департаменту захисту інтересів
дітей та протидії домашньому насильству
кандидат юридичних наук**

Олена ПОЛЕГЕНЬКА

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
РАДА АДВОКАТІВ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

UKRAINIAN NATIONAL
BAR ASSOCIATION
DNIPROPETROVSK REGIONAL
BAR COUNCIL

49000, м. Дніпро, вул. Гаїнки, 1, поверх 4
тел: +38 (067) 652-56-58
email: t.leschenko@mail.unba.org.ua, веб-сайт: www.unba.org.ua

1, Hlinky Street, Dnipro, 49000 Ukraine
phone: +38 (067) 652-56-58
email: t.leschenko@mail.unba.org.ua, web-site: www.unba.org.ua

03 січня 2023 року
№ 1/1/3-23

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права (кандидата юридичних наук) дисертанта Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Булдакової Каріни Едуардівни на тему : «Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх»

Результати дисертаційного дослідження дисертанта Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Булдакової Каріни Едуардівни на тему «Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх» (на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права (кандидата юридичних наук) за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність) мають необхідний теоретичний і методологічний рівні та практичну значимість й використовуються у практичній роботі адвокатів Дніпропетровської області з питань підвищення ефективності здійснення захисту в кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх.

Сформульовані у дисертаційному дослідженні К.Е. Булдакової теоретичні узагальнення та практичні рекомендації спрямовані на підвищення ефективності роботи практикуючих адвокатів.

Зважаючи на актуальність і практичну значущість результатів дисертаційного дослідження, використання результатів дисертаційної роботи Булдакової К.Е. сприятиме активізації та підвищенню ефективності здійснення своїх функціональних обов'язків адвокатами Дніпропетровської області.

Результати роботи доповідалися та обговорювалися на нарадах та семінарах з підвищення кваліфікації адвокатів Дніпропетровської області.

З повагою,
Голова Ради адвокатів
Дніпропетровської області

Тетяна ЛЕЩЕНКО

ДОВІДКА

про провадження результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права дисертанта Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Булдакової Каріни Едуардівни на тему : «Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх»

Результати дисертаційного дослідження дисертанта Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Булдакової Каріни Едуардівни на тему «Судовий контроль в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх» (на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права (кандидата юридичних наук) за спеціальністю 081-право, мають необхідний теоретичний і методологічний рівні, практичну значимість й використовуються у практичній роботі суддів Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області з питань удосконалення роботи ювенальних суддів та підвищення ефективності контролю судового контролю в кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх.

Сформульовані у дисертаційному дослідженні К.Е. Булдакової теоретичні узагальнення та практичні рекомендації спрямовані на підвищення ефективності роботи суддів, які мають спеціалізацію з розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх.

Зважаючи на актуальність і практичну значущість результатів дисертаційного дослідження, використання результатів дисертаційної роботи Булдакової К.Е. сприятиме активізації та підвищенню ефективності здійснення повноважень ювенальними судьями Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області.

Результати роботи доповідалися та обговорювалися на нарадах суддів Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області.

**Голова Павлоградського
 міськрайонного суду
 Дніпропетровської області**

Наталія САМОТКАН